T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN BİR ÖĞRETMEN: ADNAN CEMGİL- HAYATI VE FİKİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Eren Şahin

Ankara-2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN BİR ÖĞRETMEN: ADNAN CEMGİL-HAYATI VE FİKİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Eren Şahin

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Necdet Aysal

Ankara-2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE AYDIN BİR ÖĞRETMEN: ADNAN CEMGİL-HAYATI VE FİKİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Necdet Aysal

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmza
……..	……
……..	……
……..	……

Tez Sınavı Tarihi……..

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Öğretmen, yazar, çevirmen, siyasetçi olan Adnan Cemgil, 20. Yüzyılı neredeyse başından sonuna kadar yaşamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı pek çok tarihsel olaya tanıklık etmiştir.

1909 yılında İstanbul'un Fatih ilçesinin Zeyrek semtinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Kadıköy İlkokulu ve Kadıköy Ortaokulunda tamamlayan Cemgil, lise eğitimini ise Kabataş Lisesi'nde tamamlamıştır. 1932 yılında Darülfünun'da Felsefe Bölümünde lisans eğitimine başlamış, 1933 yılında üniversite reformuna tanıklık etmiştir. Öyle ki Darülfünun'da başladığı üniversite eğitimini 1935 yılında İstanbul Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 29 Mart 1939 tarihinde Ankara Erkek Sanat Okulu'na tayin edilmiş, Ankara Musiki Öğretmen Okulu ve Ankara Atatürk Lisesi gibi okullarda meslekten istifa ettiği 21 Şubat 1947 tarihine kadar öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür.

İlk yazıları üniversite yıllarında içerisinde yer aldığı Milli Türk Talebe Birliği'nin çıkardığı "Birlik" dergisinde yayınlanmıştır. Üniversite sonrasında eski hocası İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı "Yeni Adam" dergisinde de bir süre yazan Cemgil, 1941 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes ile "Yurt ve Dünya" dergisini çıkarmıştır. 21. sayıdan itibaren derginin Neşriyat Müdürlüğü'nü yapan Cemgil'in yazılarında Irkçılık ve Faşizm karşıtlığı, pozitivizm, halkçılık, inkılâpçılık, demokrasi gibi düşünceler ön plana çıkmaktadır. Dergi; savaş yıllarında siyasi tartışmaların şekillenmesinde etkili olduğu kadar sosyolojik araştırmalar, edebiyat incelemeleri, güncel bilimsel konular hakkındaki yazıları ile de kültür hayatına katkısı olmuştur. Ülkedeki siyasi gerilimin artması ve basın üzerindeki denetimin artması sonucu Yurt ve Dünya dergisi yayın hayatına son vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin çok partili hayata geçtiği yıllarda Adnan Cemgil, demokratik bir düzenin kurulabilmesi için çaba göstermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif olan ve farklı eğilime sahip isimlerin bir araya geldiği "Görüşler" dergisinin yazar kadrosunda yer almış, ancak bu derginin ömrü çok kısa olmuştur.

Kalıcı barışın sağlanması için dünya çapında gelişen barış hareketinden etkilenmiş ve Temmuz 1950'de Türk Barışseverler Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve Genel Sekreterliğini yapmıştır. Cemiyetin kurulmasından çok kısa bir süre sonra Demokrat Parti hükümeti Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almıştır. Bu karara tepki gösteren cemiyet üyeleri; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne telgraf çekmiş, kararı protesto eden bir bildiri yayınlayıp halka dağıtmışlardır. Hükümetin bu karara tepkisi sert olmuş, Adnan Cemgil ve diğer cemiyet üyeleri tutuklanmışlardır.

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahale sonrası yeni bir anayasa ilan edilmiş, bu anayasada siyasi özgürlükler, ifade özgürlüğü, kişi hak ve özgürlükleri, sendikal haklar gibi konular oldukça geniş bir şekilde yer almıştır. Yeni anayasanın getirdiği demokratik ortamda daha önce engellenen sosyalist parti, yayın ve derneklerin faaliyetlerine de olanak tanınmıştır. Türkiye İşçi Partisi, bu olanaktan yararlanılarak 13 Şubat 1961 tarihinde sendikacılar tarafından kurulmuştur. Sendikacıların kurdukları partiye bir sene sonra aydınlar da katılmış ve Genel Başkanlığa Mehmet Ali Aybar seçilmiştir. Adnan Cemgil, bu dönemde eşi Nazife Cemgil ile Türkiye İşçi Partisi'ne katılmış ve partinin önemli kademelerinde yer almıştır. Bir dönem partinin genel yönetim kurulunda bulunmuş; 1965 genel seçimlerinde Bursa milletvekili adayı, 1968 senato seçimlerinde Zonguldak'tan senatör adayı olsa da seçilememiştir. Türkiye İşçi Partisi, 1965 seçimlerinde 15 milletvekili ile temsil hakkı kazanma başarısını elde etmiş ancak sonraki süreçte yaşanan gelişmeler partiyi zor durumda bırakmıştır. Milli bakiye sistemi kaldırılması, parti içi görüş ayrılıklarının meydana gelmesi, partinin öğrencilerin ve sendikacıların desteğini yitirmesi gibi gelişmeler sonucu Türkiye İşçi Partisi istediği başarıyı elde edememiş, 12 Mart muhtırası ile kapatılmıştır. Partinin kapatılması ile Adnan Cemgil de politika ile bağlarını koparmıştır.

Tercüme Bürosu kapsamında çeviriler yapan Adnan Cemgil, İnönü Ansiklopedisinde redaktörlük yaparak Türk kültür hayatına katkıda bulunmuştur. Hayatının önemli bir bölümünü çeviri yaparak geçiren Cemgil'in tamamı Fransızcadan olmak üzere Edebiyat, Tarih, Felsefe ve pek çok alanda 40'ı aşkın çevirisi bulunmaktadır.

ABSTRACT

As a teacher, author, translator and politician, Adnan Cemgil, has almost lived the entire 20th century and witnessed many events in the history of Republic of Turkey.

He was born in 1909 in the neighborhood of Zeyrek in Fatih, Istanbul. Cemgil completed his primary and secondary education in Kadıköy Primary School and in Kadıköy Secondary School and then he completed Kabataş Highschool. He began studying in Darülfünun (university) in Philosophy in 1932 and he witnessed the university reform in 1933. His university education began in Darülfünun was ended in Istanbul University in 1935. He was appointed to the Ankara Men's Art School on March 29, 1939, and he continued his career until March 29, 1393when he resigned from Ankara Music Teaching School and Ankara Atatürk Highschool.

His earliest articles were published in the journal of "Birlik" issued by National Turkish Students Unity (Milli Türk Talebe Birliği) which he took part during his undergraduate study. Having written in the journal "Yeni Adam" published by his former teacher İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Cemgil started publishing the journal "Yurt ve Dünya" with Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes and Mediha Berkes, academicians at the faculty of languages, history and geography. In the articles of Cemgil, who worked as the publication director of the journal as of the 21st issue, the opinions such as anti-racism and anti-fascism, positivism, populism, reformism, and democracy come to the forefront. During the war years, the journal contributed to the cultural life with the articles written on sociological studies, literature reviews, and current scientific issues, as well as having an impact on political debates. With the escalating political tension in the country and the increase in control over the press, the journal 'Yurt ve Dünya' ceased to be published.

After the Second World War, during the multi-party period of the Republic of Turkey, Adnan Cemgil made an effort to establish a democratic order. He served as a member of the author staff of the journal "Görüşler" (Opinions), where people opposing the Republican People's Party and having different tendencies. However, the publication of the journal was quite short.

Cemgil has been influenced by worldwide peace movements in terms of providing a permanent peace and he was among the founders of Turkish Peaceful Community on June 1950 and served as General Secretariat of this Association. Not long after the establishment of the community, Democrat Party Government has decided to send troops to Korean War. The Community members reacting this decision, drafted a telegram to the Turkish Grand National Assembly and distributed leaflets protesting the decision to the public. The government showed serious reaction against their action and Adnan Cemgil and other community members were arrested.

After the military intervention on March 27, 1960, a new constitution was declared and issues such as political freedoms, individual rights and freedoms, trade union rights were included comprehensively in this new constitution. In this democratic environment provided by the new constitution, the activities of Socialist Party, publications and associations which were previously prevented were also allowed to be carried out. Taking the advantage of such an opportunity, The Labor Party of Turkey was founded by trade unionists on February 13, 1961. The intelligentsia joined the party founded by trade unionists after a year and Mehmet Ali Aybar was elected as the party leader. Adnan Cemgil joined the Turkish Labor Party with his wife Nazife Cemgil at that time and he took part in key positions of the party. He became a member of the Board of Directors of the party for a while as well. Even though he was nominated as a member of the parliament from Bursa in the 1965 general elections, and as senatorial candidate from Zonguldak in 1968, he could not be elected. Labor Party of Turkey has succeeded by gaining right of representation with 15 deputies in the 1965 elections. However, the following developments experienced put the party in a difficult situation. As the result of abolition of National Balance System, disagreements within the party and the loss of the support of students and trade unionists, the Labor Party of Turkey could not be successful, and it was dissolved on with the memorandum issued on March 12th. As a result of the dissolution of the party, Adnan Cemgil also disassociated with politics.

Adnan Cemgil, who performed translations for translation companies contributed to the Turkish cultural life by working as an editor for the İnönü Encyclopedia as

well. Having spent most of his life by translation, Cemgil has more than 40 translations in Literature, History, Philosophy, and many other fields.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin parçalandığı, iki dünya savaşının gerçekleştiği, Milli Mücadele ile ulusal bağımsızlığın kazanıldığı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi ve kalkınması için çeşitli inkılâpların gerçekleştirildiği 20. Yüzyıl Türkiyesi'nde aydınlar; fikirleri, eserleri ve yaptıklarıyla Türk düşünce ve kültür hayatının gelişmesi ve şekillenmesinde belirleyici olmuşlardır.

Bu aydınlar arasında Adnan Cemgil'in de özgün bir yeri bulunmaktadır. Öğretmen, yazar, çevirmen ve siyasetçi kimlikleriyle çok yönlü bir kişi olmakla beraber 20. Yüzyıl'ı neredeyse başından sonuna kadar yaşamış ve bu yüzyıldaki tüm tarihsel gelişmelere tanıklık etmiştir. Yalnızca tanıklık etmekle kalmayıp; yazılarıyla da bazı olay ve olguları değerlendiren Adnan Cemgil, fikirlerini beyan etmiş ve fikirleri doğrultusunda çeşitli kuruluşlarda yer almıştır. Yer aldığı yayınlar ve kuruluşlar hakkında yapılan araştırmalar vasıtasıyla Cemgil hakkında dolaylı bilgilere ulaşılabilmekte ancak doğrudan Adnan Cemgil'i konu alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tezin amacı bu dolayı bilgilerden de yararlanılarak Cemgil hakkında biyografik bir çalışma meydana getirmektir.

Katkıları ile bu tezin hazırlanmasını destekleyen Türk Tarih Kurumuna, son aşamasına kadar önerileri ve değerlendirmeleriyle tezin hazırlanmasında büyük emeği geçen danışmanım Doç. Dr. Necdet AYSAL'a, tez konusunun belirlenmesi sürecinde görüş ve desteklerini sunan Prof. Dr. Hakan UZUN ve Dr. Hasan DİNÇER'e, Adnan Cemgil ile yaptığı görüşmenin ses kaydı ve fotoğraflarını göndererek tezin zenginleşmesine katkı sağlayan Meltem AĞDUK'a sonsuz teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Eren ŞAHİN

Ankara-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET……i

ABSTRACT……..iii

ÖNSÖZ……..vi

KISALTMALAR……...ix

GİRİŞ……...1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ADNAN CEMGİL

1.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Durumu……12

1.2. Yurt ve Dünya Dergisi……22

1.2.1. Adnan Cemgil'in Yurt ve Dünya'daki Yazıları……...30

İKİNCİ BÖLÜM

1945 SONRASI ADNAN CEMGİL'İN FAALİYETLERİ

2.1. Demokratik Cephe Girişimi: Görüşler Dergisi……...36

2.2. Türk Barışseverler Cemiyeti……...41

2.3. Türkiye İşçi Partisi İçerisindeki Faaliyetleri…….....47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADNAN CEMGİL'İN KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

3.1. Tercüme Bürosu Faaliyetleri……56

3.2. İnönü Ansiklopedisi…….58

3.3. Derlemeleri……...60

3.4. Çevirileri……...66

SONUÇ……..71

KAYNAKÇA……....78

EKLER……...88

ÖZGEÇMİŞ……....99

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g. e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen metin
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBC	Türk Barışseverler Cemiyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye'nin başlıca gayesi kalkınmak ve modernleşmek olmuştur. Bu gaye için seferber olanların başında ise "*Aydınlar*" gelmektedir. Aydınlar Türk modernleşmesinde gerek ürettikleri fikirler ile gerekse eylemleriyle Türk düşünce hayatına katkı sağlamışlardır.

Yirminci yüzyılı neredeyse tamamen yaşayan Adnan Cemgil de bu aydınlar arasında yer almaktadır. Çocukluk ve gençlik yıllarında Cumhuriyet tarihinin kırılma noktalarına tanık olan Cemgil'in fikirlerini ve yönelişini yine bu olaylar belirlemiştir. Adnan Cemgil, 1909 yılında İstanbul'un Fatih İlçesinin Zeyrek semtinde doğmuştur. Babası Cemil Bey Ticaret-i Bahriye Mahkemesi'nde zabıt katibidir. Annesi Emine Hanım ev işleri ile meşgul olmuştur. Büyükbabası Çankırılı Hacı Ali Efendi ise Osmanlı'da hayriye tüccarlarındandır. Büyükbabası tarafından milli mücadele karşıtı fikirleri ile tanınan Ali Kemal ile akrabalığı bulunmaktadır.[1] İstanbul'un Zeyrek ilçesinde büyükbabasının 20 odalı büyük köşkünde ilk çocukluk yıllarını yaşamıştır. Bu büyük köşkte büyükbabası ve tüm çocuklarının bir arada yaşadığı eski tip bir aile hayatı yaşanmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında dedesinin ölmesi ve ekonomik durumlarının kötüye gitmesinden dolayı annesi, babası ve kendisinden yedi yaş büyük olan ağabeyi ile bu evden ayrılmak durumunda kalmışlardır. 1914 yılında Kızıltoprak'ta iki katlı bir eve taşınmışlardır. Aynı yıl Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Meltem Ağduk ile yaptığı söyleşide Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın oldukça hayatını etkilediğine değinmiştir.[2]

Cemgil, Meşrutiyetin ilanından bir yıl sonra dünyaya gelmiştir ve doğduğu zamanın siyasi ve toplumsal yapısının daha sonraki yıllarda kendisi üzerindeki etkisinden söz etmek mümkündür. Cemgil'in dünyaya geldiği dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde siyasi ve toplumsal dönüşümlerin başladığı dönem olmuştur. II. Abdülhamid'in 1878 yılında parlamentoyu feshetmesiyle birlikte ilk meşrutiyet denemesi başarısız olmuş, 30 yıl boyunca ülke mutlak monarşi ile yönetilmiştir. II. Abdülhamid yönetimini *"istibdat"* olarak nitelendiren, meşrutiyetin tekrar ilan edilmesini ve anayasanın uygulanmasını isteyen başta İttihat ve Terakki Cemiyeti olmak üzere kimi çevreler tarafından kamuoyu oluşturulmuştur. İttihat ve

[1]Orhan Karaveli, **Ali Kemal,** Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s.286.
[2]Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993 tarihinde yaptığı görüşmenin ses kaydından alınmıştır.

Terakki'nin askeri kanadının faaliyetleri ve muhalif çevrelerin baskılarına kayıtsız kalamayan padişah Abdülhamid, 30 yıl aradan sonra 23 Temmuz 1908'de parlamentonun açılacağını ve seçimlerin yapılacağını halka duyurmuştur. Böylelikle II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile Kânun-ı Esâsî yeniden yürürlüğe konmuş ve padişahın yasama ve yürütme üzerindeki etkisi sınırlandırılmış, Meclis-i Mebûsan'ın yetkileri artmıştır. Siyasi ve toplumsal haklar genişletilmiş; siyasi partiler, sendikalar, grevler, kadın hareketleri yine bu dönemde oluşmuştur. Basında sansür kaldırılmış, düşünce ve tartışma özgürlüğü sağlanmak istenmiştir.[3] Bu ortamda meşrutiyeti savunan görüşler olduğu kadar, meşrutiyete ve İttihat ve Terakki'ye karşı olan görüşler de ortaya çıkmış, çeşitli vasıtalarla tepkilerini dile getirmişlerdir. İttihat ve Terakki'den görüş ayrılığı sebebiyle ayrılan Prens Sabahattin, bu dönemde Osmanlı Ahrar Fırkasını kurmuştur. Serbesti ve Volkan gazeteleri, Derviş Vahdeti'nin kurduğu İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti de yeni siyasal yapıya ve İttihat ve Terakki'ye karşı çıkmışlardır. Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin 6 Nisan 1909'da öldürülmesi muhalif çevrelerin büyük tepkisine yol açmıştır. Tepkilerin ve ülkedeki kaosun önlenememesi sonucu 13 Nisan 1909'da İstanbul'da büyük bir ayaklanma baş göstermiştir. Rumi takvime göre 31 Mart 1295 tarihinde başladığı için 31 Mart Olayı olarak adlandırılan bu kalkışma Mahmut Şevket Paşa komutasındaki *"Hareket Ordusu"* tarafından bastırılmıştır.[4] Bu siyasal atmosferde; Meşrutiyet ile birlikte gelen hürriyetçi fikirler ve toplumsal özgürlüklerin izleri Cemgil'i etkilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın İstanbul'da yaşayıp orta halli geçim seviyesine sahip olan aileleri üzerinde büyük bir çöküntü yarattığından bahsetmiştir Cemgil. Zira ailesi de bu tip bir aileydi ve savaş yıllarında büyük ekonomik sıkıntılar yaşamışlardı. Bu süreçte un, yağ, şeker gibi temel tüketim maddelerine karaborsa sebebiyle erişilememekteydi. Savaşın sona ermiş ancak küçük yaşta yaşadığı zorluklar devam etmiştir. 1920 yılında kendisi henüz 11 yaşında iken babası Cemil Bey'i kaybeden Cemgil, aynı yıl İstanbul'un işgaline de tanıklık etmiştir. Babasının ölümünden sonra okul harçlığını çıkarmak ve ev ekonomisine katkı sağlamak adına küçük işlerde çalışmıştır. İstanbul'un işgalinden sonra Kurtuluş Savaşı başlamıştır.

[3] Alper Bakacak, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** Temuçin Faik Ertan (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s.51-53.
[4] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.146-147.

Cemgil, İstanbul halkının Kurtuluş Savaşı'nı adım adım yaşadığını dile getirmiştir. Bu yıllar daha sonra onun yurtsever kişiliğini, yazılarında ve eylemlerinde ulusal bağımsızlığa verdiği önemi yaratmıştır. Cemgil; Atatürk'e de bu noktada değer vermiş, onun Kurtuluş Savaşındaki rolüne ve gerçekleştirdiği inkılâplara söylemlerinde sahip çıkmıştır. Meltem Ağduk ile röportaj yaptığı yıllarda (1993) var olan Atatürk karşıtı düşünceleri eleştirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın henüz 10 yaşındaki Cemgil'e yansıması ise ilginç bir şekilde olmuştur. Yunanistan'ın İzmir'i işgalinden cesaret alan Rum çocukları, Türk çocuklarına sataşmıştır. Bu sataşmadan Cemgil de nasibini almış, Rum çocukları ile kavga etmiştir. Çocukluk yıllarında dindar olduğunu belirten Cemgil, bir elinde cüz taşıdığı için onu yere bırakmak istemediği için tek elle kavga etmek durumunda kalmış ve sürekli dayak yiyen taraf olmuştur. Aynı dönemde Dayısı Milli Mücadele yanlılarına destek olmak amacıyla Anadolu'ya mal kaçırdığı için memurluk görevinden alınmıştır.[5]

Ekonomik sıkıntılar nedeniyle ilk ve orta öğrenimini çeşitli okullarda ve normalinden fazla sürede tamamlamıştır. Ailesinin Kızıltoprak'tan Kadıköy'e taşınmasıyla Cemgil, birinci sınıfı Kadıköy Mekteb-i Sultanisi'nde bitirmiş, İstanbul'un işgali ile bu okulun kapanmasıyla bir süre Yahudi mektebinde eğitimine devam etmiştir. İlköğretimi Kadıköy İlkokulunda tamamlamış, Rüştiye'yi ise Kadıköy Rüştiyesinde ve Kalamış'ta okumuştur. Kadıköy Rüştiyesinde kendi ifadesiyle Türkiye'deki ilk okul grevini organize etmiştir. Bazı sebeplerden dolayı rahatsızlık duydukları bir öğretmenin dersine girmemek için arkadaşlarını organize etmiş ve bu olayın sonucunda bir hafta okuldan uzaklaştırma cezası almıştır. Liseyi ise bugünkü Kabataş Lisesi'nde bitirmiştir. Lise yıllarında arkadaşlarıyla birlikte "Yükseliş Yolu" derneğini kurmuşlardır. Bu dernekte ülkenin en büyük sorunu olarak ahlaksızlık gösterilmiştir. Derneğe kitaplık oluşturulmuş, yer tutulmuş ancak arkadaşlarının vazgeçmesi sonucu dernek dağılmıştır. Cemgil lise yıllarına dair bu anıyı gülerek aktarmaktadır. Yine lise yıllarında tiyatro ile ilgilenmiş, müsamerelerde rol almıştır. Cemgil'in bu konuda da gülerek anlattığı anıları bulunmaktadır. Yaşlı kadın rolü oynadığı bir oyun sonrası otobüs parası olmadığı için aynı kılıkla eve yürüyerek dönmek durumunda kalmıştır. Arkadaşları ile açık hava tiyatrosu düzenledikleri bir oyun sırasında ağaçtan oyunu seyreden bir kasap çırağı

[5] Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993'te yaptığı görüşmenin ses kaydından.

uyuyakalmış ve ağaçtan düşmüştür. Bu dönemde Muhsin Ertuğrul ile de tanışmış "Üç Kuruşluk Opera" oyununda rol almıştır. Cemgil, o yıllarda aktör olmak için birilerinin himayesinde olmak gerektiğini anlamış ve aktörlüğü kendisi için bir meslek olarak görmemiştir.[6] Lise öğrencisiyken Felsefe derslerine büyük ilgi duyduğu için Darülfunun'da Felsefe eğitimine başlamıştır. 1933 yılında üniversite ikinci sınıf öğrencisiyken üniversite reformuna tanıklık etmiştir. Hocalarının bir kısmı yeni düzenlemeler ile üniversiteden ayrıldı. Aynı yıl Hitler'in iktidara gelmesiyle Almanya'daki yeni rejimden kaçan Alman akademisyenler Türkiye'ye gelmişlerdir. Felsefe bölümünde ise filozof Hans Reichenbach ders vermiş, Cemgil, Reichenbach ile birlikte o dönem asistan olan Macit Gökberk ve Nusret Hızır gibi tanınmış isimlerden ders almıştır. Üniversite yılları sırasında dönemin öğrenci derneği olan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) içerisinde yer almış, üniversiteden arkadaşları Adnan Ötüken, Şevki Erker, Necmi Ateş ve Abidin Nesimi ile MTTB'nin yayını olarak *"Birlik*" dergisini çıkarmışlardır. İlk yazıları bu dergide yayınlanmış, aynı yıllar okul harçlığını çıkarmak için Akşam gazetesinde düzeltmeler yapmıştır. MTTB'nin Razgrad Olayına karşı başlattığı protesto gösterilerine katılmış, bu eylemler sırasında gözaltına alınmıştır. 17 Nisan 1933'te Bulgaristan'ın Razgrad şehrindeki bir Türk mezarlığının radikal milliyetçi bir grup tarafından tahrip edilmesi Türkiye'de büyük yankı uyandırmıştır. 20 Nisan 1933'te Türkiye'nin pek çok yerinde protesto gösterileri yapılmıştır. İstanbul'daki gösteriye polis müdahale etmiş, Adnan Cemgil'in de içerisinde bulunduğu 80 kişi gözaltına alınmıştır. Birlik dergisi içerisinde milliyetçilik ve Turancılık üzerine çıkan tartışma sonucu Turancıların dergiye hakim olması sonucu, misak-ı milli sınırları içerisinde bir milliyetçilik anlayışı savunan Cemgil, dergi ve MTTB ile bağlarını koparmıştır. 1935 yılında "Durkheim Sosyolojisi ile Tarihi Maddeciliğin Karşılaştırması" adlı teziyle mezun olmuştur.[7]

İlk yazıları Üniversite reformu ile görevden alınan hocası İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı Yeni Adam dergisinde yayınlandı. Benzer fikirlere sahip olduğu Baltacıoğlu'nun daha sonra çizgisinin değiştiğini ifade eden Cemgil, Yurt ve Dünya'daki kimi yazılarında Baltacıoğlu'yu eleştirmektedir.

---

[6] Aynı yer.

[7] Turhan Feyizoğlu, **Sinan: Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa,** Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.22.

1937-1938 yılları arasında askerliğini yaptıktan sonra iş bulmak için Ankara'ya gitmiştir. Öğretmenlik için iş bulamayan Cemgil, Devlet Demir Yollarında dört ay mütercimlik yapmıştır. Sonrasında ise Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yerine Ankara Erkek Meslek Öğretim Okulunda Felsefe ve Ruhbilim öğretmeni olarak başlamıştır. 1943 yılında ise görev yeri değişmiş, Ankara Atatürk Lisesi'ne geçmiş, meslekten istifa ettiği 1947 yılına kadar bu Lisede devam etmiştir.[8]

Ankara'daki ilk yıllarında kendisi gibi çevirmen bir arkadaşı Rasih Güran vasıtasıyla Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyeleri Pertev Naili Boratav[9], Niyazi Berkes[10] ve Mediha Berkes[11] ile tanışmıştır. Aralarına Behice Boran'ın da katılmasıyla Yurt ve Dünya dergisini çıkarmışlardır. 1 Ocak 1941- 15 Şubat 1944 tarihleri arasında yayın faaliyetlerini sürdüren Yurt ve Dünya, siyasi polemiklerin basın yoluyla gerçekleştiği ve fikir tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında dönemin fikir hayatına önemli katkı sağlamıştır. Behice Boran'ın dergiden ayrılmasından sonra Cemgil, Yurt ve Dünya'nın neşriyat müdürlüğünü yapmıştır.[12]

19 Temmuz 1941 tarihinde kendisi gibi derginin yazarlarından olan ve üniversite yıllarından beri arkadaşı olan Nazife Müren ile evlenmiştir. 1913 yılında

---

[8] **a.g.e.,** s.59-60.

[9] Pertev Naili Boratav, 1907 yılında bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Zlatograd'da dünyaya gelmiştir. Türkiye'de Halkbilimin öncülerinden olan Boratav'ın halk edebiyatı ve folklor hakkında pek çok araştırması ve eseri bulunmaktadır. 1941 yılında Yurt ve Dünya dergisini çıkaran ekipte yer alan Boratav aynı zamanda Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmış; 1948 yılında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle bu görevinden ihraç edilmiştir. İhraç edilmesi sonrası yurt dışında çeşitli üniversitelerde görev yapan Boratav, 16 Mart 1998'de Paris'te hayatını kaybetmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Mete Çetik, **Pertev Naili Boratav: Bir Akademisyen ve Düşünce Adamı,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.)

[10] Niyazi Berkes, 1908 yılında Lefkoşa'da doğmuştur. 1931 yılında Darülfünun'da Felsefe bölümünü bitiren Berkes, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti olarak görev yapmıştır. Yurt ve Dünya dergisinin kurucuları ve çekirdek kadrosunda yer almış, 1948 yılında DTCF'deki görevinden ihraç edildikten sonra Kanada'da McGill Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Emekli olduktan sonra Londra'ya yerleşen Berkes, hayatını kaybettiği 1988 yılına kadar bu şehirde yaşamıştır. (Detaylı bilgi için bkz. Hasan Dinçer, **Niyazi Berkes'e Göre Kemalizm ve Çağdaşlaşma,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.)

[11] Mediha Esenel (Berkes), 1914 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünü 1935 yılında bitiren Esenel, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji bölümünde asistanlık yapmıştır. Yurt ve Dünya dergisini çıkaranlar arasında yer almış, 1948 yılında eşi Niyazi Berkes ile DTCF'deki görevinden ihraç edilmiştir. Köy sosyolojisi başta olmak üzere pek çok sosyolojik araştırması bulunan Esenel, 26 Ağustos 2005 yılında hayatını kaybetmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Feryal Saygılıgil, "Erken Cumhuriyet Dönemi Aydınlarından: Mediha Esenel (Berkes)", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,** Cilt:3, Sayı:28, Ocak 2014**.)**

[12] Meltem Ağduk Gevrek, **Yurt ve Dünya (1941-1944), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s.69.

babasının tayin edildiği Amasya'da dünyaya gelen Nazife Hanım da köklü bir aileden gelmektedir. Babası Ağır Ceza Reisi Erzurumlu Cemal Bey'dir. Cemal Bey Muğla'ya tayin edildikten sonra İtalyan ve Yunan ordularının işgaline karşı Muğla'da Kuvay-ı Milliye başkanlığı yapmış ve halkı işgalci güçlere karşı bilinçlendirmek için çaba göstermiştir. Bu sırada Aydın Çine'ye tayin edilen Cemal Bey, aynı çabayı burada da göstermiştir. Milli Mücadeleden sonra bir süre serbest avukatlık yapan Cemal Bey, CHP'nin Aydın İl Başkanlığını da yürütmüştür. Nazife hanımın erkek kardeşi Nedim Müren ise 1961-1965 yılları arasında CHP'den Aydın Milletvekilliği yapmıştır.[13] Nazife hanım Yurt ve Dünya dergisi ve Türkiye İşçi Partisi'nde Adnan Cemgil ile birlikte yer almıştır. Nazife ve Adnan Cemgil çiftinin bu evlilikten Dumrul ve Sinan isimli iki çocukları olmuştur. 1942 yılında doğan Dumrul Cemgil, İtalyan Lisesi'ni bitirdikten sonra DTCF Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde üniversite öğrenimine başlamıştır. Burada öğrenimini tamamladıktan sonra Fransızca öğretmenliği ile birlikte tıpkı babası gibi çeviriler yapmıştır. İtalyanca ve Fransızcadan çeviriler yapmış olan Dumrul Cemgil'in başlıca çevirileri arasında Leonardo Scrascia'nın "*Baykuş'un Günlüğü",* Vasco Pratoli'nin "*Bir Yürek Sızlaması"* ve Anton Makarenko'nun "*Çocuk Eğitimi"* yer almaktadır. 1944 yılında doğan oğlu Sinan Cemgil ise ağabeyinden farklı bir kişiliğe sahiptir. Liseyi İtalyan Lisesi'nin son sınıfından ayrılıp Pendik Lisesi'nde tamamlayan Sinan Cemgil, 1964 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde üniversite eğitimine başlamıştır. Üniversite yıllarında öğrenci hareketinin içerisinde yer alan Sinan Cemgil, ODTÜ Sosyalist Fikir Kulübü'nün kurucuları arasında yer almıştır. Üniversite boykotu, ABD Büyükelçisi Robert Komer'in arabasının yakılması gibi 1960'ların son yılları ve 1970'lerin ilk yıllarındaki pek çok toplumsal olayın öznesi olan Sinan Cemgil, 68 kuşağının sembol isimlerinden biridir.[14]

Yurt ve Dünya faaliyetlerine son verdikten sonra öğretmenlik mesleğine devam ederken; tercüme bürosu için çeviriler yapmış ve Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği sırasında yerli bir ansiklopedi oluşturmak amacıyla hazırlanmak istenen İnönü Ansiklopedisinde redaktörlük yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı sona ermiş ve

[13] Feyizoğlu, **a.g.e.,** s.29-30.
[14] **a.g.e.,** s.52.

Türkiye'de çok partili düzene geçişin hazırlıkları yapılmıştır. Savaş yıllarında Saraçoğlu hükümetlerinin (1942-1946) uyguladığı politikaları eleştiren Cemgil, bu süreçte Görüşler dergisinin içerisinde yer almıştır. Bu dergi; CHP'den ayrılan Bayar ve Menderes gibi isimlerin yanı sıra Tan gazetesinin yazarları ve imtiyaz sahipleri Zekeriya ve Sabiha Sertel, Atatürk döneminde kısa bir süre İçişleri Bakanlığı yapmış olan (3 Mayıs- 13 Temmuz 1920) Cami Baykut, Atatürk döneminin İçişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Adımlar dergisinin sahibi Behice Boran, yazar Sabahattin Ali ve pek çok farklı görüşten olan isimleri bir araya getiriyordu. Amaç demokratik bir cephe oluşturmak ve Milli Şef rejimine karşı bir arada olmaktır. Ancak Görüşler dergisi amacına ulaşamamış; bir sayı çıktıktan sonra hükümetin sert tepkisi ve galeyana gelen bir kitlenin 4 Aralık 1945 günü Tan matbaasına saldırması ile birlikte Görüşler dergisi de saldırıya uğramış, bu saldırı sonrası derginin yazar kadrosunu dağılmış ve yayın hayatı kısa sürmüştür.

1947'de Yurt ve Dünya dergisinden arkadaşlarıyla 24 Saat adlı bir gazete çıkarmak için hazırlıklara başlamış, bu gazeteye yeterli vakit ayırabilmek için öğretmenlikten istifa etmiştir. İmtiyaz sahipliğini Mediha Berkes'in yaptığı gazetenin yazı işleri ise Adnan Cemgil'in sorumluluğundaydı. 22 Şubat 1947 Cumartesi günü yayınlanmaya başlayan bu gazete sadece 13 sayı çıkabilmiştir. Gazete kapandıktan sonra işsiz kalan Cemgil, ailesi ile İstanbul'a taşınmış ve Zekeriya Sertel'in reklam bürosunda çalışmaya başlamıştır.[15] 1948 yılına gelindiğinde ise arkadaşları Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Mediha Berkes ve Behice Boran Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki görevlerinden alınmıştır. Bu gruba gazeteleri kapanan Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti de eklenmiş ve söz konusu aydınlar için geçim sıkıntısı başlamıştır. Behice Boran ve Adnan Cemgil hariç diğer aydınlar çareyi yurt dışına çıkmakta bulmuşlardır. Cemgil ise çevirinin yanı sıra geçimini sağlamak için çeşitli işlerde çalışmıştır. Bir arkadaşı ile birlikte evlere su dağıtımı yapmış, küçük bir bakkal açmış ancak bu işlerde tutunamamıştır.[16]

14 Temmuz 1950'de Behice Boran ile birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurmuş ve Genel Sekreterliğini yapmıştır. Cemiyet kurulduktan kısa bir süre sonra

[15] **a.g.e.,** s.34.
[16] Mehmet Ali Çubuk, "Adnan Cemgil: Yürekli Bir Aydın, Yiğit Bir Baba", **Sanat ve Hayat,** Sayı:32, 2008, s.24-26.

DP hükümeti Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Bu karara tek muhalefet ise Türk Barışseverler Cemiyeti'nden gelmiştir. Bu kararı protesto etmek için önce TBMM'ye telgraf çekmişler, daha sonra da bir bildiri yayınlayarak halka dağıtmışlardır. İktidarın bu muhalefete tepkisi sert olmuş, bildiriyi dağıtan Cemiyet üyeleri on beş ay hapse mahkûm edilmişlerdir. Cemgil ise Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne gönderilmiştir. Mahkûmiyeti sırasında eşi Nazife Cemgil de Yozgat'a sürgün edilmiş, çocukları ile bir müddet burada yaşamıştır. Adnan Cemgil'in tahliye olmasından sonra ailesi ile İstanbul'a yerleşmiştir.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne katılmış, partinin Merkez Yönetim Kurulu'nda yer almıştır. 1965 genel seçimlerinde Bursa'dan, 1968 senato seçimlerinde Zonguldak'tan aday gösterilmiş ancak seçilememiştir. 1969'da parti içi tartışmalar baş gösterirken genel başkan Mehmet Ali Aybar[17]'ın yanında yer almıştır. Partinin 12 Mart Askeri Muhtırası ile birlikte kapatılmasından sonra politikanın içerisinde yer almamış; çeviriler yapmış ve Cumhuriyet gazetesine konuk yazar olarak yazılar yazmıştır.

Hayatının büyük bir kısmında çevirmenlik yapan Cemgil; tamamı Fransızcadan olmak üzere 40'tan fazla eseri Türkçe'ye kazandırmıştır. Platon, Diderot, Balzac, Emile Zola, Tagore, Romain Rolland, Roger Martin Du Gard, Gramsci gibi ünlü yazarların eserleri Cemgil'in çevirileri arasında yer almaktadır.[18]

Topluma mâl olmuş kişilerin yaşam öykülerinin anlatıldığı biyografi türünün tarih bilimi ile sıkı bir ilişkisi vardır. Biyografi; yalnızca kişilerin yaşam öykülerini aktarmakla kalmaz, kişilerin yaşadıkları dönemin toplumsal ve siyasi koşullarını ve kişilerin yaşadıkları dönemde kendilerini nasıl konumlandırdıklarını da içerir. İnsanların koşulları yarattığı kadar koşulların da insanları yarattığı düşünüldüğünde biyografi çalışmalarının, toplumsal ve tarihsel dönüşümleri anlamanın bir aracı

[17] 5 Ekim 1908 yılında doğan Mehmet Ali Aybar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra aynı üniversitede anayasa hukuku ve devletler hukuku alanında uzmanlaştı ve doçent oldu. 1946 yılında çıkardığı Hür ve Zincirli Hürriyet gazetelerindeki yazıları sebebiyle görevinden alınmış ve bir süre serbest avukatlık yapmıştır. 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin 1962 yılında genel başkanlığına seçilmiştir. Bu partiden iki dönem milletvekilliği yapan Aybar, kendisine yönelik parti içi muhalefetin artması sonucu bu partiden istifa etmiş, 1975 yılında Sosyalist Devrim Partisi'ni kurmuştur. 12 Eylül 1980 sonrası siyasi faaliyetlerini sonlandıran Aybar, 10 Temmuz 1995'te hayatını kaybetmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Barış Ünlü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.)

[18] https://www.biyografya.com/biyografi/5858.

olması ve birey-toplum ilişkisini ve kuşaklar arası farklılıkları anlamakta yol gösterici olması özellikleriyle Tarih biliminde önemli bir yer tutar. Politikacı, yazar, müzisyen, bilim insanı gibi bir toplumun önde gelen kişilerin bireysel yaşamlarına da biyografide yer verilerek insani yönleri belirtilir. Kişilerin en yalın halleri ile aktarıldıkları biyografiler objektif oldukları takdirde değer kazanır.[19] Bu yönleriyle biyografi çalışmaları Türkiye'deki tarih çalışmalarında da kendisine sıklıkla yer bulmaktadır.

Bu biyografi niteliğindeki çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin yirminci yüzyıldaki tüm olaylarına tanıklık etmiş öğretmen, yazar ve çevirmen kimlikleriyle tanınan Adnan Cemgil'in hayatı, fikirleri, faaliyetleri ve Türk kültür hayatına katkıları ele alınacaktır. Cemgil hakkında daha önce sözlü tarih çalışması bulunmasına karşın kapsamlı bir biyografi çalışması bulunmamaktadır. Araştırma bu yönüyle bilimsel literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma çerçevesinde ise öne çıkan faaliyetleri incelenmiş; Yurt ve Dünya, Görüşler, Türk Barışseverler Cemiyeti, Türkiye İşçi Partisi içerisindeki faaliyetleri ayrı başlıklar ve alt başlıklar olarak ele alınmış, faaliyetlerini oluşturduğu dönemlerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapıları incelenmiş ve Cemgil'in düşünceleri üzerindeki konjonktürel etkiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Adnan Cemgil'in 17 Eylül 1993 yılında Meltem Ağduk ile yaptığı görüşmenin ses kaydı ile "*Türk Öğretmenler*" konulu kendisiyle yapılan sözlü tarih çalışmasının video kaydı bu incelemenin oluşturulmasında önemli katkı sağlamıştır. Cemgil'in söyleşilerinin yer aldığı Şahap Balcıoğlu ve Atilla Özkırımlı'nın eserlerinden de yararlanılmıştır. Dönemin süreli yayınlarından gazeteler ve dergiler taranmış, ekler kısmında bazı gazete kupürlerine yer verilmiştir. Kendisine yakın isimlerin anıları incelenmiş, bunun yanı sıra kitap, makale, tez gibi ikinci elden kaynaklar da bu incelemede yer almıştır. Bu kaynakların yanı sıra Adnan Cemgil'in hayatına dair bilgiler bazı sebeplerden dolayı sınırlı kalmaktadır. Ailesinin yaşayan üyelerinin çok az olmasıdır. Torunu Taylan Cemgil'in yurtdışında bulunması dolayısıyla kendisi ile bağlantı kurulamamıştır. Mart 2020 itibariyle ülkemizde süregelen Covid-19 salgını sebebiyle Mart ayı itibariyle internet arşivi bulunan süreli

[19] Barbara Caine, **Biyografi ve Tarih,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.9-35.

yayınlar ve dijital ulaşılabilen resmi yayınlardan ve ikinci el kaynaklardan yararlanılabilmiştir. Karacaahmet'te bulunan mezarını ziyaret etme planı ise yine bu sebeple gerçekleştirilememiştir.

Bu kapsamda birinci bölümde İkinci Dünya Savaşı yıllarında Cemgil'in faaliyetleri ele alınmıştır. Çocukluk yılları Birinci Dünya Savaşı yıllarına tesadüf eden Cemgil, 30'lu yaşlarında yeni bir dünya savaşına daha tanıklık etmiştir. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin genel durumu ele alınmıştır. Bu savaşın Cemgil üzerindeki etkisi incelenmiş, sonrasında ise Yurt ve Dünya dergisi ele alınmıştır. Savaş yıllarında arkadaşlarıyla birlikte Yurt ve Dünya dergisini çıkarmış, dergide en çok yazısı olan isimlerden olmuştur. Yazı işlerinden derginin dağıtımına kadar her işlerde ön planda olmuş, derginin imzası olan yazılar da Niyazi Berkes ve Cemgil tarafından yazılmıştır.[20] Yurt ve Dünya dergisinin niteliği, ne amaçla çıkarıldığı, derginin eğilimi ve dergide yer alan düşünceler, diğer dergiler ile yaşanılan siyasi tartışmalar, derginin sanat ve edebiyat perspektifi bu bölümde incelenmiştir. Sonrasında ise Cemgil'in dergideki yazıları değerlendirmiştir. Bu yazılardan yola çıkarak Cemgil'in dönemin güncel olaylar hakkındaki yorumları, diğer yazarlara yönelik eleştirileri ve tartışmaları, yazılarının genel eğilimi ve ne türde oldukları ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Adnan Cemgil'in 1945 sonrası faaliyetlerine yer verilmiştir. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Türkiye'de çok partili düzenin kurulması için olumlu bir tutum sergilemiştir. İnönü'nün bu tutumu yeni siyasi partilerin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Sanayici Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi, Dörtlü Takrir ile CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Ancak DP kurulmadan önce söz konusu kişilerin daha geniş çevrelerin bir araya gelmesiyle bir demokratik ittifak oluşturma çabaları mevcuttur. Görüşler dergisi bu amacı gerçekleştirmek için çıkarılmıştır. Derginin çıkarılma fikri, dergiye katılan isimler, derginin amacı, Cemgil'in bu derginin tek sayısındaki yazısı ve derginin akıbeti bu bölümde ele alınmıştır. 1950 yılında Behice Boran ile birlikte bulundukları ve Genel Sekreterliğini yaptığı Türk Barışseverler

[20]Meltem Ağduk Gevrek, **Yurt ve Dünya (1941-1944),** Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Cemiyeti ikinci bölümün ikinci başlığında yer almaktadır. Bu cemiyetin kuruluş süreci, cemiyetin kurulduğu yıllarda var olan uluslararası konjonktür, cemiyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'deki atmosfer, cemiyetin amaçları ve faaliyetleri ve cemiyetin kapatılışına giden süreç araştırma kapsamında incelenmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Adnan Cemgil, Türkiye İşçi Partisi'ne katılmış ve parti yönetiminde önemli görevler üstlenmiştir. Üçüncü başlıkta 27 Mayıs askeri müdahalesi, 1961 Anayasası, partinin kurulmasına giden süreç incelenmiş; partinin kuruluşu, aydınların partiye destek verişi, parti faaliyetleri ve partiye yönelik tepkiler, partinin seçimlerde aldığı sonuçlar, Cemgil'in parti içindeki faaliyetleri, parti içi ayrılıklar ve partinin kapatılması gibi olaylara bu başlıkta yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Cemgil'in kültürel faaliyetleri ve Türk kültür hayatına katkıları ele alınmıştır. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği zamanında gerçekleştirilen Tercüme Bürosu ve İnönü Ansiklopedisi gibi kültür hamlelerinde Cemgil de yer almıştır. Tercüme Bürosu faaliyetleri çerçevesinde Platon ve Diderot'dan çeviriler yapmış, İnönü Ansiklopedisinde redaktörlük yapmıştır. Hasan Ali Yücel'in bu kültür faaliyetlerindeki amaç, tercüme bürosunun faaliyetleri, İnönü ansiklopedisinin amacı ve yayınlanmasında yaşanan gelişmeler, Cemgil'in bu kültür faaliyetlerindeki rolü ele alınmıştır. Bölümün diğer başlıklarında ise Cemgil'in derlemeleri ve çevirileri incelenmiştir. Cemgil'e ait derleme eserlerin hangi amaçla derlendikleri ve derlemelerin içeriğini oluşturan yazılar incelenmiştir. 40'tan fazla çevirisi bulunan Cemgil'in hangi eserleri çevirdiği, çeviriye nasıl başladığı, çevirdikleri eserlerin niteliği, çevirilerin hangi alanda yoğunlaştığına bu bölümde yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise diğer bölümler ve başlıklarda ortaya konan bilgiler kapsamında Adnan Cemgil'in bir aydın olarak oynadığı rol değerlendirilmiştir. Aydının yetiştiği ortam ile olan etkisi, yazınsal faaliyetlerinin toplumda karşılığı, hayatı boyunca yer aldığı faaliyetlerde neleri amaçladığı ve bunda ne kadar başarılı olduğu, içerisinde yer aldığı sol düşünceye katkıları ve sol düşüncenin bundan ne kadar etkilendiği sonuç bölümü kapsamında değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ADNAN CEMGİL

1.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Durumu

Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenlenen Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919-21 Ocak 1920) ile kalıcı barış sağlanamamış, aksine bu konferansta alınan kararlar yeni huzursuzluklara yol açmıştır. Konfernsta beklentileri karşılanmayan İtalya'da 1922 yılında Benito Mussolini önderliğindeki Faşist Parti iktidara gelmiştir. Mussolini, Mare Nostrum (Bizim Deniz) politikası ile Roma İmparatorluğu sınırlarını hedeflemiş ve bu doğrultuda İtalya, 1935 yılında Habeşistan'ı, 1939 yılında ise Arnavutluk'u işgal etmiştir. 28 Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşması ise Almanya'da huzursuzluklara yol açmış, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ekonomik çöküş yaşanması ile devam eden süreç 1933 yılında Versay Antlaşması'nın hükümlerini tanımadığını ilan eden Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi ile sonuçlanmıştır. Versay Antlaşmasına aykırı olarak zorunlu askerliği getiren ve silahlanmaya başlayan Hitler; 1936 yılında askerden arındırılan Ren bölgesine asker sevk etmiş, 1938 yılında Avusturya ile birleşmiş, aynı yıl Münih Konferansı sonrası önce Südetler bölgesini daha sonra Çekoslovakya'nın tamamını işgal etmiştir. Japonya ise Asya kıtasında hakim güç olmak için yayılmacı politikalar izlemiş, 1932 yılında Mançurya'yı işgal etmiştir. Bu devletlerin 1936 yılında Berlin-Roma-Tokyo Mihveri ve 1937 yılında Anti-Komintern Pakt ile bir araya gelmesiyle Mihver grubundaki bloklaşma tamamlanmıştır. Bu durumda mevcut sınırlar üzerinde revizyon talep eden saldırgan devletler ile statükoyu korumayı amaçlayan güçler arasında yeni bir savaşın başlaması kaçınılmaz olmuştur.[21] 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye'de ise savaş öncesinde ikinci bir dünya savaşının her an başlayabileceği yöneticiler tarafından hissedilmiş, bundan dolayı sınır güvenliğine dayalı dış politika hamleleri geliştirilmiştir. 9 Ağustos 1934'te Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile yapılan Balkan Antantı, 8 Temmuz

[21] Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I, Baskın Oran (Ed.),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.400-409.

1937 tarihinde Irak, İran ve Afganistan ile yapılan Sadabat Paktı bu hamlelere örnektir.[22] Mussolini önderliğindeki İtalya'nın Mare Nostrum politikası ile Roma İmparatorluğu sınırlarını hedeflemesi, Almanya'nın geliştirdiği hayat sahasının (lebensraum) sınırlarının belirsizliği Türkiye'yi tedirgin etmekteydi. Savaş sırasında ise Türkiye'nin üzerinde en çok durduğu konu ülkenin savaş dışı kalması ve işgale uğramaması gerekliliği idi. Özellikle Polonya'nın Almanya ve SSCB tarafından işgal edildiği, Türkiye'nin de aynı akıbeti yaşayabileceği düşüncesi dönemin yöneticilerini etkilemekteydi.[23]

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsız olup olmadığı da üzerinde durulması gereken bir konudur. Yaygın görüşe göre Türkiye tarafsız değil, savaş dışı kalmıştır. Çünkü Türkiye, 19 Ekim 1939'da Birleşik Krallık ve Fransa ile "Üç Taraflı Yardım Muahedesi"ni imzalayarak Akdeniz'de olası bir savaşa karşı bu iki devletle işbirliği yapmayı kabul ediyordu.[24] Böylelikle Türkiye, Müttefiklerin tarafında olmuş ancak savaş dışı kalabilmiştir. İttifak Antlaşması'nda Türkiye'nin savaşa girmesinin ön koşulu ise Türkiye'ye yapılacak askeri yardımlar olarak tanımlanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye bir taraf olmuş ancak bu durumun diğer ülkelerle ilişkilerini etkilemesine olanak vermemiştir. Hatta anlaşmanın II nolu protokolünde SSCB'nin aleyhine olmayacağı da kabul edilmiştir.[25]

Müttefiklerle dengeli bir politika yürüten Türkiye, bir Mihver devleti olan Almanya ile de aynı dengeyi korumaya önem göstermiştir. Almanya ise Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak, hatta Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için çaba sarf etmiştir. Öyle ki Nazi Almanyası'nın en önemli bürokratlarından Von Papen[26], Türkiye'ye büyükelçi atanıyordu. Von Papen, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda yer almış, Suriye cephesinde bulunmuş, Türkiye'nin yönetici kadrosunu yakından

[22]Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.337-348.
[23]Aydın, **a.g.m.**, s.418.
[24]Selim İlkin, İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.145.
[25]Aynı Yer.
[26] 1879 yılında doğan Von Papen, Suriye-Filistin cephesinde kurmay başkanı olarak görev yaptıktan sonra 1921-1932 yılları arasında parlamento üyeliği yapmıştır. Hitler iktidara geldikten sonra Başbakan Yardımcısı olan Von Papen, 1939-1944 yılları arasında Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Nürnberg'de savaş suçluları mahkemesinde yargılanmış, 8 hapis cezasına çarptırılmış ancak 1949'da temyiz başvurusu sonrası serbest bırakılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra anılarını yazan Von Papaen, 1969 yılında hayatını kaybetmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Necip Azakoğlu (Der.), **Franz Von Papen'in Anılarından,** Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015.)

tanıyan bir isimdi, aynı zamanda Weimar Cumhuriyeti'nde Şansöyle, Hitler'in kabinesinde ise şansölye yardımcısı olarak görev yapmıştı. Böylelikle Almanya, Türkiye'yi çok yakından tanıyan bir büyükelçi atayarak Türkiye ile olan ilişkilerini pekiştirmek istemiştir.[27]

Almanya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler de oldukça gelişmiştir. Bu ilişkilerde krom ticareti önemli bir yer tutuyordu. Almanya, krom ihtiyacının yüzde 60'ını Türkiye'den sağlıyordu. Aynı zamanda Türkiye, 1936 yılında ihracatının yüzde 51'ini ve ithalatının yüzde 45'ini Almanya ile yapıyordu.[28]

Almanya, Ortadoğu'da etki alanı oluşturmak için Türkiye ile ilişkilerine önem veriyordu. Hitler, İsmet İnönü'ye yazdığı 26 Şubat 1941 tarihli mektubunda, Almanya ve Türkiye'yi düşman yapacak bir nedenin bulunmadığını, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artacağını ve Alman birliklerinin Türk sınırından uzak kalacaklarını belirtiyordu.[29] Bu mektupta Hitler'in Türkiye'ye güvence vermesi üzerine, Türkiye'nin Almanya hakkındaki kaygıları (şüpheyle yaklaşılmakla beraber) azalmıştır.

Almanya'nın Türkiye'yi Mihver tarafına çekmek istemesinin en somut örneği ise Mart 1940'ta gerçekleşen Irak Darbesi sonrasında yaşanmıştır. Irak'ta Mihver yanlısı Raşit Ali Geylani, darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve iktidarını sürdürebilmek adına Almanya'dan yardım istemiştir. Bu durum, Almanya'nın Ortadoğu petrollerini ele geçirmesi adına önemli bir fırsattı. Bunun için Almanya, Irak'a gönderilecek lojistik desteğin Türkiye sınırlarından geçmesini istemiş, bunun karşılığında da Batı Trakya'da sınır düzenlemesi ve bazı Ege adalarını vaat etmiştir. Ancak savaş dışı kalmak isteyen Türkiye bu isteği geri çevirmiştir.[30]

Ayrıca Almanya, Türkiye'deki Turancı hareketin faaliyetlerini de Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için kullanmıştır. Almanya, herhangi bir sınır değişikliği talebi olmayan, sınır güvenliğine dayalı, barışçı bir dış politika izleyen Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına karşı Turancılığı tekrar diriltmek için çaba sarf etmiştir. Özellikle SSCB sınırları içerisinde yaşayan Orta Asya Türklerini kullanarak, Türk

[27]**a.g.e.,** s.70.
[28]Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.208.
[29]Cüneyt Arcayürek, "İkinci Dünya Savaşına Ait Gizli Belgeler: Türkiye Ne Kazandı Ne Kaybetti", **Hürriyet,** 23 Ekim 1972.
[30]Aydın, **a.g.m.** s.441.

kamuoyunda kendisine destek sağlamayı amaçlamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan Bozkurt, Gökbörü, Çınaraltı[31], Kopuz gibi dergiler ve Tasvir-i Efkâr, Cumhuriyet gazeteleri Alman yanlısı olarak biliniyordu.[32] Savaş yıllarındaki siyasi polemikler basın yoluyla gerçekleştirilmiş; bu yayınlar dış politikada farklı eğilimlere sahip olmuştur. Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri Almanya; Vatan gazetesi İngiltere; Tan gazetesi SSCB ile dost ilişkilerin kurulmasını savunmuştur. Dış politikada dengeli bir tutum içerisinde olan Türkiye ise basının bu faaliyetlerini denetim altında tutmuştur.

Türkiye ile Almanya arasındaki dengeli ilişki, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktının imzalanması ile pekişmiştir. Böylelikle Almanya, 22 Haziran 1941'de SSCB'yi işgal etme girişimi olan Barbarossa Harekatı'nı başlatmadan önce güneyden gelebilecek herhangi bir tehdidi bertaraf etmek amacında olmuştur. Türkiye ise sınır güvenliğini sağlamak adına önemli bir adım atmıştır. Türkiye'nin Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması Müttefik ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmış, İngiltere bu durumu olumsuz karşılarken, ABD Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında Türkiye'ye verdiği desteği durdurmuştur.[33]

Türkiye, savaş sırasında SSCB ile de saldırmazlık anlaşması yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'yı ziyaret ederek hükümetin bir saldırmazlık anlaşması yapmak isteğini belirterek SSCB'nin bu konudaki tavrını öğrenmek istemiştir. Ancak SSCB, o güne kadar gelişen Türk-Sovyet ilişkilerinin aksi bir tutum sergilemiştir. SSCB Dışişleri Komiseri Molotov, böyle bir anlaşma yapılabilmesi için Montreux Boğazlar Sözleşmesinin revize edilmesini şart koşmuştur. Şükrü Saraçoğlu böyle bir düzenlemenin mümkün

[31] Bozkurt, Mayıs 1939 yılında Reha Oğuz Türkkan tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Çınaraltı ise Ağustos 1941'de Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarılmıştır. Bu dergi Orhan Seyfi Orhon, Hüseyin H. Erkilet, Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız gibi isimlerle diğer Türkçü yayınlara nazaran geniş bir yazar kadrosuna sahip olmuştur. Gökbörü ise Reha Oğuz Türkkan'ın Nihal Atsız ile yaşadığı görüş ayrılığı sonucu Türkkan tarafından Kasım 1942'de kurulmuştur. Bu dergilerin ortak özellikleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'yı desteklemeleri ve Irkçı-Turancı fikirleri savunmalarıdır. (Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", **Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984),** Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.47.)

[32]Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı,** um:ag Yayınları, Ankara, 2019, s.42.

[33]Aydın, **a.g.m.,** s.444.

olmadığını belirtmiş, böylece bu girişimden herhangi bir sonuç alamadan Türkiye'ye dönmüştür.[34]

Savaşta Almanya'nın ilerlemesinin devam ettiği yıllarda Almanya'nın Türkiye'yi kendi tarafına çekme ısrarı sürerken, Almanya'nın 2 Şubat 1943 yılında Stalingrad Cephesinde yenilgisinden sonra geri çekilmeye başlamasıyla birlikte bu sefer de Müttefiklerin Türkiye'yi kendi tarafına çekme çabaları başlamıştır.

Savaşın seyrinin nasıl belirleneceği, savaşı sonlandırmak için neler yapılabileceği hususunda Müttefik devletleri bir dizi konferans gerçekleştirmişti. Bunlardan ilki 24 Ocak 1943'te Churchill ve Roosevelt'in bir araya geldiği Kazablanka Konferansıdır. Bu konferansta savaşın sona ermesi için, mihver ülkelerinin kayıtsız şartsız teslimi şart koşulmuş, İtalya'nın işgal edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu konferansın Türkiye'yi ilgilendiren kısmı ise Churchill'in ikinci cephenin Balkanlar'da açılması fikridir. Bu cephenin açılması için Türkiye'nin savaşa girmesi kararlaştırılmış, Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın sağlanmasından ise İngiltere sorumlu olmuştur.[35]

Kazablanka Konferansı'nda alınan bu kararı Türkiye ile müzakere etmek için Churchill, İsmet İnönü ile görüşme talep etmiş ve 30-31 Ocak 1943'te Adana Görüşmeleri başlamıştır. Toplantıya Churchill ve İnönü ile birlikte tarafların Genelkurmay Başkanları, önemli diplomatları ve askeri yetkilileri katılmıştır. Churchill bu toplantıda Türkiye'nin hemen savaşa girmesini istemediklerini, ancak Türk ordusunun modern askeri teçhizatlarla donatılmasından sonra Balkanlarda yaşanacak olası bir kargaşaya müdahale etmek için savaşa girmesi istenebileceğini vurgulamıştır. Toplantı olumlu bir havada geçmekle birlikte; kesin bir karar alınmamış, Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın niteliğinin tarafların Genelkurmay yetkilileri tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır.[36]

İngiltere, ABD ve SSCB Dışişleri Bakanları'nın bir araya geldiği Moskova Konferansında Türkiye'nin savaşa katılma talebi bu kez SSCB'den gelmiştir. SSCB Dışişleri komiseri Molotov'un dile getirdiği bu talebi İngiltere olumlu karşılamıştır.

---

[34]Feridun Cemal Erkin, **Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,** Başnur Matbaası, Ankara, s.142.
[35]Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s.149.
[36]Asım Gündüz, **Hatıralarım,** Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s.219.

İngiltere, savaş sonrasında SSCB'nin Balkanlarda hâkimiyet kurmasından çekindiği için Türkiye'nin savaşa katılmasını istiyordu. SSCB ise savaşın yükünü en çok kendisinin çektiğini iddia ediyor, savaştaki yükünün hafifletilmesini istiyordu. Ayrıca Nazilerin Romanya'daki petrol kaynaklarını bombalamak açısından da Türk havaalanlarının kullanılması önemliydi. Moskova Konferansında görüşülen kararı Türkiye ile görüşmek için İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden[37] ile Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu 5-8 Kasım 1943'te Kahire'de bir araya geldi. Bu toplantıdan Eden, Türk havaalanlarının Müttefiklere açılmasını istedi. Menemencioğlu ise Türk havaalanlarının Müttefiklerce kullanılmasının Almanya'nın saldırısına yol açabileceğini belirterek bu isteği reddetti. Bu durumda Menemencioğlu'na göre, Türk havaalanlarının kullanılmasından ziyade Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda müzakere edilmeli, bunun için ise yeterli silah yardımı yapılmalı idi. Bu görüşmeden bir sonuç alınamamış ancak kısa bir süre sonra TBMM'de hükümete Mihver ülkelerine savaş açma yetkisi kabul edilmiştir.[38]

Churchill, Roosevelt ve Stalin'in bir araya geldiği Tahran Konferansında Churchill'in ısrarı ile Balkanlar'da ikinci cephenin açılması konusu tekrar gündeme gelmiştir. Bu konferansta Türkiye'nin 1944 yılının başında savaşa girmesi planlanmış ve bu planın Türkiye'ye bildirilmesi kararı alınmıştır.[39]

4-7 Aralık 1943'te İnönü, Churchill ve Roosevelt Kahire'de bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda Türkiye'nin savaş dışı konumunun devam etmesi halinde İnönü bu toplantıda prensip olarak savaşa girmeyi kabul etse de, bunun Türk ordusunun savaşabilir hale getirilmesi ve Balkanlar'da bir harekât planlanmasından sonra gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Bu konferansta Churchill ile İnönü arasında anlaşma sağlanamamış ve toplantıdan bir karar alınamamıştır. Bunun nedeni ise Churchill'in bir tarih belirlemek istemesi, İnönü'nün ise hazırlık aşamasına vurgu yapmasıdır. İkinci cephenin Churchill'in talebi aksine Normandiya'da açılmasına

[37] 1897 yılında doğan Anthony Eden, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı yapmış, Churchill'den sonra1955-1957 yılları arasında Başbakanlık yapmıştır. Süveyş Krizi sırasındaki başarısız yönetiminden dolayı istifa etmiş olan Eden, 1977 yılında hayatını kaybetmiştir. (https://www.britannica.com/biography/Anthony-Eden)

[38] Weisband, **a.g.e.** s.230-234.

[39] Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.244.

karar verilmesi ile Türkiye'nin savaşa katılması konusundaki Müttefik ısrarı hafiflemiştir.

Türkiye'nin savaşa katılması ise Mihver ülkelerinin mağlup olacağının belirginleştiği süreçte söz konusu olmuştur. Öncelikle 25 Nisan 1944'te Almanya'ya yapılan krom sevkiyatı durdurulmuştur. Daha sonra Mihver ülkeleriyle tüm diplomatik ilişkiler kesilmiş ve 12 Ocak 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.[40] Fiili olarak savaşmayan Türkiye'nin biçimsel olarak savaşa katılmasının nedeni, savaş sonunda oluşturulacak ve barışı sağlayacak uluslararası kuruluşun (Birleşmiş Milletler) içerisinde yer almak istemesidir.

Türkiye, savaş dışı kalmayı başarabilmiş ancak savaşın getirdiği ekonomik sorunlar hükümeti bir savaş ekonomisi oluşturma sorumluluğuna sevk etmiştir. 1929 Dünya Ekonomik buhranından itibaren Türkiye, denk bütçeyi sağlamaya özen göstermiştir. Merkez bankasının da kurulmasıyla Türk parasının değeri korunmuş, ihracat –ithalat dengesi sağlanarak bütçe açığı verilmemiştir.

Ancak savaş yılları itibariyle denk bütçenin denetimi giderek zorlaşmış, ülkenin her an savaşa girme ihtimali bulunulmasından dolayı üretici nüfus silahaltına alınmış ve tüketici hale gelmiş, bu durum üretim-tüketim dengesini tamamen değiştirmiştir. Bu dengeyi yeniden belirlemek durumunda olan hükümet, çareyi devletin ekonomiye müdahalesinde bulmuş ve bir takım tedbirler alarak himayeci bir ekonomi anlayışı benimsemiştir.[41]

Bu tedbirlerin başında 26 Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu gelmektedir. Bu kanun, devlete olağanüstü durumlarda geniş yetkiler verilmesini öngörmüştür. Olağanüstü durumlar ise; genel veya kısmi seferberlik, ülkenin savaşa girme ihtimali ve savaş hali olarak tanımlanmıştır. Kanunun çıkarılması ile Türk ekonomisinin savaş koşullarına uyum sağlaması ve savaşın olumsuz etkilerine karşı ekonomik tedbirler almak amaçlanmıştır. Kanunda icra vekilleri aracılığıyla hükümete geniş yetkiler verilmektedir. Bu yetkiler arasında; iç piyasanın düzenlenmesi, ithalat-ihracata kota konması, hangi ürünlerin üretilip üretilemeyeceğine karar verilmesi, gerekli görülen malları stoklama, çalışma

[40] Cumhuriyet, 13 Ocak 1945.
[41] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015),** İmge Yayınları, Ankara, 2019, s.83.

yükümlülüğü getirme, fiyat kontrolü bulunmaktadır. Kanun, ordu ihtiyaçlarının mobilize edilmesi, büyük kentlerin iaşesi ve karaborsanın engellenmesi gibi önemli sorunların üstesinden gelebilmek adına hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu kanun savaş yıllarında uygulanan iktisat politikalarının temelini oluşturması açısından önemlidir.[42]

İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca karaborsanın varlığı ve fiyat artışını fırsat bilen türedi zenginler ortaya çıkmış ve ülke ekonomisine zarar veren faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu türedi zenginler gazete ve dergilerde görgü kuralları açısından karikatürize edilerek eleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1942'de Meclis açılış konuşmasında bu kesime tepkisini şöyle dile getirir:[43]

> *"Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır."*

İnönü'nün işaret ettiği gibi savaş yıllarında haksız kazanç sağlayanlar için önlem almak tedbiri gündeme gelmiş ve 12 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun bir defaya mahsus olmak üzere bir servet vergisi konulmasını öngörüyordu. Bu vergi ile haksız kazanç sağlayanları vergiye tabi tutmak, enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, denk bütçeyi sağlamak adına devlete gelir sağlamak amaçlanmıştır.[44]

Kanun servet ve aşırı kazanç sahiplerine hitap etmiş ancak vergi tarhını düzenleyen herhangi bir kanun veya yasanın bulunmayışı, verginin toplanması tamamen uygulayıcı kurum ve kişilere bırakılması önemli problemlere yol açmıştır. Verginin gayrimüslimleri hedef aldığı iddiası bu problemlerin başında gelmektedir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942'de hükümet programını sunarken yaptığı konuşma, verginin aynı zamanda sermayeyi Türkleştirme amacını güttüğü konusunda kimi görüşleri meydana getirmiştir. Saraçoğlu bu konuşmasında: "*Arkadaş biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir*

[42]**T.C. Resmi Gazete,** 26 Ocak 1940, Sayı:4417.
[43]**İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973), C.II (1939-1960),** TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s.33.
[44]Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi Kanunu,** Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.49.

kan meselesi olduğu kadar ve en az o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Bizazalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz her zaman bu istikamette çalışacağız" [45] demiştir. Kanuna göre vilayet ve kazalarda kurulan komisyonlar aracılığıyla verginin on beş gün içerisinde tahsil edilmesi, ödeyemeyenlerin ise borcunu Aşkale'de çalışarak devlete ödemesi planlanıyordu. Aşkale'deki çalışma şartlarının katılığı ve verginin gayrimüslimleri hedef aldığı iddiası uzun süre tartışılmıştır.

Savaş sırasında hazırlanan bir diğer vergi ise Toprak Mahsulleri Vergisidir. 4 Haziran 1943'te çıkarılan bu vergi, hububat ve bakliyat başta olmak üzere muhtelif tarımsal ürünlerden alınan ayni bir vergidir. Bu vergi ile devletin gerekli gıda maddelerini karşılayabilmesi, devleti belirli alanlarda piyasaya bağlı olmaktan kurtarmak amaçlanmıştır. 1925 yılında kaldırılan Aşar vergisi ile benzerlik gösterdiği için tarımsal üretici tarafından Aşar'ın geri gelişi olarak yorumlanmıştır ancak vergi kendi varlığını savaş yılları ile sınırlıyordu. Nitekim savaşın bitiminden sonra 23 Ocak 1946'da kaldırıldı. Toprak mahsulleri vergisi; çiftçinin üzerindeki mali yükü artırsa da ordu ve büyük şehirlerin iaşesi, hazineye gelir sağlaması açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır.[46]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de eğitim ve kültür alanında yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Türkiye bir taraftan savaşın yarattığı uluslararası gerginliklerle ve ekonomik sorunlarla mücadele etmiş, diğer taraftan savaş sonrasında ülkenin geleceğini oluşturmak için çaba göstermiştir. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği'ne getirilmesinden sonra bu konuda önemli adımlar atılmıştır. Köy Enstitüleri'nin açılması, tercüme büroları, İnönü Ansiklopedisi eğitim-kültür hamlelerinin başında gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun yüzde sekseni köylerde yaşamaktaydı ancak köylerdeki okul sayısı yok denecek kadar azdı. Bu durumda köylünün eğitimi sağlanmalı ve köylü bilinçlendirilmeli idi. [47] Daha önce köy öğretmen okulları adı ile 1937'de kurulan okullar; daha sonra sadece köy öğretmeni olarak değil, köy öğretmenliği yapıp aynı zamanda köy ile ilgili pratik gereklilikleri

[45] Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.144.
[46] İlkin, **a.g.e.**, s.58.
[47] Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Atatürk Yolu,** Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.271.

de karşılayacak çok yönlü bireyler yetiştirmek ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca yönelik atılan adım ise köy öğretmen okullarının köy enstitülerine dönüştürülmesi idi. Enstitüler yaparak-yaşayarak öğrenme modelini benimsemiştir. Bir yandan yeni bir neslin eğitimi sağlanırken diğer yandan o dönemde yaşanan işgücü eksikliği "çocuk işgücü" ile tamamlanıyordu.[48]

Hasan Ali Yücel döneminin en önemi girişimlerinden biri de Tercüme bürosudur. Tercüme büroları ile Batı klasiklerinin Türkçeye kazandırılmasını sağlamak, milli bir hümanizma anlayışını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu girişim Türk Rönesans'ı oluşturmak adına da oldukça önemliydi. Adnan Cemgil de tercüme faaliyetlerinin içerisinde yer almış, Fransız edebiyatı klasiklerinden önemli çeviriler yapmıştır. Platon'dan *Epinomis* (1942) ve *Menon* (1943), Diderot'dan *Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup* (1945), *Rameau'nun Yeğeni* (1946), *Konuşmalar* (1947) ve *Kaderci Jacques ve Efendisi* (1949) gibi çeviriler Tercüme Bürosu kapsamında yaptığı çevirilerdir.[49]

Neşriyat Kongresinde alınan karara göre milli bir ansiklopedi oluşturmak istenmiş ve İnönü Ansiklopedileri için çalışılmıştır. Bu ansiklopedinin ilk fasikülü Cumhuriyet'in 20. Yılında 29 Ekim 1943'te yayımlanmıştır.[50]

İkinci Dünya Savaşı yıllarının basın-yayın faaliyetleri de oldukça ilgi çekicidir. Basın üzerinde resmi açıdan sansür bulunmamasına rağmen gazete ve dergiler hükümet temsilcilerinin uyarıları ve direktifleri ile karşılaşmış, bu uyarı ve direktiflere uydukları ölçüde yayın faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir. 1941 yılında Türkiye'de 113 gazete ve 227 dergi çıkmasına karşın başta Milli Şef olmak üzere hükümet ve hükümetin politikaları eleştirilemez konumda olmuştur. Bu dönemin bir diğer önemli özelliği ise dönemin gazete ve dergileri sadece hükümetle değil, birbirleriyle de karşı karşıya gelmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Müttefik ve Mihver taraftarlığı, sağ-sol kutuplaşması gibi siyasi polemikler basın aracılığıyla ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkar gazeteleri Mihver yanlısı, Tan, Vatan, Yeni Sabah, Son Posta ve Son Telgraf gazeteleri Müttefik yanlısı, Ulus,

[48] Mustafa Aydoğan, **Hasan Ali Yücel, Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi ile İlgili Yazıları, Konuşmaları,** Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.19-25.
[49] Balcıoğlu, **a.g.e.,** s.271.
[50] Mehmet Emiralioğlu, **Hasan Ali Yücel,** Emel Yayınları, Ankara, 1967, s.9.

Vakit, Akşam ve İkdam gazeteleri ise ortada bir yayın politikası izliyordu. Savaş sırasındaki gelişmeler ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durum kimi zaman farklı eğilimlere sahip gazeteler tarafından tartışma konusu haline gelmiştir. Hükümetin bu yayın faaliyetlerine olan tavrını savaşan taraflarla olan ilişkileri belirlemiştir. Almanya ile ilişkilerin olumlu yönde geliştiği dönemde mihver yanlısı Turancı gazete ve dergilerin faaliyetlerine göz yumulmuş ancak Almanya'nın gerilemeye başladığı dönemde ise bu yayın faaliyetleri kovuşturmaya uğramıştır. Aynı durum savaşın sona ermesiyle birlikte sol eğilimli gazete ve dergiler için de söz konusu olmuştur.[51] Yurt ve Dünya, bu siyasi ve kültürel atmosferde kurulmuş ve yayın hayatını sürdürmüştür.

1.2. Yurt ve Dünya Dergisi

Yurt ve Dünya dergisi ilk sayısını 1 Ocak 1941 yılında çıkarmış, son sayısının çıktığı tarih olan 15 Mart 1944'e kadar 42 sayı yayınlanmıştır. Yurt ve Dünya dergisinin çekirdek kadrosu Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav ve Adnan Cemgil'den oluşmaktadır. Bu kadro İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden arkadaştılar ve Adnan Cemgil hariç Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin öğretim üyeleri idi. Adnan Cemgil, derginin yazar kadrosunun oluşumunu şöyle açıklamıştır: [52]

> *"... Niyazi ile Mediha Amerika'dan yeni dönmüşlerdi. Niyazi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sosyoloji doçenti, Mediha ise asistandı. Ben Erkek Sanat Okulu'nda öğretmendim. Henüz evli olmadığım için her gün Pertev ile birlikte Niyazi'lere giderdik ve her konuda tartışırdık. Behice, henüz Ankara'ya gelmemişti. Nasıl oldu hatırlamıyorum 1941 yılına doğru bir dergi çıkartmaya karar verdik..."*

Bu isimlerin haricinde dergiye yazı veren isimler bir hayli fazladır. Derginin Neşriyat Müdürü Adnan Cemgil, imtiyaz sahibi yirmi birinci sayıya kadar Behice Boran, yirmi ikinci sayıdan itibaren ise Pertev Naili Boratav'dır.[53]

---

[51] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.64.

[52]Meltem Ağduk Gevrek, **Yurt ve Dünya (1941-1944),** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s.66.

[53]Hasan Dinçer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya", **Atatürk Yolu,** Sayı:42, Kasım 2008, s.195.

Derginin ilk sayısında Yurt ve Dünya imzasıyla çıkan yazıda "*Maksadımız sadece yurt ve dünyada olup bitenleri okuyucularımıza bildirmek değildir. Daha ziyade yurt ile dünyanın münasebeti üzerinde durmak istiyoruz.*" denilerek derginin amacı belirtilmiştir. Dergide ekonomi, sosyoloji, psikoloji, tarih, edebiyat gibi çok geniş konu yelpazesi bulunmaktadır. Dergi, üzerinde durduğu tüm meselelere idealist bir şekilde yaklaşmış, bu meselelere çözüm getirmeye çalışmıştır.[54]

Yurt ve Dünya hakkında tartışma konularından biri ise derginin siyasi çizgisidir. Mete Tunçay, derginin Marksist bir çizgisinin olduğunu belirtir.[55] Vedat Günyol ise tarih, edebiyat, ekonomi gibi konuları Marksçı bir bakış açısıyla ele alındığını vurgular[56]. Adnan Cemgil'in yorumu ise daha temkinlidir:[57]

> *"Dergideki tüm yazıların bir istikameti vardı. Bizim için, özellikle de derginin çıktığı yıllar, daha sonraları dendi ya, komünist olarak adlandırıyorlardı. Bizlerin, hepimizin bir eğilimi vardı. Sol idik, ama tam anlamıyla Marksist bir dergi değildik. Biz o günle ilgili bir takım tahliller yapardık. Tahlillerimiz, dünya görüşü itibariyle Marksist idi ama kesinlikle komünist değildik. Derginin çıktığı yıllarda, sahte şöhretler, akıl düşmanlığı, teknoloji düşmanlığı, gerçek düşmanlığı vardı. Bizim yazılarımızla yapmak istediğimiz, amacımız, tüm bu düşmanlıklara karşı bir şeyler yapabilmekti."*

Dergi kendisini müspet ilim görüşü fikirde ve sanatta gerçekçi, sosyal görüşte halkçı ve inkılapçı olarak tanımlamaktadır. Dergi yazarları bilimin evrenselliği üzerinde sıkça durmuş, sanatı da toplumun sorunlarına dikkat çektiği takdirde anlamlandırmışlardır. Yurt ve Dünya dergisinin en belirgin özelliklerinden birisi ise pozitivist bakış açısına sahip olunmasıdır. Aydınlanma döneminin hemen hemen bütün önemli olayları ve düşünürleri dergide yer bulmuş, akıl ve bilimi tüm sorunların çözümü yapan bir anlayış hâkim olmuştur. Akıl ve bilimin önündeki tüm engeller belirlenmeye çalışılmış, bunların geride bırakılması için toplumu aydınlatmak amaçlanmıştır. Derginin akıl ve bilimin önündeki engeller olarak başlıca ele aldığı konular batıl inançlar, dini dogmalar, gerici siyaset anlayışı, ezberci eğitim sistemi, ırkçılık vb. konular gelmektedir.

Derginin ortaya çıkışındaki bir diğer önemli etken ise anti-faşist bir tepkiyi dile getirme ihtiyacıdır. Derginin ilk ortaya çıktığı yıl olan 1941 yılında Nazilerin

---

[54]Abdürrahim Karadeniz, **Düşünce ve Edebiyatımızda Yurt ve Dünya Dergisi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.21.
[55]Mete Tunçay, **Çağdaş Türkiye Tarihi-IV (1908-1980),** Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
[56]Vedat Günyol, **Sanat ve Edebiyat Dergileri,** Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s.46.
[57]Gevrek,**a.g.e.,** s.69.

savaş sırasındaki ilerleyişi hızlı bir şekilde gelişiyordu. Türkiye'de ise Almanya ile diplomatik ilişkiler sürdürülmekte ve Almanya Türkiye'yi mihver saflarına çekmek için yoğun çaba sarf etmekte idi. Buna bağlı olarak Almanya, SSCB topraklarında yaşayan Türklerin haklarını dile getirerek Turancı grupları etki altına almıştır. Bozkurt, Gökbörü, Çınaraltı, Türk Yurdu, Kopuz gibi dergiler Almanya lehine yayın faaliyetleri gösteriyorlardı. Dergilerde ırkçılık üzerine yazılar yayımlanıyor, ırkçılığın Almanya'dan değil Türkiye'den çıktığı gibi iddialar ortaya atılıyordu. Almanya ile diplomatik ilişkiler yürüten dönemin hükümeti ise bu yayın faaliyetlerine sessiz kalıyor, hatta kimi yöneticiler ise Alman yanlısı olarak biliniyordu.[58] Yurt ve Dünya dergisi ırkçı düşünceye ve bunu savunanlara karşı ciddi bir tepki duymuştur. Bu dergiler "*Her sayfasından boğucu bir kan tüten..*"[59] şeklinde betimlenmiştir. Derginin yazarları, ırkçılığın Türkiye için yıkıcı bir fikir olduğunu dile getirmişler, yazılarında faşizm karşıtlığına yer vermişlerdir.

Dergide ırkçılığa biyolojik ve antropolojik bir açılım getirilmiştir. Muzaffer Şenyürek imzalı bir yazıda, biyolojik özelliklerin genler aracılığıyla, kültür ise sosyal ağ, dil ve düşünce ile diğer kuşaklara aktarılır. Böylelikle toplumlar arasındaki kültür farklılıklarının ırksal kalıtım ile açıklamanın mümkün olmayacağı belirtilmiştir.[60] Mediha Berkes'in bir yazısında ise ırk kavramını sosyolojik olarak ele almakta ve ırkların istilalar, evlilikler ve göçler sonucu birbirleriyle bütünleştiklerini dolayısıyla bir tek ırktan meydana gelen bir ulusun olmadığı vurgulanmıştır. Kültür ve Irk arasındaki korelasyonun var olduğu iddiası bu açıklamalarla geçersiz kılınmak istenmiştir. Bir ırkın öteki ırklara üstün olduğu iddiası doğru olsaydı tarih boyunca tüm medeniyetlerin tek bir ırkın yaratmasının bekleneceğini ayrıca belirtir.[61]

Yurt ve Dünya dergisinin milliyetçilik ve ırkçılık hakkındaki yazıları zaman zaman karşıt görüşlü diğer dergilerle tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Milliyetçilik ve ırkçılık hakkında en çok yazı yazanların başında Adnan Cemgil gelmektedir. Cemgil'in sert ve ironik üslubu karşıt görüşlü dergilerin yazarları

[58]Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası,** Onur Yayınları, Ankara, 1976.
[59]Adnan Cemgil, "İçyüzleri", **Yurt ve Dünya,** İlkkanun 1942, s.394.
[60]Muzaffer Şenyürek, "Biyolojik ve Kültürel Veraset", **Yurt ve Dünya,** Mayıs 1941, s.39-43.
[61]Mediha Berkes, "Irk ve Medeniyet", **Yurt ve Dünya,** İlkkânun 1943, s.473-478.

tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[62] Cemgil ise kimi zaman bu yazarların yazılarını eleştiri konusu olarak ele alıyordu. Ancak Cemgil bu üslubundan bağımsız olarak konuları bilimsel bir bakış açısıyla ele almayı ihmal etmemiştir. Milliyetçiliğin ırkçı ideolojilerin propagandası haline gelmesine karşı, milliyetçiliği tanımlayan yazılar yazmış ve kendince gerçek milliyetçiliği tanımlamıştır. Bir diğer ele alınan isim ise Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'e açık mektup yazdığı bir yazısında Gökalp'in fikirlerinin ırkçı olmadığını dile getirmiştir. Cemgil, ırkçı düşüncelerin toplumda yayılmaması için toplumu bilinçlendirmeyi amaçlamıştır.

Dergi tüm yayın hayatı boyunca faşizm karşıtı, demokrasi yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu demokrasi yalnızca bir grubun değil tüm toplumun katıldığı, ifade özgürlüğünün bulunduğu, emek sömürüsünün olmadığı bir anlayış olarak betimlenmiştir. Batı demokrasilerinin tarihsel gelişimi çoğu yazının konusu olmuş; Türkiye'ye etkileri ve Türk modernleşmesinin Tanzimat Fermanı'ndan itibaren geçirdiği süreç tarihsel değerlendirmeler olarak ele alınmıştır. Öyle ki, Türk modernleşmesinin en büyük sorunlarından biri olarak sanayileşememe gösterilmiştir.[63]

Dergide sosyolojik araştırmalara da oldukça geniş bir yer verilmiştir. Bunda derginin daimi yazarları olan Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'in sosyolog olmasının yanı sıra, toplumu anlama ve ona yön verme ideali oldukça etkilidir. Köy ve Kent sosyolojisi ayrı ayrı incelenmiş, Ankara'nın civar köyleri ve kenar mahallelerine gidilerek araştırmalar yapılmış, elde edilen verilere dayanılarak durum analizi yapılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'si göz önüne alındığında nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı, ekonominin tarıma dayalı olduğu bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Yurt ve Dünya yazarları o dönemde var olan romantik köy algısını sorgulamış, köyü gerçek anlamda tanımaya çalışmışlardır. İdealist bir tutum içerisinde bulunan yazarlar köy ve köylü sorununu bir dava olarak kabul etmiş, bilimsel bir şekilde köy gerçekliğini ortaya koymayı ve çözüm üretmeyi

[62]Dergiyi ilk sayısından itibaren eleştirenlerin arasında Peyami Safa da bulunmaktadır. Peyami Safa dergi hakkında "Açtığım zaman ortasından kesilmiş bir karpuz gibi kıpkızıl" demiş, Cemgil'in cevabı ise o her zamanki esprili üslubuyla "*Eksik olmasın, ya kelek deseydi*" olmuştur. Meltem Ağduk ile yaptığı görüşmenin ses kaydından.
[63]Muvaffak Şeref, "Fikir Hayatımızda Geri Temayüller", **Yurt ve Dünya,** İlkkânun 1943, s.470-472.

amaçlamışlardır. Öyle ki dönemin ve Türk edebiyatının en önemli romanlarından biri olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "*Yaban*" adlı eseri incelenmiş ve romanın gerçek Türk köyü ve köylüsünü yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.[64]

Köy sorununa dergi yazarlarının farklı çözüm önerileri getirdikleri de söz konusudur. Sıtkı Yırcalı "*Büyük Köye Doğru*" adlı yazısında köylerin dağınık yapısının önemli bir sorun oluşturduğuna dikkat çekerek büyük, birleştirilmiş köyler oluşturulması, şehrin imkânlarının köye aktarılması ve üretim araçlarının geliştirilmesini çözüm olarak sunarken[65]; Behice Boran köy sorunu ile şehirleşme sorununu iç içe kabul etmiştir. Boran, köyün kendi kendine yeterliliğini kaybettiğini, köyün iktisadi faaliyetlerinin şehre taşındığını belirtmiş; modern tekniğin, eğitimin, sağlık hizmetlerinin şehre ait unsurlar olduğunu böylelikle köy sorununun aynı zamanda şehirleşme ve sanayileşme sorunu olduğunu belirterek Yırcalı'nın önerilerine ters düşmüştür.[66]

Köy sosyolojisi kadar kent sosyolojisi yazıları da Yurt ve Dünya dergisinde yer almaktadır. Şehirleşmenin önemine değinen yazarlar, bunun sağlık bir şekilde gerçekleşmesinin de elzem olduğunu belirtmişlerdir. 1960'lı yıllar ve sonrasında meydana gelecek gecekondulaşma olgusuna henüz 1940'lı yıllarda değinmiştir. Yaptıkları gözlemlere dayanarak şehir merkezine uzak yerlerde mantar evlerin oluştuğu, burada köyden gelen insanların bu evlerde yaşadıkları belirtilmiştir. Bu mahallelerde işlenen suç oranlarının fazlalığı, eğitim seviyesinin düşüklüğü ve burada yaşayan insanların yaşam standartlarının düşüklüğü ortaya konmuş, bu durumun yayılabileceğini ve ciddi sorunlara yol açabileceği dile getirilmiştir. Bu sorun ele alınmış ve köyden kente göçün kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğine değinilmiştir.[67]

Ekonomi yazıları da Yurt ve Dünya dergisinde yer almıştır. Bu yazılarda liberal ekonomi eleştirilmiş ve kapitalizm karşıtı bir tavır ortaya konmuştur. Bu tavır kendisini Osmanlı'nın son dönemlerindeki ekonomik durum aktarılırken de göstermektedir. Ülkenin sanayileşememesinden dolayı modern üretim araçlarından yoksun olması, gümrük serbestisi, yabancı sermayenin hâkimiyeti ülkeyi yarı-

[64]Karadeniz, **a.g.e.,** s.204.
[65]Sıtkı Yırcalı, "Büyük Köye Doğru", **Yurt ve Dünya,** Sayı:2, Şubat 1941, s.6-15.
[66]Behice Boran, "Şehir ve Şehirleşme Davamız", **Yurt ve Dünya,** Şubat 1941, Sayı:2, s.25-35.
[67]Aynı yer.

sömürge haline getirdiği dile getirilmiş, dolayısıyla kapitalist ekonomi politikaları eleştirilmiştir. Bu dönemde Ahmet Mithat Efendi himayeci ekonomiyi, Sakızlı Ohannes ve Mikael Portakal Efendi [68] de liberal ekonomiyi savunanlar olarak belirtilmiş, bu isimlerin eserlerinden alıntılara yer verilmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra daha himayeci bir anlayış benimseyen, Sanayiyi Teşvik Kanunu ilan eden İttihat ve Terakki'nin ekonomi politikalarına olumlu yaklaşılmış ancak yetersiz ve çok geç alınan önlemler olarak değerlendirilmiştir.[69]

Rönesans, Hümanizm, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi gibi tarihsel gelişmelere olumlu yaklaşılırken kapitalizm emek sömürüsü üzerine kurulmuş bir sistem olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş, tekelci kapitalizmin feodalizmden farklı olmadığı belirtilmiştir.[70] Aynı zamanda faşizmin de tekelci kapitalizmin doğal bir sonucu olduğu dergi yazarlarınca dile getirilmiştir.

Yazarların devletçi ve himayeci ekonomi anlayışını benimsediği söylenebilir. Savaş yıllarında yaygın olan karaborsa ve vurgunculuk dergi yazarlarınca eleştirilmiştir. Savaşın koşullarından faydalanarak iç ticaret yoluyla bir kesim haksız kazanç sağlarken bir kesim ise bu durumun yarattığı hayat pahalılığına maruz kalmıştır. Serbest rekabetçi anlayışın ise bu duruma sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Cemgil yazısında tepkisini şöyle dile getirmiştir:[71] "*Mukaddes rekabetin her şeyi yoluna koyacağına inanan 'liberalizm' delisi nazariyecilerimiz masallarına hala bizi inandırmak isterlerse onlara: siz vurgunculara, soygunculara, yataklık ve yardakçılık ediyorsunuz demekte haklı değil miyiz?*"

Derginin dönemin hükümetine karşı muhalif bir tavır takınmadığı belirtilebilir. Hükümetin kimi uygulamaları desteklenirken, kimi eleştirileri ise

[68] 1836-1912 yılları arasında yaşayan ve Ermeni kökenli olan Sakızlı Ohannes Paşa, Osmanlı Devleti'nde iktisadi liberalizmin ilk temsilcilerindendir. Düşüncelerini "*Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde"* adlı eserinde belirtmiştir. İktisadi liberalizmin bir diğer önemli ismi Mikael Portakal Efendi (1842-1897) ise Ohannes Paşa ile birlikte Mekteb-i Mülkiye'de dersler vermiş, Hazine-i Hassa Nazırlığı yapmıştır. (**Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.47-51.)

[69] Karadeniz, **a.g.e.,**

[70] Zübeyir Barutçu, Mete Kaan Kaynar, **Yurt ve Dünya Dergisi Üzerine Bir İnceleme,** Eğitim Yayınevi, Konya, 2015, s.279.

[71] Adnan Cemgil, "Vurgunculuk", **Yurt ve Dünya,** Eylül 1941, Sayı:9, s.193-194.

dolaylı olarak yapmıştır. Bunun sebebi olarak dönemin basın kanununun katılığı gösterilebilir. Cemgil, o günlerden bahsederken bu konuyu şu şekilde dile getirir:[72]

> "*Orhan Kemal'in 1 Mart 1944'te 41'inci sayıda yazdığı 'Mahalle Bekçisi Ali' adındaki hikâye nedeniyle Ankara Polis Müdürü tarafından makamına çağrıldık. Hikâyede bir fabrikada hiçbir işe yaramayan ve karaktersiz bir işçinin bekçi yapıldığı ve sonra da bu kişinin arkadaşlarını gammazladığı anlatılıyordu. O yıllarda derginin Neşriyat Müdürü ben, İmtiyaz sahibi ise Pertev'di. Müdür, hikâyede bir bekçiye, yani bir devlet görevlisine hakaret edildiğini söyledi. Biz de aksine böyle bir hakaret amacımızın olmadığını, aksine böyle bir adamın devlet görevine layık olmadığını gösterdik dedik. O da bizi kutladı…*"

Bu anekdottan da anlaşılacağı üzerine dönemin gazeteci ve yazarları sıkı bir denetim ile karşı karşıya kalmışlardır. Hükümete ders düşen yazılar yazan kimi gazete ve dergiler, süreli ve süresiz kapatma cezası almışlardır.[73]

Yurt ve Dünya dergisinin hükümete desteği genellikle eğitim ve kültür alanındadır. Ezberci eğitim sistemi yerine, yaparak ve yaşayarak öğrenme metodunu benimseyen Köy Enstitüleri desteklenmiş, Tercüme Bürosu ve İnönü Ansiklopedisi gibi kültür hamleleri ise büyük bir heyecanla karşılanmış ve bu kültür hamlelerini tanıtan yazılara yer verilmiştir. Ayrıca hükümetin ekonomi politikaları da desteklenmektedir. Milli Korunma Kanunu ile fiyat denetiminin sağlanmasını, Varlık Vergisi ile karaborsacılığa karşı önlem alınması yerinde ve gerekli bulunmuştur.

Derginin CHP'ye yönelik nadir eleştirileri de dönemin ırkçı-turancı propagandasına göz yummasına yöneliktir. Bir yazıda dönemin CHP milletvekilleri olan Şevket Raşit Hatipoğlu ve Reşat Nuri Güntekin, bu çevrelerle işbirliği yaptıkları için eleştiriliyorlardı.[74] Derginin bu tutumu Basın Kanunundan kaynaklanmaktadır. Savaş yıllarında hükümeti hedef alan yazılara sahip yayın organları süreli ve süresiz kapatılma ile karşı karşıya gelmişlerdir.

Yurt ve Dünya dergisi düşünsel temalı bir dergi olduğu kadar bir edebiyat dergisi olma özelliğine sahiptir. Hikâyeler, şiirler, kitap tanıtımları, folklorik araştırmalar gibi edebi türlere dergide geniş bir yer verilmiştir. Dergi kendisini fikirde ve sanatta gerçekçi, sosyal görüşte halkçı ve inkılapçı olarak tanıtmıştı.[75] Öyle

[72]Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993 tarihinde yaptığı görüşmenin ses kaydından.
[73]Selim İlkin, İlhan Tekeli, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.620-621.
[74]Adnan Cemgil, "İçyüzleri", **Yurt ve Dünya,** Sayı:22-23, İlkkânun 1942, s.394.
[75]Adnan Cemgil, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", **Yurt ve Dünya,** Sayı:36, Son kânun 1944, s.8.

ki, derginin edebiyatta toplumcu ve gerçekçi bir tutum ortaya koyduğu söylenebilir. Dergide hikâye yazarları Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz gibi daha sonra toplumsal gerçekçilik akımının öncüsü sayılabilecek yazarlardan oluşmaktadır. Hikâyelerde realizm akımının etkisi güçlü bir şekilde görülürken, köy temalı hikâyelere de sıkça yer verilmiştir. Yayımlanan şiirlerin ana teması ise genellikle yoksulluk olmuştur. Ayrıca dergi o dönemde var olan dilde sadeleşme hareketinin de tutarlı bir şekilde yürütülmesini savunmuştur.

Yurt ve Dünya dergisi yazarları kimi zaman farklı düşünseler de sürekli bir işbirliği halinde olmuşlardır. Cemgil, o yılları aktarırken:[76]

> "*Dergide iki tür iş vardı. Bunlardan birincisi teknik işlerdi, yazıların tashihlerinin yapılması, matbaaya götürülmesi, paketlenmesi, dağıtılması gibi. Bir de akademik yönü vardı. Bu da yazılan yazıların denetlenmesiydi. Yazıların tashihleri, dergilerin paketlenmesi, dağıtımı hanımlara aitti. Örneğin bu işlerle en çok Hayrünnisa Boratav ve Mediha Berkes ilgilenirdi. Derginin matbaaya götürülmesi ise bana ve Niyazi'ye aitti. Niyazi ile her konuda kavga ederdik. Fakat dergi işinde hemen birleşir matbaa işini muntazam yapardık. İşin akademik yönüne gelince, yazıları yazan tüm kadro otururduk ve bütün yazıları teker teker inceler ve birbirimizi tenkit ederdik. Tenkitlerimiz çoğu zaman çok acımasız olurdu. Örneğin ben Niyazi ve Behice'nin yazılarını çok ders niteliğinde bulurdum, onlar ise 'Biz senin gibi cıvık yazamayız' derlerdi. Ama bu yöntem bizi geliştirdi. Mesela 'Bir yılın fikir hayatı' adındaki makalemi tenkitler yüzünden tam üç kere yazmak zorunda kaldım. Bu tenkitler sonucu, önceleri çok katı ve ağır yazan Behice'nin bile yazma tarzı değişti, yumuşadı.*"

Dergideki bu durum 21. sayıya kadar devam etmiştir. 21. sayıdan sonra derginin imtiyaz sahibi Behice Boran, dergiden ayrılarak Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte Adımlar dergisini çıkarmaya başlamıştır. Dergideki ayrılığı Pertev Naili Boratav ve Mediha Berkes kişisel meselelerdeki anlaşmazlıklar ile yorumlasalar da Adnan Cemgil bu ayrılığın düşünsel bir boyutu olduğunu vurgulamaktadır:[77]

> *"Behice çok açık sözlüydü ve istediğini yapardı. O sıralarda Sadri Maksudi bir yazı yazdı. Behice bu yazıya gayet ağır bir karşılık yazdı. Bu cevap Behice'nin ölçüsünde bir yazı değildi. Onu eleştirdik. Behice buna çok içerledi. Kadro ile Behice arasında soğuk rüzgârlar esmeye başladı. Zaten son dönemde Behice'nin düşünsel ve siyasal çizgisi biraz sivrilmeye başlamıştı. Daha sert eleştiriler ve yazılar istiyordu. Behice Yurt ve Dünya'nın çizgisinden çıkıyordu. Kadronun diğer üyeleri ise dergide bu tür bir değişim istemiyorlardı. Dergi üzerinde zaten çok baskı vardı. Çizginin sertleşmesi ve sivrilmesi başımıza bela açmaktan başka bir şey getirmezdi. Behice bu konuda da bir dirençle karşılaşınca dergiden ayrılıp kendi dergisini çıkarmaya başladı."*

[76]Gevrek, **a.g.e.,** s.73.
[77]Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993'te yaptığı görüşmenin ses kaydından.

İkinci Dünya Savaşı yılları dengeli bir politika izleyen Türkiye; basın-yayın faaliyetlerini kontrol altında bulundurmaya gayret göstermiş, sağ ve sol yayınlar karşı temkinli yaklaşmıştır. Özellikle iki tarafın dergileri ve yazarları arasında sert tartışmalar meydana gelmiş, ülkedeki siyasi ortam gerilmiştir. Bu tartışmalar sadece eleştiri yazıları ile sınırlı kalmamış, Sabahattin Ali kendisini açık hedef haline getiren Nihal Atsız'ı dava etmiştir. Böylesine sertleşen ve kutuplaşan siyasi ortamda yayın yapmakta giderek zorlanıyordu. Hükümet, öncelikle Almanya'nın yenilgisi belirli olmaya başlayınca Almanya taraftarı Irkçı/Turancı çevrelere karşı soruşturma başlatmış ve propaganda yaptıkları gazete ve dergileri kapatmıştır. Daha sonra ise sol görüşlü gazete ve dergilerin yayınların faaliyetlerini engelleyici bir takım tedbirler almıştır. Bu durum Yurt ve Dünya dergisinin yayın faaliyetine son vermesine giden süreci başlatmıştır.

Derginin kapatılma sürecini ve yazarlar üzerindeki baskıyı Adnan Cemgil şöyle ifade etmektedir:[78]

> *"Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali, Pertev ve Behice'yi (Adımlar için) makamına çağırıyor. Pertev'e Yurt ve Dünya'yı kapatın. Yayınlamaktan vazgeçin. Bunlar (Irkçı-Turancılar) benim kafamı yiyecekler, sonra sıra size gelecek. Gelin bu işten vazgeçin diyor. Pertev, 'bana kalsa ben kapatırım fakat Adnan bu işe olur demez' diyor. Nitekim bunu gelip bana söyleyince hop oturdum hop kalktım. Fakat Pertev beni ikna etti. Dergiyi kapadık. Ama Hasan Ali'nin başını yediler. Bir süre sonra istifa etmeye mecbur kaldı."*

Dergi resmi olarak Mayıs 1944'te kapatılsa da, Cemgil'in aktardığı süreç ile dergi yazarları Mart 1944'te yayınlanan 42. sayıdan sonra derginin yayın faaliyetlerini durdurmuşlardır. Yazarların önemli bir kısmı geniş ve farklı görüşlerden isimlerin bir araya geldiği Görüşler dergisine katılmışlardır.

1.2.1. Adnan Cemgil'in Yurt ve Dünya'daki Yazıları

Adnan Cemgil'in Yurt ve Dünya dergisindeki yazıları çoğunlukla eleştirel ve bilgilendirici niteliktedir. Cemgil, özellikle eleştirinin düşün yaşamımıza yapacağı katkının üzerinde sıklıkla durur. "*Her inkılap en büyük manasıyla ve hayatın her cephesi bakımından yarı yarıya tenkittir."* ve "*Tenkit ve tenkitçilik ruhu demokrat bir*

[78]**A.g.e.** s.268-269.

terbiyenin yaratıcı kuvveti olacaktır." sözleri ile eleştirinin önemini vurgulamıştır.[79] Öyle ki, "*Niçin Susuyorlar?"* adlı yazısında eleştirilerine cevap alamadığından yakınmaktadır.[80] Cemgil'in bilgilendirici yazıları ise çoğunlukla tarih hakkındadır. Eski Yunan Medeniyeti, Hümanizma, Rönesans, Sanayi İnkılabı, Fransız İhtilali gibi önemli tarihsel olaylara sıkça değinir.

Niyazi Berkes anılarında, "*O, bu derginin yükünü taşıyan kişi olduktan başka onun fikir ve düşün yöntemini de ayarlayan kişi olmuştu"* diyerek Yurt ve Dünya'nın görüşlerinin Cemgil'in görüşleri ile paralel olduğunu belirtmiştir.[81] Cemgil ise bir yazısında derginin görüşlerini fikirde ve sanatta gerçekçilik, sosyal görüşte halkçılık ve inkılapçılık olarak belirtmiştir.[82] Bunun haricinde Cemgil'in yazılarında ağırlığını hissettiren düşünceler inkılapçılık, milliyetçilik, hümanizm ve toplumculuktur.

Cemgil'in inkılapçı düşünceleri Atatürk'ün batılılaşma ve batı medeniyeti hakkındaki düşünceleri ile paralellik göstermektedir. Atatürk, "*Memleketler çeşitlidir fakat uygarlık birdir ve bir milletin gelişmesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir"* diyerek Batı medeniyeti hakkındaki düşüncesini belirtmiştir.[83] Cemgil ise "*Türk milletinin ileri bir medeniyet seviyesine yükselmesi için gerekli adımlar atıldı. Bu medeniyet garp medeniyetinden başka bir şey değildi"*[84] diyerek Türkiye'nin çağdaş bir ülke olmasının yolunun Batı medeniyetinden geçtiği konusunda Atatürk ile aynı görüşe sahiptir. Cemgil, Batı medeniyetinin yaşadığı tarihi aşamaların üzerinde önemle durmuştur. Hümanizm, Rönesans, Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali onun için çok iyi bilinmesi gereken tarihsel olaylardır.

Cemgil için inkılapçılık, gelişmiş ve çağdaşlaşmış bir toplumun yaratılmasıdır. "*Bugünün Batıl İtikatları"* yazısında kadının iş hayatına katılmasına karşı olanları, falcılık bağlamında spiritüel inançları, kaderciliği ve batıl inançları eleştirir. Toplumun bu tür inançlardan arındırılmasını zaruri görür ve bunun için

[79]Adnan Cemgil, "Terbiye ve Tenkit", **Yurt ve Dünya,** Son kânun 1943, s.32-33.
[80]A. Cemgil, "Niçin Susuyorlar?", **Yurt ve Dünya,** 1 İlkteşrin 1942, s.252-253.
[81]Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.271.
[82]A. Cemgil, "Geçtiğimiz Yılın Fikir Hayatı", **Yurt ve Dünya,** Son kânun 1944, s.8-18.
[83]**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri(C.III),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.63.
[84]A. Cemgil, "Cumhuriyet Rejiminde Milliyetçilik ve İnkılapçılık", **Yurt ve Dünya,** Sonteşrin 1943, s.424.

toplum hayatına hâkim olan ilişkilerin kanunlarının öğrenilmesi gerektiğini vurgular.[85]

Ayrıca Cemgil, teknik ilerlemenin önemini de sıklıkla vurgular. "*İleri bir medeniyet fikri, ileri bir teknik fikrinden ayrılmaz hale gelmiştir"*[86]der ve yazılarında Eski Yunan'dan itibaren teknik ve mekanik gelişimi ve bunların topluma etkilerini ele alır. Sanayi Devrimi'nin önemli bir dönüm noktası olduğundan bahseder. Batı medeniyetine ulaşmanın aynı zamanda ileri tekniğe ulaşmaktan geçtiğini savunur; ancak bunun kurtuluş savaşı yılları sonrasında mümkün olmadığını ve atılması gereken adımların başında geldiğini belirtir.[87] Teknik ilerlemeye yönelik bu olumlu yaklaşım haricinde kusurlu yönünü de vurgular. *"İlk mucitler ve tekniğin inkişafını alkışlayan mütefekkirler makinenin insan hayatına daha çok refah ve rahatlık getireceğini umuyorlardı. Hâlbuki zaman madalyonun iki tarafı olduğunu göstermekte gecikmedi"*[88] demiş ve teknik ilerlemenin sömürgeciliği de beraberinde getirdiğine değinmiştir.

Cemgil'in yazılarında milliyetçilik önemli bir konu olarak yer alır. Özellikle karşıt görüşte olduğu Turancı/Pan-Türkist çevreleri milliyetçiliği çarpıtmakla eleştirir. Yine Cemgil'in en yoğun siyasi eleştirileri bu gruba yöneliktir.

"*Bir Hekimin Hataları"* adlı yazısında Dr. Hasan Ferit Cansever'in milliyetçilik tanımını ele alır. Cemgil, İnsaniyetçiliğin(hümanizm) milliyetçiliği yok etmek gayesini güden bir düşünce akımı olduğunu düşünen Cansever'e karşı çıkar. O'na göre hümanizmin böyle bir gayesi olmamakla beraber hümanizm ve milliyetçiliğin birbirine zıt olduğu anlayışı da doğru değildir. Ayrıca Cansever'in millet kavramını "*Tarihin en uzak devirlerinden beri*" kavramıyla ele alması da Cemgil'e göre hatalıdır. Zira sosyolojik manasıyla milletler Fransız İhtilali sonrası oluşmuştur. Dolayısıyla millet kavramı kronolojik olarak açıklanamaz. Aynı zamanda Cansever'in millet kavramını ele alırken "*kendini başka insan topluluklarından ayrı vasıflara malik içtimai bir zümre olarak telakki eden*" ifadesini kullanması da Cemgil'e göre hatalıdır. Çünkü bu mantığa göre Atina ve Spartalılar da bir millettir veya kendini diğer insan topluluklarından ayrı gören Karamanoğlu ve

[85]A. Cemgil, "Bugünün Batıl İtikadları", **Yurt ve Dünya,** Haziran 1941, s.45-49.
[86]A. Cemgil, "Fikir ve Teknik", **Yurt ve Dünya,** Sonteşrin 1941, s.272-276.
[87]Cemgil, "Cumhuriyet Rejiminde ……", s.425.
[88] A. Cemgil, "Teknik ve İnkılap", **Yurt ve Dünya,** İlkkanun 1941, s.349-355.

GermiyanoğluBeylikleri de millet sayılmalıdır. Yine Cansever'in renk ve şekil farkının içtimai zümreleri birbirinden ayıran farklar olduğuna da karşı çıkar.[89]

Cemgil'in çarpıtmaya uğradığına inandığı bir diğer konu ise Ziya Gökalp ve fikirleridir. "*Ziya Gökalp'e Açık Mektup"* adlı yazısında Gökalp'ten övgü ile bahseder. Gökalp'i fikirleri hayatına uygun, kendine ihanet etmemiş bir kişi olarak tanımlar. Gençliğinin ilk yıllarında (ki o yıllarda İstanbul işgal atındadır) kendisini heyecanla okuduğunu söylemiş ancak "*Eğer bugün bütün fikirlerini olduğu gibi kabul ediyorum, senden ayrı düşünmüyorum dersem riyakârlıktan iğrenen hatırana saygısızlık etmiş olurum"* demeyi de unutmamıştır. Memleketin fikir hayatının Gökalp'ten kök aldığını belirtir. Ancak kendisinin son zamanlarda demagojilere reklam yapıldığını ve fikirlerinin çarpıtıldığını söyler. Gökalp'in düşüncelerinin, onun öğrencisi olduğunu söyleyenlerin aksine ırkçılığa karşı olduğunu vurgular.[90]

Irkçı/Turancı grubu "*koyu milliyetçilik*" adı altında Mihver yanlısı olmakla eleştirir. Dönemin yayın organları Orhun, Gökbörü, Türk Yurdu, Çınaraltı, Bozkurt, Kopuz gibi yayın organlarını ve bu organlarda yazanları sert bir dille eleştirir. Bu dergileri "*her sayfasında boğucu bir kan tüten"* olarak tanımlar[91]."*Koyu milliyetçilik nedir?"* adlı yazısında ise Irkçı/Turancı grubun fikirlerinin milliyetçilik değil Nazizm olduğunu savunur. Bu durumu şu cümlelerle dile getirir:

> *"Bunların koyu milliyetçilik adını verdikleri yeni tarikat Türk halkının varlığından ve özünden fışkıran ve yalnız en geniş anlamıyla ona bağlı olan milliyetçilik değil, garpte kralcıların, faşistlerin, emperyalistlerin yeni dini olan nasyonalizmdir… Bunların yüzde yüz yerli diye ileri sürdükleri fikirleri biraz kazıyın, altından Made in Germany damgasının sırıttığını görürsünüz".*[92]

Ayrıca Dr. Mustafa Hakkı Akansel'in "*Japon Mucizesi*" adlı eserini de hedef alır. Cemgil, eserin tezatlar barındırmasının yanı sıra Japonya'nın methedilmesi ve örnek ülke olarak gösterilmesini eleştirir. O'na göre, Japonya'da kapitalizm oluşmuş ancak hayatın pek çok alanında Ortaçağ yaşanmaktadır. Ayrıca Japon köylüsünün yoksulluk içerisinde olduğu ve verem başta olmak üzere pek çok bulaşıcı hastalığın mevcut olduğu, haliyle bir "*Japon mucizesi*"nden söz etmenin mümkün

[89]A. Cemgil, "Bir Hekimin Hataları", **Yurt ve Dünya,** 1 İlkteşrin 1942, s.221-230.
[90]A. Cemgil, "Ziya Gökalp'e Açık Mektup", **Yurt ve Dünya,** 30 İlkkânun 1942, s.422-424.
[91]A. Cemgil, "İçyüzleri", **Yurt ve Dünya,** İlkkânun 1942, s.394-397.
[92]A. Cemgil, "Koyu Milliyetçilik Nedir?", **Yurt ve Dünya,** 1 Mart 1944, s.164-165.

olmayacağını belirtmektedir. Yazarın Japonya methiyesini ise Japon yayılmacılığına duyulan hayranlıkla yorumlar.[93]

Cemgil yazılarında milliyetçiliğin ne olmadığına sıklıkla değindiği gibi ne olduğu konusuna da değinmiştir.[94]

> *"En yakın tarihimizin içinde doğup yaşadığımız bu canlı olaylar gösteriyor ki inkılapçılıktan ayrı bir milliyetçilik düşünülemez. Bunun için koyu milliyetçilik adı ile ortaya çıkıp, bugün cumhuriyet rejiminin içine girdiği ilerleme ve garplılaşma yolundan dönmeyi, ananelere bağlamayı vaaz edenler, garplılaşma, medenileşme yolunda yapılan hamleleri benliğimizi kaybediyoruz feryatlarıyla boğmaya çalışanlar, gerçekte Türk milletinin en büyük düşmanlarıdır."*

"*Gerçek milliyetçiler, garp medeniyetinin ortaçağı devirip tarihte yeni bir medeniyet yolu açan hamlelerini, Türk milletinin de ileriliği için tereddüt etmeden benimser."*[95]sözleri ile milliyetçiliği ileri ve gelişmiş bir ülke ve toplum için çaba göstermek olarak yorumlar.Cemgil'in yazılarında sıklıkla değindiği bir diğer noktada hümanizmadır. Hümanizmaya dair bilgilendirici yazılar yazmakla birlikte aydınlanma dönemi düşünürlerinin hümanizma anlayışlarına da yer verir (örneğin "Beethoven'in Hümanizması*"* adlı bir yazısı bulunmaktadır). Cemgil Hümanizmanın yalnızca edebiyatla sınırlı olmadığını belirtir. Ona göre Hümanizma, Ortaçağın sonunda düşünüş, bilgi ve güzel sanatlarda yeni bir anlayış, yeni bir dünya görüşünün adıdır. Ortaçağın sonundaki siyasi ve iktisadi durumun hümanizmayı yarattığını ve hümanizmanın hayatı dünyevileştirdiğini belirtir. Ve hümanizmayı "*aklın imana, makinenin el işine, serbest ticaretin ve şehir ekonomisinin köy istihsaline karşı zaferi"* olarak değerlendirir. Hümanizmanın olumlu yanlarının yanı sıra olumsuz yanlarını da dile getirir. Hümanizmanın makineleşmeyi de beraberinde getirdiği ve bunun sonucunda insanoğlunun makinenin kölesi olduğunu belirtir. Hümanizmanın milli varlığa düşman olduğunu belirten kimi çevreleri ise eleştirir çünkü Cemgil'e göre, Türk İnkılabı da Hümanizmadan kök almıştır.[96]

Cemgil'in yazılarında toplumcu bir düşünce tarzı ağır basmaktadır. İçerisinde bulunduğu İkinci Dünya Savaşı yıllarını ve bunun dünyada ve Türkiye'deki etkilerini analiz eder.

---

[93]A. Cemgil, "Bir Mucize Kitabı". **Yurt ve Dünya,** Temmuz 1943, s.267-268.
[94]A. Cemgil, "Cumhuriyet Rejiminde….." **Yurt ve Dünya,** s.425-426.
[95]A. Cemgil, "Koyu Milliyetçilik…..", **Yurt ve Dünya,** s.165.
[96]A. Cemgil, "Hümanizma", **Yurt ve Dünya,** Sonkanun 1943, s.14-20.

Savaş yıllarında Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri olan karaborsacılığa değinir. Ülkenin içine düştüğü yoksulluktan ve hayat pahalılığından yakınıp, karaborsacı tüccarlar için ise "*içimizdeki düşmanlar"* nitelemesinde bulunur. Karaborsacılığın ise serbest rekabetin bir sonucu olduğunu belirterek liberal ekonomi anlayışını eleştirir.[97]

İkinci Dünya Savaşı'nın çalışma hayatına etkilerini ele alan Cemgil, bu sürecin sonraki nesillere nasıl yansıyacağı konusunda fikir yürütmektedir. "*Kurt ve kuzu hikâyesini bütün hikmetlerin en sonuncusu gibi tekrardan hoşlanan bu insanların avukatlığını yaptıkları sistem gerek milletlerin, gerek fertlerin gerçek bir insan hayatına ermelerini her gün biraz daha imkânsızlaştırmaktadır"* diyerek mevcut sistemi eleştirir ve bu sistemin yeni nesillere bir şey kazandıramayacağı görüşündedir. Gençlerin kendileri için en doğru mesleği seçmesinin önemini vurgulayan Cemgil, bunun için ise mesleğe yöneltme metodu, psiko-teknik araştırmalar, meslekte eleme ve iş enstitülerinin kurulması gibi yöntemler önerir.[98]

Kişisel ve toplumsal özgürlüklere oldukça önem veren Cemgil, "*Demokrat Türkiye'nin ülküsü hürriyetleri kısmak değil, genişletmek, halkın bütün medeni yaşayış alanlarında daima daha hür bir duruma gelmesini sağlamaktır"*[99] diyerek kişisel ve toplumsal özgürlüklerin genişletilmesini savunur.

Cemgil, yazılarında çoğunlukla Irkçı/Turancı çevreleri eleştirmekle birlikte hükümete yönelttiği eleştirileri oldukça sınırlıdır. Bunun sebebi Cumhuriyetin kurucu değerlerine sahip çıkmak konusunda CHP ile ortak görüşte olunması olabileceği gibi dönemin basın kanunun katılığı da olabilir. Dönemin dergi ve gazeteleri ancak dolaylı bir şekilde iktidarı eleştirebiliyordu. Cemgil ise, bir yazısında milletvekilleri Şevket Ratip Hatipoğlu ve Reşat Nuri Güntekin'in Irkçı/Turancı grupla beraber hareket etmesini eleştirir, Halkevlerini verimsiz bulur ancak Maarif vekâletinin kültür hamlelerine destek verir.

Cemgil'in tek parti iktidarını karşı tavır alışı Görüşler dergisinin kurulması çabasıyla daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

---

[97]A. Cemgil, "Vurgunculuk", **Yurt ve Dünya,** Eylül 1941, s.193-194.
[98]A. Cemgil, "Hayata Atılmak", **Yurt ve Dünya,** Şubat-Mart 1943, s.80-84.
[99]A. Cemgil, "Fikir Mesuliyetsizliği", **Yurt ve Dünya,** 15 Şubat 1944, s.119-121.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ADNAN CEMGİL'İN FAALİYETLERİ

2.1. Demokratik Cephe Girişimi: Görüşler Dergisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyası ile iyi ilişkiler kuran Türkiye'de, Batı demokrasilerinde olduğu gibi çok partili demokratik hayata geçmek istenmiştir. Atatürk döneminde iki kez denenmiş ancak dönemin şartları dolayısıyla başarılamayan çok partili demokrasiye geçiş, bu kez İsmet İnönü tarafından yoğun çaba sarf edilerek gerçekleştirilmiştir. İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında bu konuya değinmiş ve muhalefet partilerinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. İnönü bu konuşmasında şu huşulara değinmiştir:[100]

> "*Büyük Meclisin her denetimi yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki denetim, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır*".

Bu açıklamadan sonra CHP'ye muhalif kesimler tarafından partileşme faaliyetleri başlamıştır. 11 Haziran 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında Dörtlü Takrir vererek kanuna muhalefet eden ve CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan bir muhalefet partisi kurulması için göze çarpan ilk isimlerdi. Ancak daha sonra Demokrat Parti'yi kuracak olan bu isimlerden çok daha geniş bir kadro ve daha farklı görüşlerden insanların bir araya geldiği bir oluşum kurulması gündeme gelmiştir.

Bunun için ilk girişim Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras'ın Tan gazetesini[101] çıkaran Zekeriya ve Sabiha Sertel çiftinin Moda'daki evlerine gelmesidir. Bu evde

---

[100] **İsmet İnönü'nün TBMM'deki …..,** s.60.

[101] 1935-1945 yılları arası çıkan günlük gazete olan Tan gazetesi, Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü ve Ahmet Emin Yalman tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Halil Lütfü Dördüncü ve Ahmet Emin Yalman'ın ayrılması ile Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in denetimine giren gazete, sol eğilimli bir yapıya bürünmüş ve İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB ve Müttefik Devletlerden yana bir tutum sergilemiştir. 4 Aralık 1945'te anti-komünist bir gösteri sırasında Tan matbaasının tahrip edilmesi sonrası yayın hayatına devam edememiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Hülya Öztekin, **Tan: Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

yapılan görüşmeler sonucu muhalif kesimin sözcülüğünü yapacak bir derginin çıkarılması kararlaştırılmıştır.[102]

Muhalif kesimin bir dergi etrafında bir araya gelmelerinin önemli bir sebebi de basın özgürlüğü konusunda görece atılan adımlardır. 1946 yılında basın yasasında yapılan değişikliklerle hükümete tanınan gazete kapatma yetkisi mahkemelere devredilmiştir. Gazete çıkarmada önceden izin alınması ve belirli bir ücret ödeme zorunluluğu da bu yasa ile son bulmuştur.[103] İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte basının çok partili yönetim ve demokratik sistem talepleri de çok partili hayata geçişi kolaylaştırmıştır.

Dergiye Sabiha Sertel'in Tan gazetesindeki sütun başlığı olan "*Görüşler*" ismi verilmesi uygun görülmüştür. Dergi kadrosu Zekeriya ve Sabiha Sertel, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, kısa bir dönem İçişleri Bakanlığı yapmış olan Cami Baykurt, Yurt ve Dünya ekibinden Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve Sabahattin Ali, Adımlar dergisini çıkaran Behice Boran, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Halide Edip Adıvar, Kemal Bilbaşar, Aziz Nesin ve Muvaffak Şeref gibi isimlerden oluşuyordu. Milli Şef dönemine muhalif hemen hemen tüm isimler dergi kadrosunda yer almaktaydı. Bu isimlerin dergi vasıtasıyla bir araya gelmelerinin iki sebebi vardı. Birincisi gazetelerin sıkı denetim altında olması ve dergilerin fikir beyan etme noktasında biraz daha serbest olmasıdır. İkinci neden ise Görüşler dergisinin ilk sayısında dile getirilmiştir: "*Dünyanın gidişini günlük havadisler ve yazılarla takip etmek mümkün değildir. Hadiseleri anlamak için bunların içyüzlerine nüfuz etmek lazımdır. Bir siyasi mecmuanın en büyük vazifesi budur*".[104]

Dergi, diktatörlüğü ve faşizme karşı olan ve demokrasiden yana olan herkesten yazı almayı kararlaştırmıştır. Böylelikle bu derginin, inançları ve ideolojileri ayrı olsa da demokrasi davasında birleşenlerin formu olması planlanmıştı.[105] Derginin daha sonra dergiyi çıkaranlar tarafından kurulacak siyasi partinin yayın organı olması da söz konusudur. Hatta Tevfik Rüştü Aras'ın evinde toplanılmış ve yeni kurulan partinin "*Cumhuriyetçi Demokrat Parti*" adını alması, bu

[102]Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı,** Um: ag Yayınları, Ankara, 2019, s.74.
[103] Koloğlu, **a.g.e.,** s.68.
[104] "Haftanın Görüşleri", **Görüşler,** 1 Aralık 1945, s.2.
[105]Sabiha Sertel, **Roman Gibi,** Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.272.

partinin iç politikada demokrat, dış politikada Sovyet dostu olması kararlaştırılmıştır. Söz ve düşünce özgürlüğünün sağlanması, işçilerin sendikalaşma hakları ve köylünün ağalığın baskısından kurtulması da dergi çevresinin üzerinde durduğu konular arasındadır.[106]

İşte bu konjonktürde Görüşler dergisinin ilk ve tek sayısı 1 Aralık 1945'te çıkmıştır. Dergi kapağında aralanan perdede Suiistimal, İhtikar ve Faşizmi temsil eden üç kişi resmedilmiş; derginin sağ tarafında ise "*Mecmuamıza Yazı Vadedenler*" başlığı altında derginin yazar kadrosu açıklanıyordu. Derginin kapağında bir diğer dikkat çekici husus Görüşler yazısındaki "*G*" harfinin orak-çekice benzetilmesiydi. Bu durumun solun o dönemdeki popülaritesinden kaynaklı olduğu yorumu mevcut iken Sabiha Sertel bunun aksini iddia ederek bunun bir sabotaj olduğunu belirtmiştir. [107] Derginin ilk sayısında Celal Bayar ve arkadaşlarının yazısı bulunmamakta, Halide Edip Adıvar ise dergiye ikinci sayıdan itibaren yazı vereceğini Sabiha Sertel'e belirtmişti. Derginin ilk sayısı Cami Baykurt, Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Adnan Cemgil, Behice Boran'ın yazıları; Nail V.'nin şiiri, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in öyküleri yer almaktaydı.

Cemgil'in "*Faşizm Misyonerleri No:1*" adlı yazısı Yurt ve Dünya dergisindeki yazılarına çok benzer bir tarzdadır. Kendi görüşünün karşısında olanların yazısını sert ve kimi zaman mizahi bir dille eleştiren Cemgil'in bu yazıdaki hedefi Peyami Safa'dır. Safa'nın kitaplarından alıntılar yaparak onun Nazi Almanya'nın sözcülüğünü yapmakla eleştirir. Peyami Safa; aynı zamanda savaşta Mihver güçlerinin gerilediği 1944 ve 1945 yıllarında söylemlerini değiştirmiş, demokrasi ve barış taraftarı olmuştur. Cemgil, Peyami Safa'nın bu tutumunu da yazılarından alıntılar yaparak eleştirmiştir. Peyami Safa'nın "*Millet ve İnsan*" adlı kitabında Türk İnkılabının Almanya, İtalya, Japonya, Macaristan, İspanya, Portekiz ve Fransa (Vichy Hükümeti döneminde) gibi ülkelerdeki faşist rejimlerle aynı safta tutulması Cemgil'in tepkisini çeken bir diğer konudur.[108] Adnan Cemgil'in "*Faşizm Misyonerleri*" başlığı altında bir yazı dizisi yazmayı planladığı düşünülebilir. Çünkü

[106]Mumcu, **a.g.e.,** s.76.
[107]Sertel, **a.g.e.,** s.278.
[108]Adnan Cemgil, "Faşizm Misyonerleri No:1", **Görüşler,** 1 Aralık 1945,s.8.

bu tür eleştiri yazıları Cemgil'in çokça kaleme aldığı yazılardır ve ilk yazısında Cumhuriyet gazetesinin önde gelen isimleri Yunus Nadi ve Nadir Nadi'ye göndermeler bulunmaktadır.

Sabiha Sertel'in anılarına göre dergiye yoğun ilgi olmuş ve yayınlandığı günün öğlen saatlerinde tükenmiş, matbaa ikinci baskıya girmiş ve ikinci baskı da çabucak tükenmişti.[109] Görüşler dergisi, okuyucu kitlesinin ilgisini çekmekle beraber hükümet kanadının da ilgisini çekmişti. Görüşler dergisinin ikinci sayısı hazırlanırken Celal Bayar, dergi ile herhangi bir bağının bulunmadığını ve dergiye yazı vaat etmediğini açıklamış, Tevfik Rüştü Aras ise Sabiha Sertel'e yazı vadeden isimleri ikna etmekte zorlandığını bildirmiştir.[110] Hükümetten gelen baskı Celal Bayar ve arkadaşlarını geri plana çekilmeye zorlamıştır. Zekeriya Sertel ise hükümet tarafından gelen bu tepkiyi şu şekilde yorumlamıştır:[111]

> "*… Görüşler halkın yıllardan beri baskı altında boğulan özgürlük ihtiyacına cevap verdiği için çok geniş bir ilgi uyandırdı. Halk bu dergide söylemek isteyip de söyleyemediklerini bulmuştu. Fakat derginin çıkışı hükümeti, özellikle İnönü ve Saraçoğlu'nu kızdırmıştı. Ertesi gün bazı üniversiteli gençlerin matbaa önünde gösteri yapacakları haberi geldi. Demek ki, iktidar kanun yoluyla yapamadığı işi gençleri kışkırtarak yapıyordu*"

Zekeriya Sertel'in bahsettiği gösteri 4 Aralık 1945 günü, yani Görüşler dergisinin çıkmasından üç gün sonra gerçekleşmiştir. Olaylar Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin gazetesinde "*Kalkın Ey Ehli Vatan*" yazısıyla başladı. Yalçın bu yazıda Sabiha Sertel'i "*Zincirli Hürriyet*" yazısıyla komünizm propagandası yapmakla itham ediyor, Yeni Dünya ve Görüşler dergisinin Sovyet işgaline zemin hazırlayacak propaganda faaliyetleri yürüttüğünü iddia ediyordu.[112] 4 Aralık1945 sabahı ise çoğu üniversite öğrencilerinden oluşan kalabalık bir grup Tan matbaasına doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Nümayişi daha önceden haber alan Zekeriya Sertel; valiyi arayarak güvende olmadıklarını bildirmiş, vali ise gerekli güvenlik önlemlerinin alındığını belirtmiştir. Valinin söylediklerinin aksine kalabalık grup herhangi bir güvenlik tedbirine rastlamadan Tan matbaasını tahrip etmiştir. Saldırgan grup Tan gazetesi matbaasının yanı sıra La Turquie, Yeni Dünya ve Görüşler dergilerinin matbaalarını da tahrip etmiştir. Saldırgan grubun bir sonraki hedefi

---

[109]Sertel, **a.g.e.,** s.281.
[110]**A.g.e.,** s.282-283.
[111]Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.229.
[112]Hüseyin Cahit Yalçın, "Kalkın Ey Ehli Vatan", **Tanin,** 3 Aralık 1945.

Sertel ailesinin eviydi ancak valinin müdahale etmesiyle söz konusu yeni bir saldırı önlenmiştir.[113]

Tan matbaasına yapılan saldırı, Görüşler dergisinin sonunu getirmekle kalmamış, aynı zamanda çok partili demokratik hayatın yapısını da belirlemiştir. DP kurucuları ile Görüşler dergisi kadrosunda bulunan sol görüşlü aydınlar arasındaki diyalog, bu olay sonrasında kesilmiştir. Yeni siyasi partilerin kurulması yasallaşması sonrasında ise Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu "*Türkiye Sosyalist Partisi*" ve Şefik Hüsnü'nün kurduğu "*Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi*"[114] kapatılmıştır. Sol eğilimli süreli yayınlar kapatılmış; DTCF'de akademisyen olan Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes ve Pertev Naili Boratav akademideki görevlerinden ihraç edilmişlerdir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'de sola kapalı bir demokrasi anlayışının yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Tan matbaasına yapılan saldırının bir diğer etkisi ise basın hayatında yarattığı etkidir. 1946 yılında yapılan düzenlemelerle görece özgürlük sağlansa da DP yanlısı basına yönelik engellemeler devam etmiştir. *Gerçek, Yeni Sabah, İleri Demokrasi ve İzmir* gazeteleri kapatılmışlardır.[115] Böylelikle çok partili düzene geçiş sürecinde basın özgürlüğüne yönelik atılan adımlar uygulamada yeterince yer bulamamıştır.

Bu süreç Adnan Cemgil ve diğer sol aydınlar için oldukça zor geçmiştir. Görevlerinden alınan, yazdıkları ya da sahibi oldukları dergi ve gazeteler kapatılan bu aydınlar geçim sıkıntısı ile karşı karşıya kalmışlardır. Yurt ve Dünya'da yazdığı yıllarda öğretmenlikten istifa eden Adnan Cemgil, evlere su dağıtan bir arkadaşının yanında iş bulmuş ve bir süre orada çalışmıştır. Zekeriya ve Sabiha Sertel, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes gibi isimler çareyi yurt dışına çıkmakta bulmuş, Behice Boran eşiyle birlikte tercüme bürosu açmış ve orada çalışmıştır. Diğer

---

[113] S. Sertel, **a.g.e.,** s.290.

[114] Türkiye'de çok partili sisteme geçildikten sonra sağda Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi ve CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü gibi isimler tarafından Demokrat Parti kurulurken, solda da parti kurma faaliyetleri başlamıştır. Esat Adil tarafından Türkiye Sosyalist Partisi, Şefik Hüsnü tarafından Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi kurulmuştur. 1945-1950 yılları arası siyasi yapının iki parti üzerine kurgulanması ve ülkedeki anti-komünist atmosfer sebebiyle bu iki parti çok partili sistemde yerini alamamış, kısa süre sonra kapatılmışlardır. (**Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.131.)

[115] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.201.

arkadaşları yurt dışına çıkan Behice Boran ve Adnan Cemgil, 1950 yılında Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurmuşlardır.

2.2. Türk Barışseverler Cemiyeti

1950 Genel Seçimlerini Demokrat Parti kazanarak, 27 yıllık CHP iktidarına son vermiş ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne kadar ülkeyi yönetmiştir. DP'nin bu on yıllık süreçte izlediği politikalar, öncülü CHP'nin politikalarının genel olarak karşıtı idi. DP'nin yeni iktidar olduğu dönemde Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC), 14 Temmuz 1950 tarihinde kuruldu. Bu cemiyet, kısa ömürlü olmasına rağmen dönemin kamuoyunda önemli bir etki yaratmıştır. Derneğin Genel Başkanı Behice Boran iken, Genel Sekreteri Adnan Cemgil'dir. Bu cemiyetin kurulmasının sebebini anlamak için İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden beş yıllık süreç incelenmelidir.

Japonya'nın teslim olmasıyla 1 Eylül 1945'te İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, ancak sonrasında yaşanan gelişmeler, kalıcı barışın sağlanamayacağına yönelik endişeleri de beraberinde getirmiştir. Potsdam Konferansı ile ABD ve SSCB'nin liderliğinde çift kutuplu dünyanın oluşması, ABD'nin atom bombasını kullanması ile nükleer güç sahibi olması, ardından SSCB'nin de atom bombasına sahip olmasıyla birlikte nükleer güç yarışı başlamıştır. Ayrıca Berlin Buhranı[116] ve Kore Savaşı gibi uluslararası krizler dünya kamuoyunda yeni bir savaşın meydana gelebileceğine yönelik tedirginlik yaratmıştır. [117] Bu tedirginlikler barışın sağlanmasına yönelik bir takım çabaları da beraberinde getirmiştir.

1948'den itibaren dünyanın pek çok ülkesinde barış dernekleri kurulmuş, uluslararası bir barış hareketi oluşmuştur. Bu cemiyetlerin yaygın metotları kamuoyuna, hükümetlere, parlamentolara, Birleşmiş Milletlere hitaben mektuplar yazmak, imza kampanyaları ve konferanslar düzenlemektir. Atom bombasının yasaklanması ve genel silahsızlanmanın sağlanması bu cemiyetlerin başlıca taleplerindendir. Bu cemiyetler, Stockholm Barış Çağrısı ile de olası bir savaşta atom

[116] İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya; ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa'ya ayrılmak üzere dört işgal bölgesine ayrılmıştır. ABD, İngiltere ve Fransa işgal bölgelerini birleştirerek Batı Almanya'yı oluşturmuşlardır. Doğu Almanya ise SSCB'nin hakimiyetinde idi. SSCB'nin Doğu Almanya'nın Batı Berlin'e giden ulaşım yollarını engellemesi üzerine yaşanan buhrandır. (Armaoğlu, **a.g.e.,** s.446-447.)
[117]Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı (1914-1991),** Everest Yayınları, İstanbul, 2017, s.322.

silahlarını ilk kullanan devletin savaş suçlusu sayılması gerektiği kararını almışlardır.[118]

Bu süreç içerisinde Türkiye'de yaşanan gelişmeler, bazı aydınlar tarafından Türkiye'de de bir barış derneğinin kurulmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin sınır değişikliği ve boğazlarda üs talepleri, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini geliştirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yakınlaşma, olası bir savaşta Türkiye'nin de ABD yanında savaşan taraf olabileceği kanısını yaratmıştır. Behice Boran'ın "*Basında açıkça 'Ne duruluyor? Hazır üstünlük Amerika'da iken vakit geçirilmeden Sovyetlere atom bombası yağdırılmalı, komünizm ezilmeli' yollu yazılar çıkıyordu. Atom bombalarının kullanılacağı yeni bir savaşta Türkiye'nin encamı ne olur, hiç düşünülmüyordu bu çevrelerce"*[119] sözleri bu kanıya bir örnektir. Adnan Cemgil, Cemiyeti hangi amaçlarla ve hangi amaçla kurduklarını şu şekilde ifade etmiştir:[120]

> "*İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hitler faşizminin durdurulması için pek çok ülkede barış hareketleri örgütlenmekteydi. Biz de 1941-1944 yılları arasında çıkardığımız Yurt ve Dünya dergisinde barış ve demokrasi fikirlerini işliyorduk. Savaşın sonlarına doğru ABD, Hiroşima ve Nagazaki'yi atom bombası ile haritadan sildi. Bu olayla öğrendik ki, artık yaşamı yeryüzünden silecek güce sahip korkunç bir silah var. ABD, bu silahın verdiği güce dayanarak dünyaya egemen olmak istiyordu. TBC'yi bu koşullarda kurduk. İlk yapmak istediğimiz şey, nükleer silahlara karşı çok geniş çaplı bir imza kampanyası başlatmaktı*".

Bu konjonktürel durum göz önüne alındığında Türk Barışseverler Cemiyeti'nin kurulmasındaki iç ve dış etkenler anlaşılmaktadır. Cemiyetin Genel Sekreteri Adnan Cemgil, basına verdiği tebliğde Cemiyetin ana nizamnamesini özetleyerek Cemiyet hakkında bilgiler vermiştir. Ana nizamnamede ülkenin geleceği için barışın hayati önem taşıdığı, kitle imha silahlarının kanun dışı ilan edilmesi gerektiği belirtildikten sonra cemiyetin amaçları açıklanmıştır. Bunlar: Türk halkının barış ihtiyacına tercüman olmak, bunun için gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak, barışın sağlanması için kanunlar çerçevesinde teşebbüslerde bulunmaktır. Cemiyetin

[118]Gökhan Atılgan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı,** Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s.148-150.
[119]"Genel Başkan Behice Boran'ın Barışseverler Derneği ile İlgili Konuşması", **Çark Başak,** Sayı: 14, 1 Eylül 1976, s.2.
[120]Ali Er, "Kurucu üye ve genel sekreteri Adnan Cemgil'den TBC", **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1996, s.7.

amaçları açıklandıktan sonra üçüncü bir dünya savaşının ihtimalinin bulunduğu, bunun tüm dünya için büyük bir facia olacağı ve mutlak suretle önlenmesi gerektiği, bunun için de kamuoyunun bilinçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[121]

Ancak Türk Barışseverler Cemiyeti, hiçbir zaman amaçlarını hayata geçirme olanağı bulamadı. Zira cemiyetin kurulmasının üzerinden henüz on bir gün geçmiş iken Demokrat Parti hükümeti, Kore'ye asker gönderme kararı almıştır.

Potsdam Konferansı'nda 38. Enlem, sınır kabul edilerek ikiye ayrılan Kore'nin Kuzey'i SSCB, güneyi ise ABD'nin nüfuz alanı idi. Güney'de Syngman Rhee'nin başkanlığa seçilmesiyle Güney Kore Cumhuriyeti, Kuzey'de Kim İl-Sung önderliğinde komünist Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti kurulmuştu. 1950'de Mao Zedong önderliğinde komünistlerin Çin'de iktidara gelmesi ile SSCB'nin Asya'daki hâkimiyeti güçlenmiştir. Bölgede tamamen hâkimiyet kurmak, ABD'yi Güney Kore'den çıkarmak isteyen SSCB; Kuzey Kore'ye lojistik destek sağlamıştır. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla Kore Savaşı başlamıştır.[122]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, NATO'ya üye olmak için de girişimlerde bulunmuştur. Kuzey Kore ile Güney Kore arasında yaşanmakta olan Kore Savaşı, bunun için bir fırsattı. ABD'nin bu savaşa başından itibaren ilgisi, Türkiye'nin de bu savaşa asker gönderebileceğini gündeme getirmiş, bunun akabinde 25 Temmuz 1950 tarihinde Türkiye, Kore'ye asker gönderme kararı aldı. Bu karar biçimsel yönden büyük tartışmalara yol açtı. Zira karar Bakanlar Kurulu'nda alınmıştı ve sınır ötesi bir savaşa asker göndermek yetkisi Anayasaya göre Meclisin alması gereken bir karar idi. CHP, kararın bu yönüne dikkat çekmiş ancak kararın özüne yani Kore'ye asker gönderme kararına yönelik bir itirazda bulunmamıştır.[123]

Nitekim İnönü, "*Dış mesele üzerinde esasen bizim memlekette fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifakımıza, BM idealine ve ABD dostluğuna bağlıyız*" diyerek bu

[121] "Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Basına Tebliği", **Barış,** Sayı:8, 1950, s.4.
[122]"Kore'ye 4500 Kişilik Bir Askeri Kıt'a Göndermeye Dün Karar Verdik", **Yeni Sabah,** 26 Temmuz 1950.
[123]Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi,** Yordam Kitabevi, İstanbul, 2019, s.91.

durumu belirtmiştir.[124] Kararın özüne yönelik muhalefet ise henüz on bir gün önce kurulan Türk Barışseverler Cemiyeti'nden gelmiştir.

Cemiyet, ani bir şekilde alınan bu karara karşı çıkmış ve bunun için TBMM Başkanlığı'na bir telgraf çekerek meseleyi Meclisin gündemine getirmeyi ve bildiri yayımlayarak halkı bilinçlendirmeyi planlamıştır.

İlk olarak TBMM'ye Behice Boran ve Adnan Cemgil imzalı bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta kararın ABD Senatörü Mr.Caine ile devlet yetkililerinin görüşmeleri sonrasında alındığına değinilmiş ve hükümetin BM'ye karşı taahhütlerini yerine getirdiği savına karşı çıkılmıştır. BM Anayasası'nın 43. Maddesi ele alınmış ve bu maddede üye devletlerin herhangi bir ihtilafa silahlı müdahalesi için önceden yapılmış bazı özel anlaşmaların varlığı şart koşuluyordu ve Türkiye ile BM arasında bu türden bir anlaşma mevcut değildi. Telgraf son olarak Kore'ye asker gönderme kararının bir savaş ilanı olduğu ve savaş ilanı kararının Anayasaya göre Bakanlar Kurulu'nda değil TBMM'de alınması gerekli olduğu belirtiliyor, TBMM'yi olağanüstü toplanmaya ve bu kararın ülkenin ulusal çıkarları ve dünya barışına katkı sağlamak adına iptal edilmeye davet ediyordu.[125] TBMM'ye çekilen telgraf karşılığını bulmadı. Meclisi olağanüstü toplamak için kimi çabalar olmuş ancak yeterli milletvekili sayısına ulaşılamamıştır.[126]

Barışseverler Cemiyeti bu girişimden sonuç alamayınca ikinci bir girişimde bulunmuştur. Cemiyet üyeleri, bir bildiri hazırlayarak halka dağıtmak ve meseleyi halka anlatarak kamuoyu yaratmayı amaçlamışlardır. Bu bildiride Kore'ye asker gönderme kararının ulusal menfaatler gözetilerek değil, ABD'nin isteği üzerine alındığı, BM'ye üye elli iki ülkeden yalnızca on ikisinin Kore'ye asker gönderdiği ve Türkiye'nin de asker gönderme yerine böyle bir iç savaş durumunda Hindistan gibi barışın sağlanması için arabuluculuk yapabileceği ifade edilmiştir.[127] Bu bildirinin iki nüshası İstanbul Savcılığı'na verildikten sonra 28 Temmuz 1950 günü İstanbul'un çeşitli bölgelerinde halka dağıtılmıştır. Beyoğlu'nda Adnan Cemgil, diğer cemiyet üyelerinden Samatya'da Kemal Özmeriç, Eyüp ve Fener'de Reşat Sevinçsoy,

[124]Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.91.
[125]"Türk Barışseverler Cemiyeti'nin T.B.M.M.'ye Çektiği Telgraf", **Barış,**1 Ağustos 1950, s.8.
[126]Sedef Bulut, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", **Mavi Atlas,** Cilt:6, Sayı:1, Ocak 2018, s.185-204.
[127]Bildirinin tamamı için Ekler 1

Beşiktaş ve Ortaköy'de Naci Ormanlar ve Eminönü'nde Behice Boran bildirileri halka dağıtmışlardır. Sabiha Sertel'in anılarına göre bazı yazar ve aydınlar (Nazım Hikmet, Melih Cevdet, Oktay Rifat vd.) ve bildiriyi dağıtan cemiyet üyeleri orada toplanmışlardı. Cemiyet üyeleri o gün bildirinin halkta büyük ilgi uyandırdığından bahsetmişler, Adnan Cemgil bildirinin halk tarafından nasıl kapışıldığını heyecanlı bir şekilde aktarmıştır.[128] Ancak bildiri cemiyetin sonunu hazırlayacak tepkilere neden olmuştur.

Dağıtılan bildiri, o akşam devlet radyosunda yorumsuz olarak okundu. Bu durum, devlet yetkililerinin bu muhalefete tepkisini ortaya koyuyordu. Nitekim Türkiye İşçi Partisi Genel Sekreterliği ve Genel Başkanlığı yapmış olan Nihat Sargın'ın anılarında aktardığına göre gazeteciler bu bildirinin neden radyoda okunduğunu sorduklarında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, "*Hadisenin redanetini (fenalığını) göstermek için neşrettik*" yanıtını vermiştir.[129] Türk basını ise Kore Savaşı'na yoğun ilgi gösteriyor, Türk askerinin kahramanlıklarına ve Dış basının Türk askerine övgülerine geniş bir şekilde yer veriyordu. Böyle bir ortamda Türk Barışseverler Cemiyeti aleyhine bir kamuoyu oluşması da gecikmemiştir. Ankara'da büyük Kore mitingi düzenlenmiş, hükümetin Kore'ye asker gönderme kararına karşı çıkan komünistler ve komünizm tel'in edilmiştir. Böyle bir anti-komünist hegemonya ortamında Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmak vatan hainliği ile eş değer kabul edilmiştir. Nitekim gazeteler Barışseverler Cemiyeti'ni "*Moskova'nın ağzı ile konuşan cemiyet*"[130] olarak tanımlıyordu.

Bu gelişmelerden sonra cemiyet üyelerinin tevkif edilmesi başlamıştır. Bildiri dağıtımından bir-iki gün sonra bildiriyi dağıtan cemiyet üyeleri gözaltına alındı. Cemiyet üyeleri Türk Ceza Kanunu'nun 161. Maddesine göre milli menfaatlere zarar verici faaliyetlerde bulunmaktan dolayı 15 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.[131] Başbakan Adnan Menderes, cemiyet üyeleri tutuklandıktan sonra basına "*Bütün vatandaşlarıma malum olmak üzere arz ediyorum ki, Kore'ye asker gönderilmesi aleyhinde yapılacak propaganda ve tahrikât hiçbir surette iyi niyetle*

[128]S. Sertel, **a.g.e.,** s.351.
[129]Nihat Sargın, **Davalar, Savunmalar: Cezaevi Anıları,** Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.55.
[130]"Moskova'nın ağzı ile konuşan cemiyet", **Cumhuriyet,** 29 Temmuz 1950, s.1.
[131]Doğan Görsev, **Türkiye'de Barış Savaşımı'nın Küçük Seyir Defteri,** Barış Yılı Yayınları, 1986, s.10-11.

hamlolunamaz"[132] açıklamasını yapmış ve tutuklamaların meşru olduğuna dikkat çekmiştir.

TBC ve üyelerinin bu kısa hikâyesi Nazım Hikmet'in "*Fatma, Ali ve Diğerleri*" adlı tiyatro oyununun konusu oldu. 1952'de yazılan oyun, DP hükümetinin ABD etkisiyle Kore'ye asker göndermesini konu almaktadır. "*Barışı Koruma Derneği*", hükümetin Kore Savaşı'na katılmasına karşı çıkar. Dernek başkanı Hatçe Hanım aynı zamanda yazardır. Hatçe Hanım Türkiye'nin bu savaşa girmesini eleştiren bir broşür hazırlar, bildiriler yayınlar. Protesto mitingleri düzenlenir ve savaşa yollanan erlerin aileleri, bilinçli işçiler de karara karşı çıkarlar. Sonunda ise dernek üyeleri tutuklanır ve yargılanırlar. Görüldüğü üzere anlatılan (kurgular barındırsa da) TBC ve üyelerinin yaşadıklarıdır.[133]

Ayrıca TBC üyeleri ve Cemiyete yakın isimler tarafından "*Barış*" adlı bir dergi çıkarılır. Sekiz sayı çıkan derginin amacı, uluslararası boyuttaki barış mücadelesini halka tanıtmaktır. Dergide atom bombasının yıkıcı etkisi, nükleer silahlanmanın tehlikeleri, uluslararası boyuttaki barış hareketleri, barış için düzenlenen kimi kampanyalar, ünlü sanatçıların bu kampanyalara verdikleri katkılar derginin en çok işledikleri konulardır. TBC'nin kapatılması akabinde Barış dergisi de faaliyet göstermemiştir.[134]

Adnan Cemgil, diğer arkadaşları gibi 15 ay hapis cezasına çarptırılmış ve Ankara Merkez Kapalı Cezaevine gönderilmiştir. Bugün Ulucanlar Kapalı Cezaevi Müzesi olan bu yerde Adnan Cemgil'in ailesine yazdığı mektuplar ve kişisel eşyaları sergilenmektedir.

Cezaevinden çıktıktan sonra geçimini sağlamak amacıyla çeşitli işlerle meşgul olmuştur. Emekli Sandığı reklam bölümünde çalışmış, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda figüranlık yapmıştır. Arkadaşı Mina Urgan, anılarında onun mizahi yönünün çok kuvvetli olduğunu belirtmiştir.[135] Cemgil, cezaevinden çıktıktan sonra uzun dönem politikadan ve yazarlıktan uzak durmuş; hayatını çeviriler yoluyla

[132]Mehmet Ali Aybar, **Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961),** Barış Ünlü (yay.haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.140.
[133] Nazım Hikmet, **Fatma, Ali ve Diğerleri,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
[134] **Barış Dergisi,** Sayı:1-8, 15 Nisan-1 Ağustos 1950.
[135]Mina Urgan, **Bir Dinozorun Anıları,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.275.

kazanmıştır. Cemgil'in politikaya dönüşü 1960 sonrası dönemde, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşuyla olmuştur.

2.3. Türkiye İşçi Partisi İçerisindeki Faaliyetleri

1950'de başlayan DP iktidarı, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahale ile son bulmuştur. Bu müdahale sonrası Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaşı dolayısıyla aldığı idam cezası müebbet hapse çevrilmiş; Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam cezasına çarptırılmıştır. Askeri müdahale ile çok partili demokratik hayat askıya alınmış fakat Milli Birlik Komitesi, yeni bir anayasa hazırlandıktan sonra bir genel seçim ile sivil bir idarenin kurulacağını halka bildirmiştir.[136]

1961Anayasası, Kurucu Meclis bünyesindeki Anayasa Komisyonu tarafından hazırlandı ve halkoyuna sunuldu. %61oranında oy ile kabul edilen 1961 Anayasası, yeni bir demokratik anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bu anayasa ile Cumhurbaşkanı yetkileri sınırlandırılarak yürütmenin tarafsızlığı sağlanmış, yasama Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere yasama iki parlamentolu sisteme dayandırılmış, nisbi temsil sistemi benimsenmiştir. Kişi hak ve özgürlükleri genişletilmiş; işçi ve memurlara sendika kurma ve grev hakkı, önceden izin alınmaksızın dernek kurma ve gösteri yapma hakları tanınmış ve sosyal devlet anlayışı benimsenmiştir. Üniversiteler ve TRT'nin özerkliği sağlanmış; Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi kurumlar bu anayasa ile kurulmuştur.[137]

Anayasa'nın kabulünün akabinde yapılan 1961 Genel Seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi katılmıştır. Bu seçimlerde %36 oy alan CHP ve %34 oy alan Adalet Partisi koalisyonu ile yeni hükümet kurulmuş, Cumhurbaşkanlığına Milli Birlik Komitesi başkanı Cemal Gürsel seçilmiştir. Bu dönemde kurulan yeni partiler arasında Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin yanı sıra Türkiye İşçi Partisi de

[136] Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.76.
[137] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.371-375.

vardır ancak yasaların en az 15 ilde parti örgütü kurma zorunluluğunu kısa sürede yerine getirememesinden dolayı 1961'deki genel seçimlere katılmamıştır.[138]

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 13 Şubat 1961 tarihinde bir grup işçi ve sendikacı[139] tarafından kurulmuş ve Genel Başkanlığa daha önce İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin Başkanlığını yapmış olan Avni Erakalın'ı seçmişlerdir. Erakalın'ın partiden istifa edip Yeni Türkiye Partisi'nden bağımsız aday olması sonrası 1962 yılında Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinden sonra partiye aydınlar da büyük destek vermiştir. [140]

TİP'in kurulması ve toplumda karşılık bulmasında çeşitli faktörler söz konusudur. Bu faktörlerin başında 1961 Anayasası bulunmaktadır. Bu anayasa, özgürlükçü bir siyasi ortam yaratmış, siyasi partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiş, kişisel ve toplumsal haklar genişletilmiştir. Böylelikle sol eğilimli partilerin kurulabilmesi ve yasal engellere takılmaması sağlanmıştır. Bir diğer etken ise İthal İkameci Sanayileşme politikası ile kentlerde fabrika sayısı artmış, bu artışa bağlı olarak işçi sayısı da çoğalmıştır. Aynı yıllarda köyden kente göç hızlanmış, gecekondulaşma olgusu ortaya çıkmıştır. 1980'lere kadar sol düşüncenin geliştirdiği toplumsal politikalar yalnızca sol düşünceli aydın ve öğrencilere hitap etmemiş; aynı zamanda gecekondularda, fabrikalarda ve köylerde de karşılık bulmuştur. 1960'lı yıllar, yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada sol düşüncenin yayıldığı ve güçlendiği yıllar olmuştur. Tüm bunlar göz önüne alındığında TİP'in kuruluşu ve faaliyet alanı ve toplumda kısmen karşılık bulması anlaşılacaktır.

Yeterli hazırlığın yapılamamasından dolayı 1961'deki seçimlere katılamayan TİP, 1961-1965 yılları arasında parti teşkilatını oluşturmak ve tabanda örgütlenmek için çaba sarf etmiştir. Önce Türk-İş'e bağlı sendikacılar tarafından kurulan TİP, sol eğilimli bir parti değildi, kapitalizme karşı olmayıp işçiler lehine reformların geliştirilmesini amaçlıyordu. Parti 1962 yılında Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Adnan Cemgil, Cemal Hakkı Selek, Fethi Naci gibi aydınların partiye katılmasından

[138]Aydın, **a.g.e.** s.99.
[139]Adnan Arkın, Avni Erkalın, İbrahim Denizcier, Saffet Göksüzoğlu, İbrahim Güzelce, Rıza Kuas, Ahmet Muşlu, Kemal Nebioğlu, Salih Özkarabay, Kemal Türkler, Hüseyin Ulubaş ve Şaban Yıldız TİP'in kurucuları arasında yer almaktadır. (Ünsal, **a.g.e.,** s.106.)
[140] Ünsal, **a.g.e.,** s.118.

sonra siyasi yelpazenin solunda olma özelliğine sahip olmuştur. Öyle ki Mehmet Ali Aybar dışında parti genel başkanlığına farklı görüşe sahip isimler de düşünülmüştür.[141]

1962 yılında eşi Nazife Cemgil ile partiye katılan Adnan Cemgil, uzun yıllar TİP içerisinde aktif faaliyet yürütmüş, partinin Merkez Yürütme Kurulu ve Genel Yönetim Kurulu'nda yer almış, partiye katıldığı yıllarda partinin Etüd ve Araştırma Bürosu'na dahil edilmiştir. Bu büro, parti programının hazırlanması ile mükellefti ve Cemgil'in yanı sıra Fethi Naci, Sencer Divitçioğlu, Kenan Somer, Sadun Aren ve Behice Boran gibi aydınlar da büronun üyeleriydiler.[142]

TİP'in parti programı, 1964'te İzmir'de toplanan I. Kongresinde belirlenmiştir. Programda 1961 Anayasasının planlı kalkınma yönündeki hedefini "*emekten yana planlı devletçilik*" politikasıyla gerçekleştirmek amaçlanmış, büyük üretim araçlarının kamulaştırılması, topraksız ve az topraklı köylüler için toprak reformu talebi programda yer almıştır. Atatürk'ün altı ilkesine sol bir yorumla parti programında yer verilmiştir. İnkılapçılık toplumun ilerlemesi için bilim ışığında reformların yapılması, halkçılık insan emeğinin sömürüsüne karşı olmak, milliyetçilik ise ulusun içte ve dışta sömürülmesini engellemek olarak yorumlanmıştır. Programda mülkiyet hakkının toplum tarafından kullanılması gerektiği, Kürtçe ve Arapça konuşanların ve Alevi mezhebinden olanların ayrıma uğradığı ve anayasanın eşitlik ilkesi gereği bu duruma son verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'yi yarı-sömürge haline getirdiği dolayısıyla NATO ve AET) gibi oluşumlar eleştirilmiş ve karşı çıkılmış, barıştan yana bağımsız bir dış politika izlenmesi savunulmuştur.[143] Bu haliyle TİP'in parti programı Marksist olmaktan ziyade 1961 Anayasasına ve Cumhuriyet'in ilerici değerlerine sahip çıkan ve onu sol bir anlayışla yorumlayan bir yapıya sahiptir.Ayrıca parti kendisini Mayıs 1962'de "*Türkiye İşçi Partisi Kimlerin Partisidir?*" adlı broşürde şöyle tanımlamıştır:[144]

> "*Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların, ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve üreticilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici*

[141]Atılgan, **a.g.e.,** s.181-183.
[142]Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971),** Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019, s.140.
[143]Aydın, **a.g.e.,** s.132.
[144] *"Türkiye İşçi Partisi kimlerin partisidir?",* İstanbul, 1962.

gençliğin ve toplumcu aydınların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır."

1961-1965 yılları arası TBMM'de temsil edilemeyen TİP; etkinlikler, bildiriler, mitingler yoluyla sesini kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. 1963 Şubat'ında ise daha önce Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden istifa eden senatör Niyazi Ağırnaslı[145] ve Bağımsız Senatör Esat Çağa'nın[146] partiye katılması TİP'in hareket alanını genişletmiştir. Artık parlamentoda temsil olanağı bulan parti, Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı elde etmiştir. Örneğin TCK'nın 141. ve 142. Maddelerinin kaldırılması için TİP tarafından Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur.[147]

1965 seçimleri TİP için dönüm noktası olmuştur. Daha önce 1963 senato seçimlerine ve 1964 yerel seçimlerine katılan TİP, 1964 seçimlerinde bağımsız olarak desteklediği adayın İzmir Gültepe Belediye Başkanlığı'nı kazanmasıyla ilk yerel yönetim deneyimine sahip olmuştur. 1965 genel seçimlerinde parti %3 oy alarak 15 milletvekili[148] ile parlamentoya girmiştir. Böylelikle ilk kez bir sosyalist parti TBMM'de temsil edilmeye hak kazanmıştır. TİP'in tabandan aldığı desteğin yanı sıra milli bakiye sistemi de TİP'in parlamentoya girmesinde etkili olmuştur. Türkiye'de kısa bir dönem uygulanan milli bakiye sistemine göre partilerin illerde aldığı oyların nisbi temsili sağlanıyor ve partilerin ülke genelinde aldığı oy oranına göre parlamentoda temsil edilmesine olanak sağlanıyordu.[149]

Adnan Cemgil, 1965 seçimlerinde TİP'in Bursa milletvekili adayı olmuştur. Zorlu bir seçim süreci yaşayan Cemgil, seçim çalışmaları sırasında parti toplantısının yapılacağı sırada, dönemin Bursa Valisi ve güvenlik güçlerinin yeterli tedbirler alamaması sonucu Komünizmle Mücadele Derneği mensupları tarafından saldırıya

[145] 1911 doğumlu olan Niyazi Ağırnaslı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra TBMM'de çeşitli görevlerde yer almış, 1961-1966 yılları arası Ankara'dan Senato üyeliği yapmıştır.
[146] Esat Çağa (1906-1968), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra bir süre serbest avukatlık ve öğretmenlik yapmış, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası Kurucu Meclis'te görev aldıktan sonra Cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet Senatörü seçilmiştir (1961-1964).
[147] Ünsal, **a.g.e.,** s.126.
[148] Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Sadun Aren, Yahya Kanbolat, Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel, Behice Boran, Yunus Koçak, Şaban Erik, Yusuf Ziya Bahadınlı, Kemal Nebioğlu, Ali Karcı, Çetin Altan.
[149] Aydın, **a.g.e.,** s.174.

uğramıştır.[150] Bu seçimlerde TİP'in Bursa ilinde aldığı 6.019 oy, Cemgil'in milletvekili seçilmesi için yeterli olmamıştır.

Adnan Cemgil'in Bursa'da başına gelenler pek çok kez tekrar etmiş, TİP Komünizmle Mücadele Derneği ve kimi sağ çevreler tarafından saldırıların hedefi haline gelmiştir.[151] TİP, Anayasanın sağladığı özgürlüklere ve TBMM'de temsil edilmesine rağmen meşru olmadığı iddiaları ile karşılaşmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Hürriyet ve Anayasa Bayramı[152] vesilesiyle yaptığı konuşmada, Anayasanın sosyalizme kapalı olduğunu ve TİP'e şimdilik tahammül edildiğini söylemiştir.[153] En trajik olay ise Millet Meclisi'nce yaşanmıştır. AP'li İçişleri Bakanı Faruk Sükan[154] ile TİP milletvekili Çetin Altan arasındaki sözlü atışma fiili kavgaya dönüşmüş ve TİP milletvekilleri Çetin Altan, Yunus Koçak ve Sadun Aren bu saldırıda ağır yaralanmıştır.[155]

TİP'e karşı yöneltilen saldırılar ve var olan önyargının çeşitli nedenli vardır. Bunların başında toplumun sağ kesiminde var olan anti-komünizm ve SSCB karşıtlığıdır. Bu karşıtlığın TİP'in Moskova tarafından yönetilen bir parti olduğu önyargısını da beraberinde getirmiştir. O güne kadar var olan siyasi partilerin dış politika konusunda aynı görüşte olduğu gerçeğini de TİP değiştirmiştir. O dönemde TİP dışındaki partiler, NATO ve Batı Bloğu eksenli bir dış politika anlayışına sahiptir. TİP ise Türkiye'nin NATO üyeliğinin ve ABD ile ilişkilerinin ülkenin bağımsızlığını zedelediğini savunmuştur. TİP'in bu tutumunu Türkiye'nin güvenliğinin NATO üyeliğinden geçtiğini savunan sağ partiler eleştirmiştir. CHP ise kendi solunda olan TİP'i rakip olarak görmüş, oylarının TİP'e kaymaması adına "*ortanın solu*" anlayışını benimsemiştir.[156]

---

[150]Cumhuriyet, 5.7.1965.
[151]Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.178-182.
[152]Türkiye'de 1963 yılından 1982 Anayasası'nın kabulüne kadar 27 Mayıs günü "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak kutlanmıştır.
[153]Cumhuriyet, 28.05.1967.
[154] Faruk Sükan (1921-1985), 1961 yılında Adalet Partisi'nden Konya Milletvekilliği, 1965-1969 yılları arası İçişleri Bakanlığı yapmış, 1970 yılında Demokratik Parti'ye katılıp Genel Başkan yardımcılığına getirilmiştir. Ferruh Bozbeyli'nin genel başkanlıktan istifa etmesi sonrasında 1978 yılında partinin genel başkanı olmuş, 1978-1979 yılları arası Bülent Ecevit Başbakanlığındaki Azınlık Hükümetinde Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenmiştir.
[155]TBMM Tutanak Dergisi, c.25, s.372-381.
[156] Bülent Ecevit, **Ortanın Solu,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.12.

Uğradığı bu izolasyona rağmen TİP, Mecliste diğer partilere oranla az sayıda milletvekili olmasına ve karşılaştığı baskıya rağmen kayda değer bir yasama faaliyeti göstermiştir. Topraksız ve az topraklı köylüye toprak verilmesi, işsizlik sigortası, petrolün millileştirilmesi, tasarruf bonolarının iptali, yabancı sermayeyi teşvik yasasının iptali, vergi yükünün adaletli dağıtımı gibi konularda yasa tasarıları bu faaliyete örnek verilebilir.[157] TİP'in etkili muhalefetine bir diğer örnek ise Anayasa Mahkemesine açtığı iptal davalarıdır. Kapatıldığı 1971 yılına kadar TİP, 42 kez Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş; bunların 17'si iptal veya kısmi iptalle sonuçlanmış, 25'i reddedilmiştir. TCK'nın 141. ve 142. Maddelerinin kaldırılmasına yönelik başvuru ise yalnızca bir oy farkla reddedilmiştir.[158]

Parlamentodaki yılları sonrası TİP, 1968 yılı itibariyle parti içi tartışmalara sahne olmuş, gençlik içerisindeki desteğini kaybetmeye başlamıştır. Daha önce bir senatörü olan TİP, 1968 Senato seçimlerinde %4,7 oy alarak Cumhuriyet Senatosu'nda temsil hakkı kazanamamıştır. Adnan Cemgil, senato seçimlerinde Zonguldak'tan aday olmuştur. Bu seçimde de seçilemeyen Cemgil, TİP'in Genel Yönetim Kurulu ve Merkez Yönetim Kurulu'nda yer almış ancak seçimlerde bir daha aday olmamıştır. Aynı yıl yapılan yerel seçimlerde TİP, %2,72 oy almış ve yalnızca Yozgat'ın Bahadın beldesinde seçimleri kazanabilmiştir.[159]

Seçimlerde beklediği atılımı gerçekleştiremeyen TİP, parti içerisindeki fikir ayrılıklarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Bu fikir ayrılıkları ilk kez Türkiye'nin burjuva devrimini tamamlayamamış bir ülke olduğu ve önce bunu tamamlaması gerektiğini savunan ve askeri müdahale yoluyla yönetime el konmasını savunan Milli Demokratik Devrim anlayışını savunan bazı üyeler ile parlamenter demokrasiye inanan ve bu yolla sosyalizme ulaşmak isteyen TİP yönetimi arasında gerçekleşmiştir. TİP yönetiminin ağırlığını koymasıyla parti içi muhalefetin önüne geçilmiş ancak başka bir gelişme parti yönetiminde ayrılıklara neden olmuştur. Bu gelişme Varşova Paktı Ordusu'nun Çekoslovakya'yı işgali ile başlamıştır.[160]

---

[157]Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze),** İmge Yayınları, Ankara, 2013, s.150.
[158]Ünsal, **a.g.e.,** s.237.
[159]Cumhuriyet, 3.6.1968.
[160] Çavdar, **a.g.e.,** s.177-178.

Çekoslovakya Komünist Partisi'nin sekreteri Aleksander Dubcek, ılımlı bir komünizm anlayışı benimsemiş, siyasi ve toplumsal özgürlüklerin sağlanması için adımlar atmıştır. Basın sansürü kaldırılmış, serbest seçimlerin yapılması için diğer siyasi partiler yeniden kurulmaya başlamıştı. Ancak bu durum SSCB'nin tepkisini çekti. Çekoslovakya'nın Varşova Paktı yörüngesinden ayrıldığı gerekçesi ile 20-21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya işgal edildi ve Aleksander Dubcek görevden alındı.[161]

SSCB'nin bu askeri müdahalesi tüm dünyada büyük yankı uyandırdı. Türkiye'de meseleye değinenlerin başına TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar geliyordu. Aybar, bu müdahaleyi sert bir şekilde eleştirmiş ve Sovyet güdümünden uzak güler yüzlü ve özgürlükçü bir sosyalizm anlayışını benimsemiştir. Aybar'ın tepkisine müdahaleye sessiz kalan Behice Boran ve Sadun Aren'in başını çektikleri Emek grubu bu tepkiyi olumsuz karşılamışlardır. O döneme kadar tartışmasız genel başkan olan Aybar bu olay ile eleştirilmeye başlanmış, kendisine en yakın isimlerden Behice Boran, parti içi muhalefete öncülük etmiştir. Aybar'a karşı oluşan muhalefet, 1969 genel seçimleri sonrası daha çok duyulmaya başlanmıştır.[162]

1969 Genel Seçimlerine TİP, büyük bir heyecanla girmiştir. Genel başkan Aybar, bu seçimlerde partisinin "*başa güreşeceğinden*" söz etmiş, daha önce çark-başak olan partinin amblemi, işçi ve köylünün daha çok ilgisini çekeceği düşüncesiyle kasketli bir işçi/köylü silueti olmuştur. Ancak bu heyecan karşılık bulmamıştır. 1969 genel seçimlerinde Adalet Partisi tekrar tek başına iktidar olmuş ve TİP, 243.798 oy ile oyların %2,68'ini alabilmiştir.[163] Böylelikle parti, Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas olmak üzere yalnızca iki milletvekili ile parlamentoya girebilmiştir. TİP'in oylarında çok büyük bir azalma olmamasına rağmen, milletvekili sayısındaki düşüşün sebebi bir önceki genel seçimlerde uygulanan milli bakiye sisteminin kaldırılmış olmasıdır. Böylelikle iktidar ve ana muhalefet partilerinin dışındaki partilerin parlamentoda temsili zorlaşmıştır.

1969 seçimlerinde partinin başarısız olmasından genel başkan Mehmet Ali Aybar sorumlu tutulmuş ve Aybar Genel Başkanlıktan istifa etmiştir. Aybar'dan

[161]Armaoğlu, **a.g.e.,** s.563-572.
[162]Ünsal, **a.g.e.,**s.323.
[163]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1969

sonra yine Aybar'a yakın bir isim olan avukat Mehmet Ali Aslan Genel Başkanlığa seçilmiş ancak bu isim partiyi toparlamakta başarısız olunca, partinin 29-31 Ekim 1970 tarihinde yapılan IV. Büyük Kongresinde Behice Boran Genel Başkanlığa seçilmiştir. Boran ve ekibi partiye hâkim olmuş ancak TİP'in faaliyet alanı giderek daralmıştır.[164]

Türkiye İşçi Partisi, 1962-1968 yılları arasında sol içerisinde farklı grup ve anlayışları tek çatı altında tutmayı başarmıştır. Tıpkı Milli Mücadele yıllarında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yerel grupları tek çatı altında topladığı gibi TİP de sol içerisindeki öğrenciler, işçiler ve sendikacılar, aydınlar, milli demokratik devrim yanlıları, doğu kökenli siyasetçiler gibi farklı grupların birleştiği bir parti olma özelliğindeydi. Ancak TİP, zamanla bu özelliğini yitirmiştir. Önce milli demokratik devrim anlayışına sahip olanlar partiden ayrılmış, daha sonra 1968'de öğrenci olayları baş göstermiş ve TİP'in bu olaylara mesafeli tutumu sebebiyle gençlik de TİP'e sırt çevirmiş, Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Devrimci Gençlik Federasyonu gibi kendi derneklerini kurmuştur. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'in kurulmasıyla işçi ve sendikacılar da daha çok bu platformda varlığını sürdürmek istemişlerdir. 1969 seçimleri sonrası TİP'in başarısızlığı sonrası, sol içerisinde parlamento dışı muhalefet anlayışı güçlenmiş, tüm bu gelişmeler sonrası TİP etkinliğini iyice kaybetmiştir.[165]

TİP'in parti içi durumu böyle iken, ülkenin siyasi atmosferi de farksız değildi. Ülkedeki sağ-sol çatışmaları önce üniversitelerde daha sonra sokaklarda baş göstermiş, siyasi ve ekonomik istikrar bozulmuş ve nihayetinde ordu 12 Mart 1971 tarihinde hükümete muhtıra vermiştir. Muhtıra sonrasında Süleyman Demirel hükümeti istifa etmiştir. Ordunun muhtıradaki istekleri yerine getirilerek Meclisin açık tutulması sağlanmıştır. Demirel'in istifasından sonra Başbakanlığa Nihat Erim getirilmiş ve hükümeti kurma yetkisi kendisine verilmiştir.[166]

[164]Aybar, **a.g.e.,** s.653.
[165]Ünsal, **a.g.e.,**s.14.
[166] Çavdar, **a.g.e.,** s.194.

12 Mart Askeri Muhtırası, TİP'in de sonunu getirmiştir. Muhtıra sonrası önce 5 Mart 1971'de laikliğe aykırı faaliyetleri gerekçesiyle Milli Nizam Partisi[167], daha sonra 21 Temmuz 1971'de TİP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. TİP'in kapatılma sebebi ise partinin son kongresinde Kürt sorunu ile ilgili açıklanan görüşlerdir. Genel başkan Behice Boran ve bazı parti yöneticileri hakkında "*partiyi gizli bir komünist partiye dönüştürdükleri*" iddiasıyla Ankara 3 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava açıldı. Yargılama sonucu parti genel başkanı Behice Boran ve partiye mensup Şaban Erik, Sait Çiltaş, Sadun Aren, Turgut Kazan, Oral Çalışlar, Hüseyin Ergün ve Kemal Burkay hakkında TCK'nın 141. Maddesi uyarınca on beş yıl ceza verildi. Parti yöneticileri daha sonra CHP-MSP koalisyonu döneminde siyasi tutukluların serbest bırakıldığı 1974'te çıkarılan genel af ile birlikte tahliye edilmişlerdir.[168]

Adnan Cemgil ise bu süreçte yargılanmamıştır. Muhtıra öncesinde zaten parti içerisindeki faaliyetleri sınırlı kalmış, Genel Yönetim Kurulu'nda üyeliği önce yedek üye konumuna düşürülmüş, sonrasında ise parti yönetiminde yer almamıştır. Muhtıra sonrasında sola yönelik operasyonların devam ettiği sırada oğlu Sinan Cemgil, 31 Mayıs 1971'de Kahramanmaraş'ın Nurhak ilçesinde saklandığı sırada güvenlik güçleri ile girdiği çatışma sonucu hayatını kaybetmiştir.[169] Oğlunu kaybetmenin üzüntüsünü yaşayan Adnan Cemgil, sonraki süreçte politik hayatını sonlandırmış, 1 Mayıs 1975'te Behice Boran tarafından yeniden kurulan partiye katılmamıştır. 12 Mart Muhtırasından hayatını kaybettiği 2001 yılına kadar çevirmenlikle hayatını sürdürmüş, konuk yazar olarak Cumhuriyet gazetesinde yazmıştır.

[167] Necmettin Erbakan ve arkadaşları tarafından 26 Ocak 1970'te kurulmuş, 12 Mart Muhtırası sonrası kapatılmıştır. 11 Ekim 1972 yılında kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) bu partinin devamı niteliğindedir (Aydın, **a.g.e.,** s.198.)
[168] Aydın, **a.g.e.,** s.223.
[169] Feyizoğlu, **a.g.e.,** s.335.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADNAN CEMGİL'İN TÜRK KÜLTÜR HAYATINA KATKILARI

Adnan Cemgil'in kültür hayatına katkılarından başka kültür hakkındaki düşünceleri de dikkat çekicidir. Kültürü insanların edindikleri bilgileri, izlenimleri, duyguları, zevkleri, gelenekleri benimseyip geliştirmesi olarak tanımlar. Kültürü yalnızca bilim ve sanatın oluşturmadığını, belirli bir toplumdaki yaşam biçimi, dünya görüşü, zevkler, gelenekler gibi etkenlerin bütünü oluşturmaktadır. Toplumların kültürleri olabileceği gibi toplumun içerisinde yer alan sınıfların da kendine özgü kültürleri olduğunu ancak kapsamlı bir şekilde incelendiğinde kültürün evrensel olduğunu çünkü modern dünyada ulusların kültürünün birbirlerinden etkilendiklerini vurgular. Kültüre hizmet etmenin geçmişin kültürel mirasını benimseyip, gelecekte toplumun yaşam standartlarının yükselmesi için çaba göstermek olduğunu ifade etmiştir. [170] Cemgil'in bu ifadeleri ile çelişmediğini, geçmişin kültür mirasını benimseyip gelecek nesiller için çaba gösterdiğini kültürel faaliyetlerinden anlayabilmek mümkündür.

3.1. Tercüme Bürosu Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de, bir yandan savaşın getirdiği olumsuz koşulların üstesinden gelmeye çalışılırken diğer yandan savaş sonrası ülkenin geleceğini inşa etmek amaçlanmıştır. Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamalarla nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimin refah seviyesini artırmak amaçlı reformlar gerçekleştirilmiş, bunun yanı sıra Türk kültür hayatını zenginleştirmek amaçlı yeni faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin en önemli ismi 28 Aralık 1938 tarihinde Maarif Vekilliği'ne getirilen Hasan Ali Yücel olmuştur. Yücel, daha önce ulus-devlet merkezli gelişen kültür reformlarına hümanizma ile yön vermiştir. Böylelikle, ulus-devletin ideal yurttaşını yetiştirmenin ötesinde çağdaş kültürün temeline inmek ve Cumhuriyet modernleşmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır[171]. Batı klasiklerinin Türkçeye kazandırılması için kurulan Tercüme Bürosu ve bilginin yayılmasını

[170]Balcıoğlu, **a.g.e.,** s.262-265.
[171] Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, **Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.166.

kolaylaştırmak, güncel ve milli bir ansiklopedi yaratmak için oluşturulan İnönü Ansiklopedisi bu eksende değerlendirilebilir.

Adnan Cemgil'in Tercüme Bürosu kapsamında çevirileri bulunmaktadır. Platon'dan *Epinomis* (1942) ve *Menon* (1943), Diderot'dan *Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup* (1945), *Rameau'nun Yeğeni* (1946), *Konuşmalar* (1947) ve *Kaderci Jacques ve Efendisi* (1949) eserlerini Cemgil çevirmiştir. Cemgil, Yurt ve Dünya dergisinde Milli Şef yönetimine örtülü bir muhalefet sergilese de Maarif Vekâletinin kültür hamlelerinden yazılarında övgüyle bahsetmektedir. Yurt ve Dünya'daki bir yazısında batı dünyasına ait fikir eserlerinin dilimize çevrilmesinin batı medeniyetine ulaşmak için önemli bir adım olacağını, bunun için de memleketin çoğu aydınının Maarif Vekilliğinin kültür hamlelerini desteklediğini ifade etmiştir.[172]

Tercüme Bürosu'nun kurulması Birinci Neşriyat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında yapılan bu kongrenin açılış konuşmasında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, batı kültürünün bir parçası olabilmek için medeni dünyanın eski ve yeni klasiklerini Türkçe'ye kazandırmanın öneminden bahsetmiştir.[173] Batı ile kültür bağlarının kurulmasındaki amaç, hümanizma ruhunun benimsenmesi ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla ivme kazanan Türk aydınlanmasına katkı sağlamaktır. Savaş yıllarında köy enstitüsünü de kuran Türkiye; savaş yıllarında ülkedeki karamsar havaya karşın eğitim ve kültür hamleleriyle aydınlık bir gelecek kurgulamıştır.[174]

Kongrede konuların görüşülmesi için Tercüme İşleri Encümeni kurulmuş, dünya edebiyatı klasiklerinden tercüme edilmesi önerilen 294 eserlik bir liste oluşturulmuştur. Bu eserlerin seçilmesinde hümanist kültüre öncelik verileceği belirtilmiştir. Tercüme Encümeni'nin toplantıları sonucu Daimi Büro kurulmuştur. Bu büronun üyeleri arasında Nurullah Ataç, Saffet Pala, Sabahattin Eyüboğlu,

[172]Adnan Cemgil, "En Güzel Hediye: Klasikler", **Yurt ve Dünya,** Son teşrin 1943, s.461-464.
[173]**Birinci Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs 1939): Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları,** Maarif Vekilliği Yayınları, Ankara, 1939, s.12.
[174]Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, s.82.

Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal ve Nusret Hızır gibi tanınmış isimler bulunmaktaydı.[175]

Maarif Vekili Yücel, beş yılda yüz kitap çevirmeyi amaçladıklarını ilk çevirilerin önsözlerinde belirtmiş ve tercüme bürosu faaliyetleri sonucunda bu hedefe iki buçuk yılda yüz dokuz eser çevrilerek ulaşılmıştır. 1946 yılı sonunda ise 496 klasik eser Türkçeye kazandırılmıştır. Çevirilerin niteliği çevirmene göre değişmekle birlikte yalın ve anlaşılabilir bir Türkçe norm olarak benimsenmiştir. [176] Hümanizmaya verilen ağırlık ise Platon çevirilerinde kendisini göstermiştir. Platon çevirilerine büyük önem veren büro üyeleri, Nusret Hızır başkanlığında Platon Komisyonu kurmuş ve çevrilen ilk 40 eser arasında 11 Platon çevirisi yapılmıştır.[177] Adnan Cemgil'in de Platon'un iki eserini çevirdiği göz önüne alındığında, Tercüme Bürosuna katkıları daha iyi anlaşılabilmektedir.

Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde 496 eser, 181 çevirmen tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Yücel'in istifasından sonra Maarif Vekilliği'ne getirilen Reşat Şemsettin Sirer, çevirilerde ağırlığın hümanizma yerine yurt sevgisini konu alan eserlerin çevirisine öncelik verilmesini talep etmiştir. Yücel'in istifasından sonra Tercüme Bürosu'nun faaliyetleri giderek azalmıştır. 1946 yılında 154 eser tercüme edilmişken bu sayı 1947'de 63'e inmiştir.[178]

Büronun faaliyetleri kapsamında iki ayda bir yayınlanan Tercüme dergisi de bulunmaktadır. Bu derginin bir kısmında şiir, öykü ve roman bölümlerinden oluşan çeviriler bulunurken bir diğer kısmında ise çeviri üzerine kuramsal tartışmalar yer almaktadır.[179]1946 sonrasında faaliyetleri iyice azalan Tercüme Bürosu, 1966 yılında tüm üyelerin istifası ile yayın faaliyetleri sona ermiştir.

3.2. İnönü Ansiklopedileri

Birinci Neşriyat Kongresi'nde alınan kararlardan bir diğeri de milli bir ansiklopedi kurulması idi. Temel bilgiler içeren Hayat Ansiklopedisi dışında

[175]Selim İlkin, İlhan Tekeli, **İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi C.III,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.69.
[176]Cengiz Bektaş, "Klasiklerin Çeviri İmecesi", **Edebiyatçılar Derneği: Hasan Ali Yücel Günleri,** Ankara, 26-27 Aralık 1997, s.68.
[177] Hacıibrahimoğlu, **a.g.e.,** s.149.
[178] **a.g.e.,** s.157.
[179]Çıkar, **a.g.e.,** s.84.

Türkiye'de kapsamlı ve nitelikli bilgiye kolay erişilebilecek bir ansiklopedi mevcut değildi. Bu eksiği gidermek amacıyla neşriyat kongresinden sonra ilk adımlar atılmaya başlandı.[180]

Adnan Cemgil'e ait çevirdiği kitaplarda yer alan bilgilerde onun İnönü Ansiklopedisi'nde redaktörlük yaptığı bilgisi yer almaktadır.[181] Yaptığı bu katkının yanı sıra Yurt ve Dünya'daki bir yazısında bu ansiklopediyi tanıtan bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Cemgil, eski Yunan ve Roma medeniyetinden başlayarak Diderot'ya uzanan ansiklopedinin tarihinden bahsetmekte ve ansiklopedilerin bilgiyi kolay yayan bir işleve sahip olması sebebiyle aydınlanmanın ürünü olduklarını ifade etmiştir. İnönü Ansiklopedisi de faşizmin yükselişte olduğu dönemde Türkiye'nin halka bilgiyi yaymayı amaçlayarak ilerici bir kültür hamlesi işlevini taşıdığı, bilginin ulaşılmasını kolaylaştırdığı için ansiklopedilerin yayınlanması neşriyat faaliyeti olmasından öte sosyal bir anlam taşıdığı Cemgil tarafından belirtilmiştir. [182] Cemgil'in ansiklopediye verdiği önem sonraki yıllarda da kendini göstermiş, 1962 yılında Evren yayınevini kurup Evren Ansiklopedisi'ni çıkarmıştır.

Türkiye'deki ansiklopedi konusundaki eksikliği gidermek için çalışmalara başlanmıştır. Neşriyat Kongresi'nin sona ermesinden dört gün sonra Maarif Vekâleti tarafından İslam Ansiklopedisi'nin tercüme edilmesi için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından hazırlık komisyonu oluşturulması istenmiştir. Çalışmalara başlanan İslam Ansiklopedisi'nin ilk fasikülü 1940 yılında yayınlandı. Bu tercüme ansiklopedide şarkiyat alanındaki bilgiler yer almıştır. Ancak Neşriyat Kongresi'nde daha kapsamlı bilgiler içeren ve milli bir ansiklopedi oluşturulmak istenmişti. Genel bir ansiklopedi hazırlamak için o dönemin üniversitelerinin yetersiz olduğundan dolayı tercüme yapılmasını önerenler olmuş ancak oluşturulacak ansiklopedinin Cumhuriyet aydınlanmasının bir ürünü olması istendiğinden bu fikre sıcak bakılmamıştır. Yeni ansiklopediyi hazırlamak için 1 Ocak 1941'de İnönü Ansiklopedisi bürosu oluşturulmuş ve büronun faaliyetlerini yönetmesi için Hüseyin Cahit Yalçın görevlendirilmiştir. Bu büronun yaptığı araştırma ve anketlere dayanılarak 9 Şubat 1942'de ansiklopedi için bir program hazırlanmış, Larousse

[180]Çıkar, **a.g.e.,** s.85.
[181]Bkz. Roger Martin Du Gard, **Thibault'lar I,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
[182]Adnan Cemgil, "Ansiklopediler", **Yurt ve Dünya,** Mart 1941, s.36-46.

Ansiklopedisi'nin 6 ciltlik 20. baskısı örnek alınmıştır. Yapılan planlamaya göre ansiklopedinin 14-16 ciltlik olması ve 10-15 yıl içerisinde tamamlanması amaçlanmıştır. İnönü Ansiklopedisi'nin ilk fasikülü 1943 yılında yayımlanmış, ilk cildin tamamlanması ise 1946 yılını bulmuştur. İnönü Ansiklopedisi'nin tamamlanması süreci planlandığı gibi olmamıştır. 33 ciltten meydana gelen ansiklopedinin tamamlanması 42 seneyi bulmuş, adı Türk Ansiklopedisi olarak değiştirilmiştir. [183] Ansiklopedinin amaçlanan sürede çıkarılamamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Planlamanın tam oluşturulamaması, 1950 yılında iktidarın değişmesi ile ansiklopediye bakış açısının da değişmesi, yazıldığı sırada dahi bilgilerin eskidiği iddiaları bu sebepler arasında gösterilmiştir.[184] Bu sebeplerin yanı sıra kültür hamlelerine ön ayak olan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in 1946'da istifasının, Tercüme Bürosunda olduğu gibi İnönü Ansiklopedisi'nin de gelişimini de olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

3.4. Derlemeleri

Adnan Cemgil'in iki adet derleme kitabı bulunmaktadır. Bunlar 1945 tarihli "*İlim Karşısında Irk Meseleleri*" ve 1993 tarihli "*Nazım "Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı ve Açlık Grevi Olayındaki Gerçekler*"dir.

İlim Karşısında Irk Meseleleri derlemesi, 1945 yılında Yurt ve Dünya dergisinin çıkardığı kitap serisinin ikincisidir. Derlemenin yayınlandığı dönem Nazi Almanyası'nın ve Türkiye'deki Turancı çevrelerin üstün ırk söylemini gündeme getirmiş ve buna dayanarak ırk, bir politika aracı ve uluslar arasındaki bir üstünlük belirtisi olarak -yine aynı çevreler tarafından- kullanılmıştır. Bu tutuma karşılık-kitabın önsözünde belirtildiği gibi- ırk kavramını bilimsel açıdan incelemek ve Turancıların manipülasyonlarına karşılık vermek amacıyla bu derleme yayınlanmıştır. Muzaffer Şenyürek'in "*Kan Grupları ve Irk*" yazısı Ülkü dergisinden, Mehmet İzzet'in "*Irk ve Milliyet*" yazısı Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat kitabından, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun "*Irk ve Zekâ*" yazısı Irk psikolojisi kitabından alınmış olup; derginin diğer yazıları Yurt ve Dünya'da yayınlanan

[183]İlkin, **a.g.e.,** s.72-73.
[184]Mahmut Şakiroğlu, "Tamamlanması Pek de Beklenmeyen İki Ansiklopedimiz: İslam Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi", **Tarih ve Toplum,** Cilt:10 Sayı:60, 1988, s.62.

yazılardır. Kitap derlemeyi yapan Adnan Cemgil'in yazısı ile bitmektedir. Kitap ile ırk kavramını bilimsel yönden incelemek amaçlanmış, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji alanlarından bilim insanlarının yazıları derlenmiştir.

Kitapta Niyazi Berkes "*Irk ve Irkçılık*" adlı yazısında ırkçılığın Türk kültürüne uzak ve yabancı kaynaklı olduğunu belirtmiş, Ziya Gökalp'in ırk üzerine düşüncelerini değerlendirmiş, insanları toplum haline getiren şeyin kan değil, medeniyet olduğunu ve bilimsel açıdan üstün ırk ve aşağı ırk gibi bir nitelemenin yapılamayacağını belirtmiştir.[185] Bir diğer yazı ise F.C. Cole tarafından yazılan "*Irk Nedir?*" yazısıdır. Mediha Berkes'in Türkçeye çevirdiği bu yazıda, antropolojide ırk teriminin biyolojik anlamda kullanıldığı; Ari ırk, Fransız ırkı, Yahudi Irkı gibi ifadelerin yanlış kullanılmakta olduğu, ırkların birbirleriyle karşılaşması sonucu karışmış oldukları ve dolayısıyla tek bir ırktan söz etmenin mümkün olmadığı aktarılmıştır.[186] Muzaffer Şenyürek'in "*Kan Grupları ve Irk*" yazısında, kan grupları ve ırk arasında direkt bir bağlantı kurulamayacağı, kan grupları bakımından ırkların birbiri ile iç içe geçtiğini belirtmiştir. Aynı yazıda Ulus gazetesinde yayımlanan bir yazıda milletler arasındaki dostluğun sebeplerinden birinin kan birliği olduğu iddiasına İtalya'nın 1914 ve 1939'daki dış politikasının değişimiyle örnek verilmektedir.[187] Şenyürek'in derlemede yer alan bir diğer yazısı da "*Biyolojik ve Kültürel Veraset*"tir. Bu yazıda kültürel verasetin değişkenliği ele alınmış ve ABD'de yaşayan siyahilerin beyazların kültüründen etkilendiklerini, dolayısıyla kültürel veraset değişir iken biyolojik verasetin değişmediği, kültür farklarının da yalnızca biyolojik verasetle açıklanamayacağı aktarılmıştır.[188]

Derlemenin bir diğer yazısı Mediha Berkes'e aittir. M. Berkes'in "*Irk ve Medeniyet*" adlı yazısında ırklar arasındaki etkileşime dikkat çekmiş, Moğol istilası sonrası mongoloid ırkın Avrupa'da etkisinin bulunduğu örneğini vermiştir. Berkes ayrıca kültürle ırk arasında bir ilişkinin kurulamayacağına değinmiş ve bununla ilgili örnekler vermiştir. Irk üstünlüğü savlarına da değinen Berkes, üstün ırk olsa idi bütün medeniyet o ırkın yaratması gerektiğini ifade etmiştir. Uluslara atfedilen

[185]Niyazi Berkes, "Irk ve Irkçılık", **İlim Karşısında Irk Meseleleri,** Adnan Cemgil (der.), Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1945, s.5-12.
[186]F.C. Cole, "Irk Nedir?", **a.g.e.,** s.12-20.
[187]Muzaffer Şenyürek,"Kan Grupları ve Irk", **a.g.e.,** s.20-24.
[188]Şenyürek, "Biyolojik ve Kültürel Veraset", **a.g.e.,** s.24-28.

özelliklerin (örneğin Yahudilerin ticari becerileri, İngilizlerin soğukkanlılığı) ırk ile alakasının olmadığı, tamamen sosyal şartlar altında meydana geldiği ve sosyal şartların değiştiği takdirde bu özelliklerin de değişebileceğini öne sürmüştür. Öyle ki bugün sulhperver olan Norveçlilerin birkaç yüzyıl önceki atalarının savaşçı oldukları bilinmekte; İngiliz, Alman ve Fransız'ı birbirinden ayırt etmek ırk ile değil giyim, davranış vb. kültürel özellikler olduğu bu yazıda belirtilmiştir.[189] Derlemede yer alan bir diğer yazı Mehmet İzzet'in "*Irk ve Milliyet*" adlı yazısıdır. Bu yazıda ırkların birbiri ile karıştığını ve homojen bir ırktan söz etmenin mümkün olmadığı, buradan yola çıkarak bir ulusun ırkını tayin etmenin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Yazıda değinilen bir diğer önemli husus bilimsel açıdan milliyet ile ırk arasında bir ilişkinin bulunamayacağıdır. Bu görüş Paul Topinard'ın "*Irklar yalnızca tasavvurlardır, realite ise milletlerden ibarettir*" sözü ile desteklenmiştir. [190] Derlemede Muzaffer Şerif Başoğlu'nun "*Irk ve Zekâ*" adlı yazısı da yer almıştır. Başoğlu bu yazıda ırk ile zekâ arasında bir bağ bulunup bulunamayacağı konusunu irdelemiştir. ABD'de siyahiler ile beyazlar arasında yapılan zekâ testlerinde beyazların siyahilere nazaran üstün çıkmasını değerlendirmiş, bu farkı belirleyen şeyin ırk değil, sosyal şartlar olduğunu belirtmiştir. Öyle ki siyahilerin hayat standartları yükseldikçe beyazlar arasındaki zekâ seviyesi farkı da azaldığı da eklenmiştir. Zekâ ile ırk arasında bağ kurulamayacağı istatistiklerle kanıtlanmaya çalışılmıştır.[191]

Kitabın son yazısı derleyen Adnan Cemgil'e aittir. Cemgil, "*Irkçılığı Doğuran Sebepler*" adlı yazısıyla derlemenin tüm yazılarından yola çıkılarak ırkçıların iddialarının geçerli olmadığının ortaya konduğunu belirttikten sonra ırkçılığın neden kaynaklandığını sorgulamıştır. Irkçılığın emperyalizm ile iç içe geçtiğini belirten Cemgil'e göre; büyük devletler, sömürge toplumlarını medeniyetçe geri olmalarının yanı sıra ırkça da geri olarak görmüşler ve sömürgelerin kendilerine bağlı olmasının normal olduğunu düşünmüşlerdir. Cemgil bu durumun tarihsel köklerinin olduğunu, Atina'da site devletlerinde hür efendilerin kölelerinden üstün olduğu iddiası, Ortaçağ'da dinlerin birbirlerine karşı üstünlük iddialarının bulunduğu

[189]Mediha Berkes, "Irk ve Medeniyet", **a.g.e.,** s.28-36.
[190]Mehmet İzzet, "Irk ve Milliyet", **a.g.e.,** s.36-45.
[191]Muzaffer Şerif Başoğlu, "Irk ve Zeka", **a.g.e.,** s.45-53.

ve daha yakın döneme gelindiğinde ırkçılığın anti-semitizm olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir.

Irkçılığın bilimsel bir temelden yoksun olduğunu; siyasi, iktisadi ve toplumsal sebeplerin ırkçılığı yarattığını ve belirli bir zümrenin çıkarlarını koruma amaçlı olduğu belirtilerek kitap sonlanmaktadır.[192]

Adnan Cemgil'in bir diğer derlemesi de 1993 yılında derlediği "*Nazım Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı ve Açlık Grevi Olayındaki Gerçekler*" adlı eserdir. Cemgil, Meltem Ağduk ile yaptığı görüşmede Nazım Hikmet ile tanışıklığının olduğundan bahsetmiştir. Üniversite öğrencisi iken okul harçlığını çıkarmak için Akşam gazetesinde düzeltmeler yaptığını, Nazım Hikmet'in ise aynı gazetede takma bir isimle sinema sayfasını yazdığını belirtir. Bu durum ile birlikte o yıllarda Nazım Hikmet'in içinde bulunduğu duruma Türkiye'deki pek çok aydın duyarlılıkla yaklaşmıştır. Öyle ki, bu tanışıklığın haricinde Nazım Hikmet'in adil bir şekilde yargılanması ve açlık grevine son vermesi için imza kampanyasında yer alan aydınların arasında Adnan Cemgil de vardır.[193]

Derlemenin oluşturulmasındaki sebep ise Aziz Nesin'in Vatan gazetesinde 8 Temmuz-21 Eylül 1976 tarihleri arası yazdığı "*Şen Olasın Nazım Hikmet*" adlı yazı dizisidir. Nesin'in bu yazısı 17 yıl sonra tekrar gündeme gelmiş ve Nazım Hikmet'in hayatı tartışma konusu olmuştur. Cemgil'e göre bu yazı dizisinde Nazım Hikmet'in yaşamı çarpıtılmakta ve magazinleştirilmektedir. Cemgil, Nesin'in bu asılsız iddialarına yanıt vermek amacıyla bu derleme kitabını oluşturmuştur.[194]

Derlemenin ilk yazısı Atilla Coşkun'un "*Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nazım'ın Davaları*"dır. Bu yazıya 1930'lu yılların siyasi konjonktürüne değinilerek başlanmış, faşizmin yükselişi, Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesi ve Ordu'da Alman etkisinin varlığından bahsedilmiştir. Nazım Hikmet'in ise "*Taranta Babu'ya Mektuplar*", "*Alman Faşizmi ve Irkçılığı*", "*Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*" gibi eserleri Nazi Almanya ile yakın ilişkileri bulunan kimi yöneticilerin

[192]Adnan Cemgil, "Irkçılığı Doğuran Sebepler", **a.g.e.,** s.53-61.
[193] **Nazım Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı ve Açlık Grevi Olayındaki Gerçekler,** Adnan Cemgil (Der.), Engin Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.72.
[194]**a.g.e.,** s.5-6.

dikkatini çektiği, bu durum Nazım Hikmet'in mahkûmiyetine giden süreci oluşturduğu öne sürülmüştür.[195]

Derlemenin bir diğer yazısı Abdülkadir Meriçboyu'nun[196] "*1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet*"dir. Meriçboyu, son sınıf öğrencisiyken tutuklanan ve Nazım Hikmet ile birlikte 1938'de yargılanan dört harp okulu öğrencisinden birisidir. Meriçboyu'nun anı niteliğindeki yapıtından alınan bu yazı, Nazım Hikmet ve Maksim Gorki'nin eserlerini okudukları için yargılanışları, arkadaşlarından Ömer'in Nazım Hikmet ile iletişim kurmak istemesi ancak Nazım Hikmet'in polis olduğunu düşünerek Ömer ile konuşmaya yanaşmaması gibi davaya giden süreçte yaşanan olaylar aktarılmıştır. Nazım Hikmet'in harp okulu öğrencilerini isyana teşvik ettiği iddia edilmiş ve Ömer'in baskı altında alınan ifadesi delil olarak sunulmuştur. Yaşanmayan bir olay için açılan dava sonucu Nazım Hikmet ve dört öğrencinin hapis cezasına mahkûm edilmesi yazıda dile getirilmiştir.[197]

Derlemeye Kemal Sülker'in "*Nazım Hikmet Dosyası*" kitabından alınan kısımlar da eklenmiştir. Abdülkadir Meriçboyu'ndan alıntılarla Harp Okulu Davası aktarılmış olup, derleme Kemal Sülker'in Donanma Davasını anlatan kısmıyla devam etmektedir. Harp Okulu davasında yaşananlar aynı şekilde Donanma'da da tekrar etmiştir. Donanmadaki astsubayların bazılarının dolaplarında kitapçılarda serbestçe satılan Nazım Hikmet'in kitaplarının bulunması ile bu subaylar sanık olarak Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ne çıkarılmışlardır. Nazım Hikmet ise aynı davada donanmayı isyana teşvik ile yargılanmış, Harp Okulu Davası'nda aldığı 15 sene mahkumiyetin üzerine bu davada 28 sene 4 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.[198]

Donanma Davası'ndan bir sonraki sene Nazım Hikmet'in ceza aldığı Askeri Ceza Kanunu'nun 148. Maddesi değiştirilmiş ve akabinde Nazım Hikmet; ceza durumunun değiştiğine ve buna dayanarak cezasının kaldırılması veya hafifletilmesine dair askeri mahkemeye başvurmuş ancak bu başvuru reddedilmiştir.

---

[195]Atilla Coşkun, "Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nazım'ın Davaları", **a.g.e.,** s.7-10.

[196] Abdülkadir Meriçboyu (1917-1985), Harp Okulu öğrencisiyken Nazım Hikmet ile birlikte yargılanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Cezaevi yıllarında Nazım Hikmet'i tanıma fırsatı bulan Meriçboyu, cezaevinden çıktıktan sonra A.Kadir takma adıyla şiirler yazmış, Türk edebiyatında toplumcu şairler arasında yer almıştır.

[197]A. Kadir, "1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet", **a.g.e.,** s.11-38.

[198]Kemal Sülker, "Nazım Hikmet Dosyası", **a.g.e.,** s.44.

Bu süreçten sonra aldığı hapis cezasını çeken Nazım Hikmet'in 1950 yılına gelindiğinde Bursa Cezaevi'nde sağlığı günden güne bozulmuştur. 2 Şubat 1950'de Nazım Hikmet aldığı haksız cezayı protesto etmek ve tedavi edilmesini sağlamak amacıyla açlık grevine başlamıştır. Nazım Hikmet aldığı bu kararı daha önce yakın arkadaşı Vala Nurettin'e[199] mektubunda haber vermiş, bu mektubu derlemede yer almıştır.[200] Bu mektuba derlemede yer verilmesinin sebebi Aziz Nesin'in yazı dizisinde ortaya attığı iddiadır. Bu iddiaya göre Nazım Hikmet, sevgilisi Münevver'in ilgisini çekmek amacıyla açlık grevine başlamıştı. Bu iddianın asılsız olduğu Nazım Hikmet'in yazdığı mektupla ortaya konmak istenmiştir.

Nazım Hikmet'in bu kararı yurt dışında büyük yankı uyandırmıştır. UNESCO ve İnsan Hakları Cemiyeti başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinden ve çeşitli kuruluşlardan Nazım Hikmet'in maruz kaldığı adli hatanın giderilmesi için TBMM'ye mektuplar gelmiştir. Yurt dışında olduğu kadar Türkiye'de de Nazım Hikmet gündemdeydi. Onun tahliyesi için gazeteci, hukukçu, akademisyen vb. pek çok aydın tarafından imza kampanyası başlatılmıştır. Adnan Cemgil de bu kampanya da yer alanlar arasındadır.[201]

Derleme yine Kemal Sülker'in, Tiyatro 76 dergisine verdiği röportajla devam etmektedir. Bu röportajda Sülker, Aziz Nesin'in yazı dizisindeki iddiaları ile ilgili sorulan sorulara yanıt vermiştir. Nesin'in yazı dizisinde Nazım Hikmet'e dair aktardığı şeyler oldukça magazinseldi. Nazım Hikmet'in bazı çevrelerce mitleştirildiği, pis koktuğu, açlık grevini sevgilisi Münevver'in kendisini ziyaret etmesi için yaptığı, küçüklüğünde yaşadıklarından dolayı anne-babasını sevmediği ve anmak istemediği gibi iddialar bulunmaktaydı. Sülker, hem bu iddialara yanıt vermiş hem de Nazım Hikmet'in hayatı hakkında gerçekleri ortaya koymak istemiştir. Nazım Hikmet'in oldukça alçak gönüllü olduğu ve övünmekten hoşlanmadığını, yıkanmaktan hoşlanmadığının yalandan ibaret olduğu, açlık grevini ise yaşadığı baskı ve adaletsizlikten dolayı yaptığını yazmıştır.[202]

---

[199] Vala Nurettin (1901-1967), gazeteci ve yazar olmakla birlikte Nazım Hikmet'in yakın arkadaşıdır. Akşam, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Havadis gibi gazetelerde yazmıştır.
[200] **A.g.e.,** s.55-60.
[201] **a.g.e.,** s.67-72.
[202] **A.g.m.,** s.74-92.

Derlemede, derleyen Adnan Cemgil'in "*Biyografi Yazma Sanatı Üzerine*" adlı yazısı da yer almaktadır. Cemgil, yine Aziz Nesin'in yazı dizisini ele almakta ve Nesin'in Nazım Hikmet ile ilgili biyografik roman yazmak niyetinde olduğundan hareketle, bir biyografinin nasıl oluşturulması gerektiğini irdeler. Öncelikle Nesin'in kendi itiraf ettiği gibi plansız yazdığına dikkat çeker. O'na göre Nesin, biyografi yazmanın incelikleri üzerine Andre Maurois'den alıntılar yaptığı halde, bu alıntılara kendisinin uymadığını yazmıştır. Nazım Hikmet'in yaşamından çok gereksiz ve sanatını anlamak bakımından işe yaramayan ayrıntılara yer verilmiş olmasını eleştiren Cemgil, söz konusu yazarın eserleri ile yıkanmaktan hoşlanmaması arasında hiçbir bağ kurulamayacağının altını çizer. Ayrıca Cemgil, Nesin'in yazı dizisinde tekrarlar, çelişkiler, yanlışlar ve dil bozukluklarının bulunduğunu örneklerle açıklar.[203]

Derleme Mehmet Fuat'ın yayına hazırladığı Nazım Hikmet'in İstanbul, Ankara, Çankırı ve Bursa Cezaevlerinde kaldığı süreçte yazdığı şiirlerle sona ermektedir.[204]

3.4. Çevirileri

Adan Cemgil'in hayatında sürekli olarak yaptığı tek iş çevirmenliktir. Belirli bir süre Felsefe ve Ruhbilim öğretmenliği yapmasının dışında hayatını çeviriler yaparak kazanmıştır.

Çeviriye başlaması ise kendisinin Türkçe öğretmeni olan şair Halit Fahri Ozansoy vasıtasıyla olmuştur. Cemgil'in bir yazı ödevini çok beğenen Ozansoy; kendisinin iyi bir öykü yazarı olabileceğini, bol bol Fransızca kitaplar okumasını, Larousse edinmesini telkin eder. Bu telkini büyük bir sevinçle karşılayan Cemgil, Larousse edinmiş ve onun yardımıyla Alphonse Daudet tarafından yazılan "*Değirmenimden Mektuplar*" kitabını okumuştur. Bundan sonra Cemgil, Fransızcasını geliştirmiş ve çeviri yapmaya başlamıştır.[205] Şair Ozansoy'un öngörüsü aksine öykü yazarı olamamış ancak bu vesile ile kırkı aşkın eseri Türkçeye kazandırmıştır.

---

[203]Adnan Cemgil, "Biyografi Yazma Sanatı Üzerine", **a.g.e.,** s.92-111.
[204]**A.g.e.,** s.113-175.
[205]Şahap Balcıoğlu, **Görüşler-Görüşmeler,** Yön Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.263.

Çevirilerinin hepsi Fransızcadır. Kimi yerlerde Cemgil'in Paris'te bulunup Fransızca öğrendiği belirtilse de Meltem Ağduk ile yaptığı görüşmede kendisinin yurtdışında bulunmadığını, çeviri yapmayı ise yukarıda belirtildiği şekilde öğrendiğini ifade etmiştir. Cemgil'in çevirileri edebiyat, felsefe ve tarih alanlarında yoğunlaşmaktadır.

İlk çevirileri tercüme bürosu bünyesinde yaptığı çevirilerdir. Yurt ve Dünya yazılarında da Hasan Ali Yücel'in kültür hamlelerini desteklediğini belirten Cemgil, yıllar sonra Cumhuriyet gazetesinde klasik eserlerin Türkçeye kazandırılmasını değerlendirirken, klasik eserlerin hümanist bir dünya görüşünü savunduğu ve binlerce yıllık kültür birikiminden meydana geldiğini ve kendisinin de birkaç kitabın çevirisiyle katkıda bulunduğunu ifade etmiştir.[206] Bu çeviriler Platon'dan "*Menon (1942)*" ve" *Epinomis (1943)*", Diderot'dan "*Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup (1945)*", "*Rameau'nun Yeğeni (1946)*", "*Konuşmalar (1946)*", "*Kaderci Jacques ve Efendisi (1949)*" adlı eserlerdir. Çeviriler İsmet İnönü'nün 1 Ağustos 1941 tarihli demeciyle başlamaktadır. Bu demeçte İnönü, Eski Yunan medeniyetinden bu yana toplumların sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri eserlerin çevirilerinin Türk kültür hayatında önemli yer tutacağını ve tercüme külliyatının kültürümüze büyük katkılar sunacağını belirtmiştir. Çevirilerde Hasan Ali Yücel'in de demeci bulunmaktadır. Yücel, 23 Haziran 1941 tarihli demecinde Hümanizma anlayışının gelişmesi için sanat eserlerinin benimsenmesi şart olduğunu, ulusların kendi dilinde bu eserleri okumasının önemli olduğunda değinmiş; tercüme faaliyetlerinin içinde yer alan Türk aydınları sayesinde daha fazla çevirinin dilimize kazandırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Kitaplarda çevirilerin titiz bir şekilde irdelendiği göze çarpmaktadır. Çeviriyi yapan kişi hakkında bilgi verilmekte "*Ankara Erkek Sanat Okulu'nda/Ankara Atatürk Lisesi'nde*[207] *Felsefe ve Ruhbilim öğretmenliği yapan Adnan Cemgil tarafından çevrilmiştir*" denilmektedir. Çevirinin Fransızca'dan yapıldığı, Almanca ve İngilizce çevirileriyle kıyaslandığı ve kimi dilbilimciler tarafından görüldüğü bilgisine yer verilmiştir.[208]

[206]**Cumhuriyet Kitap Eki**, 25 Haziran 1998, s.5.
[207]Cemgil'in görev yaptığı okul değişmiştir.
[208]Platon, **Epinomis,** Milli Eğitim Basınevi, İstanbul, 1943; Diderot, **Rameau'nun Yeğeni,** Milli Eğitim Basınevi, İstanbul, 1946.

Platon'dan çevirileri Epinomis ve Menon adlı eserler diyaloglardan oluşan; Erdem, Dürüstlük, Bilgelik, Cesaret, Dindarlık üzerine düşüncelerin yer aldığı felsefi yapıtlardır.

Diderot'nun eserleri Cemgil için ayrı bir önem taşımaktadır. Şahap Balcıoğlu ile yaptığı görüşmede en severek yaptığı çevirilerin başında Diderot olduğunu ifade etmiştir. O'na göre Diderot, 18.yüzyıl Fransası'nda modern felsefenin en önemli ismidir ve idealist felsefeyi eleştirip materyalist bir dünya görüşünü savunmuş, felsefi düşüncelerini aktarırken canlı bir anlatıma sahiptir. Romanlarında ise düşünce ve duygu, hayal ile gerçek bir aradadır.[209]

Roman çevirileri arasında Romain Rolland'ın "*Jean-Christophe*" adlı nehir romanı dikkat çekmektedir. Bu romanda hayatı müzik ile iç içe olan Jean-Cristophe adlı karakterin öyküsü anlatılır. Rolland, 1904'te yazmaya başlayıp 1912'de sonlandırdığı bu yapıtında; toplumdaki çarpıklıkları, yazı ve sanat çevresindeki sahtelikleri gerçekçi bir yaklaşımla ele alıp eleştirir. Kitap aynı zamanda insanlara acılar ve felaketler karşısında dahi umut aşılayan bir niteliktedir. Öyle ki Stefan Zweig, Jean-Cristophe için "*Sözle yazılmış bir senfoni, çağdaş düşüncelerin bir demeti*" demiştir. Nehir roman türünün ilk örneği de olan bu yapıt, 1915 yılında Nobel edebiyat ödülüne layık görülmüştür.

Cemgil'in nehir roman türündeki bir diğer çevirisi de Roger Martin Du Gard'ın "*Thibault'lar*" adlı eseridir. Bu roman, 20. yüzyılın ilk yarısındaki bir Fransız burjuva ailesinin öyküsünü anlatır. Cemgil bu eseri; usta bir teknik, arı ve canlı bir dil ile yazılmasının yanında olayları ve kişileri yavanlığa düşmeden büyük bir gerçekçilikle ele alınmış bir eser olduğu, yalnız Fransız edebiyatının değil dünya edebiyatının da seçkin yapıtları arasında göstermektedir.[210] Jean-Cristophe gibi bu eser de 1914 yılında Nobel edebiyat ödülüne layık görülmüştür.

Cemgil'in çevirisini yaptığı yazarlar arasında dünya edebiyatında önemli bir yeri olan Emile Zola da vardır. Maden işçilerinin hikâyelerini ve yaşam şartlarını ele alan "*Germinal*", üç ana karakterin çatışmasına değinen "*Therese Raquin*", gücün simgesi olarak kurguladığı karakterin romanı "*Nana*" ve evli bir doktorla kiracısı

[209]Balcıoğlu, **a.g.e.,** s.269.
[210]**A.g.e.,** s.271.

olan dul bir kadının yaşadığı yasak aşkı anlatan "*Bir Aşk Sayfası*" Cemgil'in çevirileri arasında yer almaktadır.

Honore de Balzac'ın "*Parfümcü Cesar Birotteau'nun Yükselişi ve Düşüşü*" adlı yapıtı da Cemgil'in çevirileri arasındadır. Bu roman bir parfümcünün çevresinde 19. yüzyıl Fransasının devrim sonrasında yaşadığı köklü değişiklikleri anlatmaktadır.

Cemgil'in Fransız edebiyatından çevirilerinin dışında Brezilya edebiyatının en önemli isimlerinden Jorge Amado'nun "*Gecenin Çobanları*" adlı eseri, Hint edebiyatının önemli isimlerinden Rabindranath Tagore'un "*Gora*" adlı eseri ve İskandinav edebiyatının bilindik romanlarından Frans Eemil Sillanpaa'ya ait "*Taşra Kızı*" da Cemgil'in çevirileri arasındadır. Bu üç romanın ortak özelliği yazıldıkları ülkeye ait belirgin izler taşıması, mekân kavramının belirginliğidir. Sillanpaa'nın söz konusu eseri 1939 yılında Nobel ödülüne layık görülmüştür.

Cemgil'in edebiyat alanındaki çevirilerinin yanı sıra düşünsel ve teorik nitelikli eserler de bulunmaktadır. İtalyan sosyalist kuramcı Antonio Gramsci'nin "*Hapishane Defterleri*", Roger Garaudy'nin "*Karl Marx'ın Fikir Dünyası*" ve Abdal El Malik Enver'den "*Çağdaş Arap Düşüncesi: Bağımsızlık, Sosyalizm*" gibi teorik eserler Adnan Cemgil tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Cemgil'in tarih kitapları çevirileri arasında Pierre Renouvin'in "*Birinci Dünya Savaşı Tarihi*" adlı eseri dikkat çekmektedir. Sorbonne Üniversitesi tarih profesörü olan Renouvin'in bir diğer özelliği de savaşta bir er olarak katılması ve savaşa bizzat tanıklık etmesidir. Renouvin bu yapıtında savaşın askeri aşamalarını aktarmakla kalmamış, savaşı hazırlayan ekonomik, sosyal ve kültürel olayları da titizlikle irdelemiştir.[211]

Tarih alanındaki bir diğer önemli çevirisi Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışmalarıyla bilinen Paul Imbert'in "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri: Türkiye'nin Meseleleri*" adlı eseridir. Cemgil, eserin önsözünde bu eseri değerlendirmiştir. Cemgil, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini ele alan araştırmaların çoğaldığını, Türkiye'nin bugünkü sorunlarını anlayabilmek adına Osmanlı'nın son dönemlerini anlamanın önemli olduğunu ve Paul Imbert'in de Osmanlı'nın "*hasta adam*" olarak nitelenen zamanlarını ele aldığını belirtir. Kitabın

[211]Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918),** Altın Kitap Yayınevi, İstanbul, 1969.

en ilgi çekici yanının sömürgeci batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki çıkar mücadeleleri olduğunu söyler. Paul Imbert'in Osmanlı son dönemini titizlikle irdelediğini, Türkiye'ye ve Türklere duyduğu sempatiyi dile getirdiğini ancak bunu genelleyip ülkesi Fransa'nın da Osmanlı İmparatorluğu ile çıkar ilişkisinden uzak bir dostluk bağı bulunduğunu iddia ederken kendisiyle çeliştiğini dile getirir. Zira kitabın çeşitli bölümlerinde Osmanlı'nın mirasından pay alma yarışında Fransa'nın da geri kalmadığı görülmektedir.[212]

Hukuk alanında Marcel Rouselet'ten "*Adalet Tarihi*" ve basına dair Pierre Denoyer'in "*Modern Basın*" kitapları da Cemgil'in çevirileri arasındadır.

[212] Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri: Türkiye'nin Meseleleri,** Engin Yayıncılık, İstanbul, 1981.

SONUÇ

Aydınlar, içerisinde yer aldıkları toplumdan ve yaşadıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel ortamından etkilenirler. Bu etkilenme kendisini topluma karşı sorumluluk duygusu hisseden aydınların fikir ve eylemlerinde kendisini gösterir. Cemgil, çocukluk yıllarını Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da yaşamış, savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlara tanıklık etmiş, savaş sonrasında yaşadığı şehrin işgaline tanıklık etmiş, ilk gençlik yıllarında ise Kurtuluş Savaşı meydana gelmiştir. Henüz küçük yaşta savaşa ve işgale tanıklık ettiği göz önünde bulundurulduğunda; Cemgil'in ilerleyen yıllarda ulusal bağımsızlığa ve dünya barışına verdiği önem daha rahat anlaşılmaktadır.

Üniversite eğitimini tamamlayıp askerliğini yaptıktan sonra Cemgil, iş bulmak amacıyla Ankara'ya gelmiş ve bir yandan öğretmenlik yaparken diğer yandan arkadaşlarıyla birlikte Yurt ve Dünya'yı çıkarmıştır. Yurt ve Dünya, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayınlanmış sol eğilimli bir dergidir. Dergi; güncel gelişmeler, politika, sanat, edebiyat, bilim gibi oldukça geniş bir konu evrenine sahiptir. Dergi, 1940'lı yıllarda Türkiye'de nitelik ve kapsam bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte derginin ele aldığı kimi konular bugün dahi geçerliliğini korumaktadır. Dergi yazarlarının yaptıkları köy ve kent sosyolojisi araştırmaları da oldukça önemlidir. Öyle ki, 1960 sonrasında Türkiye'de yaşanan köyden kente göç ve gecekondulaşma gibi gelişmelere 1940'lı yılların başında dikkat çekilmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin şehirleşme planlamasının dikkatli bir şekilde ele alınmasını, sanayileşmeye önem verilmesini öneren dergi yazarlarının bu önerileri sonraki yıllarda ülke için bir gereklilik halini almıştır. Dergi savaş yıllarında yaygın bir ideoloji olan faşizme karşı demokrasiyi savunmuş, toplumu aydınlatma ve topluma yön vermeyi amaçlamıştır. Yurt ve Dünya, sol eğilimli bir dergi olmasına karşın Marksist olmaktan uzaktır. Yurt ve Dünya halkçılık ve inkılapçılığı öne çıkaran, Cumhuriyet değerlerine sol bir yorum getiren, kapitalizm ve faşizm karşıtı bir anlayışa sahiptir.

Adnan Cemgil'in Yurt ve Dünya dergisindeki yazar kadrosu içerisinde başta gelen ve dergiye en çok emek harcayan isimlerinden birisi olması, derginin düşünceleri ile Cemgil'in düşünceleri arasında paralellik olduğunu göstermektedir. Niyazi Berkes'e göre Cemgil, düşünceleriyle derginin düşünsel alt yapısını

oluşturmuştur.[213] Cemgil'in dergideki en önemli işlevi ise o dönem Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşta yer almasını savunan Turancılar ile girdiği polemiklerdir. Cemgil, Turancıların düşüncelerini irdelemiş ve bu düşüncelere eleştirilerde bulunmuştur. Turancıların milliyetçilik, yerli ve milli olmak söylemlerine yanıt verir. O dönem Turancıların milliyetçilik söylemini kullanarak aslında ırkçılığı savunduklarını belirten Cemgil, çoğu yazısında milliyetçilik ve ırkçılığın farklı kavramlar olduğu üzerinde durmuştur. Milliyetçilik ile İnkılapçılığın birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini savunan Cemgil, milliyetçiliği ülkenin gelişmesi ve çağı yakalaması için çaba göstermek olarak yorumlamıştır. Irkçılığın Türk toplumunun kültürüne yabancı olduğunu savunan Cemgil, Turancıların savundukları bu görüşün iddia ettikleri gibi yerli ve milli olmaktan uzak, hatta Almanya'dan esinlenmiş yabancı kaynaklı bir ideoloji olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle kendilerine yöneltilen komünist, Rus ajanı vb. gibi söylemlere Cumhuriyetin ilkeleri ve kazanımlarını öne çıkararak karşılık verilmiştir. Cemgil'in milliyetçilik anlayışı ulusal bağımsızlığa sahip çıkmak ve Türkiye'nin batı medeniyeti seviyesine ulaşması, refah seviyesinin gelişmesi için çaba göstermektir.

Cemgil'in Yurt ve Dünya'da yazdığı yazılarda pozitivist ve hümanist bir bakış açısına sahip olduğunu görmek mümkündür. Toplumun hurafelerden ve batıl inançlardan arındırılması, buna karşın eğitime ve bilime önem verilmesi Cemgil'in üzerinde durduğu konulardandır. Hümanizmaya dair bilgilendirici yazıları, dünyanın insanlık tarihi boyunca geçirdiği dönüşümler, aydınlanma dönemine ait düşünürler, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği kazanımlar gibi konulara sıkça değinmiştir. Cemgil, Türkiye'nin bu süreçte aydınlanma kazanımlarından geri kaldığı, Türkiye'nin gelişmesi için aydınlanmanın getirdiği ilerici dönüşümleri takip etmesi gerektiğini savunmuştur. Adnan Cemgil, savunduğu bu görüş ile Türkiye'de sol düşünce içinde özgün bir yere sahiptir. Cemgil'in rönesans, reform, hümanizma, aydınlanma hareketi gibi dönüşümlerin takip edilmesini savunduğu ancak tarihi geri döndürerek yaşamanın mümkün olmadığı, Cemgil'in basit bir pozitivist bakış açısına sahip olduğu görüşü mevcut ise de[214] Cemgil'in düşünceleri bu eleştiriyi haklı çıkarmaktan uzaktır. Cemgil rönesans, reform, hümanizma gibi süreçlerin Türkiye'de

[213]Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.271.
[214]Aytaç Yıldız, "Yurt ve Dünya: Tek Parti Döneminde Bir Fikir Dergisi", **Halil İnalcık Armağanı-II,** Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2011, s.384.

yaşanması gibi bir düşünceyi öne sürmemiştir. Cemgil, bu olay ve olguları Türkiye'nin yaşaması gerektiği zorunlu bir süreç olarak değil insanlığın ilerlemesindeki önemli aşamalar olarak aktarmaktadır. Ayrıca bir röportajında bir bireyin sağlam bir kültürel birikime sahip olması için genel tarih ve ulusal tarih bilgisinin iyi olması gerektiğini ifade etmiştir.[215] Cemgil'in yazılarında ortaya koyduğu düşünce ise bu tarihsel gelişimi benimseyerek ilerici bir anlayışa sahip olmaktır.

Cemgil'in Yurt ve Dünya'da yazdığı yıllarda siyasi tartışmalar dergi ve gazetelerde yapılmıştır. Sonraki yıllarda bu tartışmalar giderek şiddetlenmiş ve basın-yayın faaliyetlerini sürdürmek giderek zorlaşmıştır. Önce Turancıların sahip oldukları gazete ve dergiler kapatılmış, daha sonra sol eğilimli yayınların faaliyetine son verilmiştir. Savaşın sonlarına yaklaşılırken sol düşünceye karşı baskılar giderek artmış, Yurt ve Dünya dergisi yayın faaliyetlerine son vermek durumunda kalmıştır.

Yurt ve Dünya yazılarında demokrasiyi savunan Cemgil'in dergi kapandıktan sonra Milli Şef yönetimine muhalefeti daha görünür hale gelmiştir. Savaş sonrasında Türkiye çok partili düzene geçmiş, CHP'nin karşısında yeni muhalefet partileri kurulmaya başlamıştır. Bu muhalefet partilerinin kurulduğu sırada farklı eğilimlere sahip çevrelerin bir araya geldiği bir muhalefet cephesi kurulması için çaba gösterilmiştir. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in desteğiyle Sabiha Sertel'in imtiyaz sahibi olduğu Görüşler dergisi çıkarılmıştır. Adnan Cemgil bu derginin yazar kadrosunda yer almıştır. Dergi amacına ulaşamamış; Tan matbaasına yapılan saldırı sırasında Görüşler dergisi matbaası da tahrip edilmiş, dergi partileşme hedefinden oldukça uzakta kalmış ve yalnızca tek sayı çıkarabilmiştir. Bayar, Menderes ve Köprülü gibi isimler DP'yi kurmuş, Görüşler dergisindeki diğer isimlerle görüşmelerini sonlandırmıştır.

Görüşler dergisi sonrası Cemgil, yayın faaliyetlerini sürdürmenin yollarını aramış ancak sol üzerindeki baskı bunu mümkün kılmamıştır. 1945 sonrasında kurulan sol eğilimli partiler kapatılmış ve Türkiye'de yeni kurulan çok partili demokrasi sol eğilimli partilere kapalı oluşmuştur. Bu süreçte Maarif Vekili Hasan Ali Yücel istifaya zorlanmış, köy enstitüleri kapatılmıştır. Yurt ve Dünya'da yazar

[215]Balcıoğlu, **a.g.e.,** s.266.

olan ve aynı zamanda Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde akademisyen olan Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Mediha Berkes yine bu baskılar sonucu görevlerinden ihraç edilmiştir. Bu süreçte ihraç edilen arkadaşları ile günlük gazete çıkarmayı planlayan Adnan Cemgil, bu gazeteye vakit ayırabilmek adına öğretmenlik görevinden istifa etmiştir.

Cemgil'in bu tutumu Osmanlı modernleşmesinden bu yana Türk aydınının sergilediği tutumla eşdeğerdir. Yaşadığı dönemin ötesinde fikirlere sahip olan aydın, bu fikirlerin otorite tarafından tepkiyle karşılanması ve toplum tarafından da bu fikirlerin tam anlamıyla kabul görmemesi sebebiyle kimi zorluklarla karşılaşmıştır. Sürgün edilmek, işsiz kalmak, yargılanmak ve mahkûm edilmek bu zorlukların arasındadır. Cumhuriyet Tarihi boyunca aydınlar, toplumun yaşam standartlarının yükselmesi ve devletin daha iyi bir konumda olması için bu zorlukları göze almışlardır. Adnan Cemgil de bu süreci yaşamış bir aydındır. Daha öncesinde bir meslektaşı tarafından darp edilen öğrencisine karakola götürüp şikâyet dilekçesi yazdırdığı için okul yönetimi tarafından dışlanıp görev yeri değiştirilen Cemgil[216] daha sonra gazete çıkarmak için mesleğinden istifa etmiş, ancak gazetenin yayın faaliyetleri sürekliliği sağlayamamıştır. Arkadaşlarıyla çıkardığı 24 Saat adlı gazete yalnızca 13 gün çıkmıştır. Bu süreç sonrasında geçim sıkıntısı yaşamış, türlü işlerde çalışmıştır. Yurt ve Dünya dergisindeki arkadaşları yurt dışına çıkmış ancak Cemgil, ülkede kalıp düşüncelerini ifade etmenin yollarını aramıştır.

1950 yılında Behice Boran ile birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurmuş, Türkiye'de barış hareketinin öncülüğünü yapmıştır. 1945-1950 yılları arasında savaş sona ermiş ancak yaşanan gelişmeler kalıcı bir barışın sağlanamayacağı yönünde endişeleri de beraberinde getirmiştir. Çift kutuplu dünyanın oluştuğu, nükleer silahların yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde dünyanın çeşitli ülkelerinde yeni bir savaşın eşiğine geldiği endişesini taşıyan ve kalıcı barışın sağlanması için faaliyet gösteren barış cemiyetleri kurulmuştur. Türkiye ise çift kutuplu dünyanın oluştuğu dönemde ABD'nin liderliğini yaptığı Batı bloğunda yer almıştır. Uluslararası ortamın gerginleşmesi ve olası bir üçüncü dünya savaşına Türkiye'nin de sürüklenebileceği endişesini taşıyan kimi çevreler tarafından Türk Barışseverler Cemiyeti kurulmuştur. Barış gönüllüleri tüm dünyada serbestçe faaliyet

[216]Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993'te yaptığı görüşmenin ses kaydından.

yürütürken, Türkiye'de henüz birkaç ay önce kurulan DP hükümetinin Türkiye'deki barış cemiyetine tepkisi sert olmuştur. Kore Savaşı'na asker gönderme kararına karşı çıkan ve bunun için meclise telgraf çeken, halka bildiri dağıtan Cemgil ve arkadaşları tutuklanmışlardır. Türkiye'nin bir parçası olmadığı Kore Savaşı'na asker gönderilmesine karşı çıkmak, Türkiye'nin dünya barışına katkı sağlayan bir ülke olmasını savunmak o günün şartlarında komünist olmakla, hatta vatana ihanetle eş değer tutulmuş ise de bugünden geçmişe bakıldığında durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kore Savaşı'na katılmanın Türkiye'nin NATO üyeliği için fırsat olduğunu ve bu savaşa katılmanın Türkiye'nin çıkarına olduğu düşüncesinin meşru olduğu gibi bu savaşta Türkiye'nin ağır kayıplar yaşayacağı endişesini taşıyan ve Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesine karşı çıkan görüşün de meşru olduğu söylenebilir. Nitekim bu savaşta 721 Türk askeri hayatını kaybetmiş, 2.147 asker ise yaralanmıştır. Bu ağır bilançonun yanı sıra dönemin ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles'ın Türk askerini "*23 Cent'lik asker*" olarak nitelemesi bugünden bakıldığında Kore Savaşı'na yönelik eleştirilerin meşru olduğunu gözler önüne sermektedir. Adnan Cemgil, uluslararası barış hareketinin Türkiye'deki sözcüsü olması açısından Türkiye'de sol düşünce açısından önemli bir yere sahiptir. Türk Barışseverler Cemiyeti, daha sonra 18 Nisan 1977 tarihinde Mahmut Dikerdem'in Genel Başkanlığı'nda kurulmuş olan Barış Derneği'nin altyapısını oluşturmuştur. Öyle ki nükleer silahların yasaklanması, NATO ve tüm askeri ittifakların dağıtılması talebi, dünyada kalıcı barışın sağlanması gibi konular, aradan 27 yıl geçmesine rağmen iki cemiyet tarafından da işlenmiştir. Bu iki cemiyetin akıbeti de aynı olmuş, Barış Derneği de 12 Eylül Askeri Müdahalesi ile kapatılmış ve dernek üyeleri yargılanmıştır.

Adnan Cemgil, tahliye edildikten kısa bir süre sonra ailesi ile İstanbul'a yerleşmiştir. Bu dönemde çeviriler yapan ve ailesinin geçimini sağlayan Cemgil, DP döneminde yazarlıkla veya politik faaliyetlerle ilgilenmemiştir. Cemgil'in bu yöndeki çekimserliği 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar devam etmiştir. Bu müdahale sonrasında oluşturulan 1961 Anayasası ile demokratik hak ve özgürlüklerin Anayasa ile güvence altına alınması sonucu Türkiye'de yayın faaliyetleri ve siyasi teşkilatlanma artmıştır. Türkiye İşçi Partisi de bu dönemde kurulmuştur. İşçi ve sendikacılar tarafından kurulan bu partiye aydınlar da destek

vermiş böylece TİP, bir kitle partisi olma yolunda ilerlemiştir. Cemgil de TİP'e katılmış ve parti yönetiminde faaliyetlerde bulunmuştur. Milletvekilliği ve senato üyeliğine aday olup seçilememiş ancak O'nun 40'lı yıllarda dile getirdiği ulusal bağımsızlık ve kamucu politikalar 60'lı yıllarda TİP ve üniversite öğrencileri tarafından dile getirilmiştir. Toplumda azımsanmayacak ölçüde destek gören TİP, ilk kez parlamentoda temsil edilen sosyalist parti olma özelliğindedir. Meclise girdikten sonra 15 milletvekili olmasına karşın başarılı bir yasama dönemi geçirdiği söylenebilir. Parti içi tartışmaların baş göstermesi ve milli bakiye sisteminin kaldırılması gibi etkenler sonucu TİP'in gücü ve faaliyet alanı kısıtlanmış, 12 Mart Muhtırası ile kapatılmıştır.

Adnan Cemgil, çevirmen kimliğiyle de Türk kültür hayatına katkı sağlamıştır. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde gerçekleşen eğitim ve kültür hamlelerini destekleyen Cemgil, Tercüme Bürosu ve İnönü Ansiklopedisi gibi kültür hamlelerine katkıda bulunmuştur. Tercüme Bürosu kapsamında Platon ve Diderot'dan çeviriler yapan Cemgil, İnönü Ansiklopedisi'nde redaktörlük yapmıştır. Dünya edebiyatı klasiklerini ve Nobel ödüllü pek çok romanı, felsefi ve teorik nitelikteki eserler başta olmak üzere 40'ı aşkın eseri Türkçe'ye kazandırmıştır.

Adnan Cemgil, 21 Kasım 2001tarihinde hayatını kaybetmiştir. Öğretmen, yazar ve çevirmen kimliğiyle yaşamı boyunca bir ideale sahip olmuş ve bu ideal için çaba göstermiştir. Bir röportajında kuşaklar arası etki-tepki ilişkisine değinmiş ve şunları ifade etmiştir:[217]

> "*Yaşlı kuşaklar genç kuşakları etkiler elbet. Ne var ki, burada topyekun bir kuşaktan söz etmek doğru olmaz. Yaşlı kuşaklardan kimilerinin olumlu, kimilerininse olumsuz etkileri var. Çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen, inançsız, düşünce ve davranışlarında içtenlikten uzak yaşlıların etkileri kötü oluyor elbet. Ama buna karşılık, yaşamlarının temizliğiyle, doğru bildiklerini hiç ödün vermeden savunan yaşlıların gençler üzerindeki etkisi olumludur. Bu insanlar, bu yaşlı dünyanın gidişine ayak uydurabildikleri için, dünden aldıkları kültür mirasını genç kuşaklara aktarabilirler. Kaldı ki, yaşlıların gençleri etkilemesini tek yanlı olarak düşünemiyorum. Bence bu konuda gençler edilgen, yani pasif değildir. Yaşlılar da, eğer her anlamda kireçlenmemişlerse, gençlerin canlılığından, atılım gücünden etkilenirler. Yani burada bir etki-tepki ilişkisi söz konudur*."

Adnan Cemgil'in gençliğini ve yaşlılığını aynı şekilde ifade etmek mümkündür. Gençliği Cumhuriyetin ilk yıllarına tesadüf eden Cemgil, yeni kurulan

[217]Balcıoğlu, **a.g.e.,** s.272.

Cumhuriyetin ulusal değerlerini ve geçmişin kültür mirasını benimsemiş, ulusal bağımsızlık olmadan ulusal kültürün, ulusal kültür olmadan da evrensel kültürün anlaşılamayacağını pek çok kez dile getirmiştir. Yazıları ve çevirileriyle geçmişin kültürel mirasının yeni nesillere aktarılmasına katkıda bulunmuş, yaşının ilerlediği yıllarda da yaşadığı zamanın konjonktürüne uyum sağlayabilmiştir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi, c.25, TBMM Matbaası, Ankara, 1968.

T.C. Resmi Gazete, 26 Ocak 1940, Sayı:4417.

Kitaplar

Akar, Rıdvan, **Varlık Vergisi Kanunu,** Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,** Alkım Yayınevi, İstanbul, 1994.

Atılgan, Gökhan, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı,** Yordam Kitabevi, İstanbul, 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (c.III), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Aybar, Mehmet Ali, **Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961),** Barış Ünlü (yay. Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Aydın, Mustafa, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980) C.I,** Baskın Oran (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,** İletişim Yayınları, 2014.

Balcıoğlu, Şahap, **Görüşler-Görüşmeler,** Yön Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Barutçu, Zübeyir, Kaynar, Mete Kaan, **Yurt ve Dünya Dergisi Üzerine Bir İnceleme,** Eğitim Yayınevi, Konya, 2015.

Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Temuçin Faik Ertan (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Berkes, Niyazi, **Unutulan Yıllar,** Ruşen Sezer (haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Birinci Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs 1939): Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, Maarif Vekilliği Yayınları, Ankara, 1939.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015),** İmge Yayınları, Ankara, 2019.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze,** İmge Yayınları, Ankara, 2013.

Çetik, Mete, **Üniversitede Cadı Avı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Borat'ın Müdafaası,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

Çıkar, Mustafa, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1997.

Ecevit, Bülent, **Ortanın Solu,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Emiralioğlu, Mehmet, **Hasan Ali Yücel,** Emel Yayınları, Ankara, 1967.

Erkin, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,** Başnur Matbaası, Ankara, 1968.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi,** Yordam Kitabevi, İstanbul, 2019.

Feyizoğlu, Turhan, **Sinan: Nurhak Dağlarından Sonsuzluğa,** Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Glasneck, Johannes, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası,** Onur Yayınları, Ankara, 1976.

Gologlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945),** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Görsev, Doğan, **Türkiye'de Barış Savaşımı'nın Küçük Seyir Defteri,** Ruhr Uluslararası Barış Yılı Girişimi, 1986.

Gündüz, Asım, **Hatıralarım,** Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

Günyol, Vedat, **Sanat ve Edebiyat Dergileri,** Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

_____, "Cumhuriyet Sonrası Sanat ve Edebiyat Dergileri", **Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984),** Gelişim Yayıncılık, İstanbul, 1984.

Habora, Bülent, **Başmusahip Sokağı Anıları,** Yar Yayınları, İstanbul, 2004.

Hacıibrahimoğulları, Işıl Çakan, **Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Hobsbawm, Eric, **Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı (1914-1991),** Everest Yayınları, İstanbul, 2017.

İlim Karşısında Irk Meselesi, Adnan Cemgil (Der.), Yurt ve Dünya Yayınları, Ankara, 1945.

İlkin, Selim, Tekeli, İlhan, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi C.I.,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

_____, **İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi C.II.,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

_____, **Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi C.III.,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973) C.II, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.

Karadeniz, Abdurrahim, **Düşünce ve Edebiyatımızda Yurt ve Dünya Dergisi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Karaveli, Orhan, **Ali Kemal,** Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.

Kayalı, Kurtuluş, **Türk Düşünce Dünyasının Yol İzleri,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) C.II.,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Mumcu, Uğur, **40'ların Cadı Kazanı,** um:ag Yayınları, Ankara, 2019.

_____, **Bir Uzun Yürüyüş: Behice Boran ile Söyleşi,** um:ag Yayınları, Ankara, 2020.

Nazım Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı ve Açlık Grevi Olayındaki Gerçekler, Adnan Cemgil (Der.), Engin Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Özkırımlı, Atilla, **Tarihe Not Düşmek,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Sargın, Nihat, **Davalar, Savunmalar: Cezaevi Anıları,** Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, İstanbul, 2005.

Sertel, Sabiha, **Roman Gibi,** Can Yayınları, İstanbul, 2019.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım,** Can Yayınları, İstanbul, 2019.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Toker, Metin, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954),** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Tunçay, Mete, **Çağdaş Türkiye Tarihi-IV (1908-1980),** Cem Yayınevi

Urgan, Mina, **Bir Dinozorun Anıları,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Ünsal, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971),** Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019.

Yalçın, Hüseyin Cahit, "Kalkın Ey Ehli Vatan", **Tanin,** 3 Aralık 1945.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Weisband, Edward, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Makaleler

Aysal, Necdet, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Atatürk Yolu,** Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.267-282.

Bektaş, Cengiz, "Klasiklerin Çeviri İmecesi", **Edebiyatçılar Derneği: Hasan Ali Yücel Günleri,** Ankara, 26-27 Aralık 1997, s.62-86.

Berkes, Mediha, "Irk ve Medeniyet", **Yurt ve Dünya,** İlkkanun 1943, Sayı:35, s.473-478.

Boran, Behice, "Şehir ve Şehirleşme Davamız", **Yurt ve Dünya,** Sayı:3, Mart 1941 s.25-35.

Bulut, Sedef, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", **Mavi Atlas,** Cilt:6, Sayı:1, Ocak 2018, s.185-204.

Cemgil, Adnan, "Namık Kemal", **Yurt ve Dünya,** Sayı:1, Sonkanun 1941, s.6.

_____, "Kültür Tiryakileri", **Yurt ve Dünya,** Sayı:2, Şubat 1941, s.64-66.

_____, "Ansiklopedi", **Yurt ve Dünya,** Sayı:3, Mart 1941, s.34-46.

_____, "Portreler", **Yurt ve Dünya,** Sayı:5, Mayıs 1941, s.54.

_____, "Bugünün Batıl İtikadları", **Yurt ve Dünya,** Sayı:6, Haziran 1941, s.45-49.

_____, "Beethoven ve Fikir Hayatı", **Yurt ve Dünya,** Sayı:10, İlkteşrin 1941, s.235-244.

_____, "Fikir ve Teknik", **Yurt ve Dünya,** Sayı:11, Sonteşrin 1941, s.272-276.

_____, "Teknik ve İnkılap", **Yurt ve Dünya,** Sayı:12, İlkkanun 1941, s.349-355.

_____, "Vurgunculuk", **Yurt ve Dünya,** Sayı:18, Eylül 1942, s.193-194.

_____, “Bir Hekimin Hataları”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:19, 1 İlkteşrin 1942, s.221-230.

_____, “Niçin Susuyorlar”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:19, 1 İlkteşrin 1942, s.252-253.

_____, “Medeniyetin Yürüyüşü”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:20, 29 İlkteşrin 1942, s.299-301.

_____, “Neredesiniz”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:20, 29 İlkteşrin 1942, s.297-298.

_____, “İş ve İnsan”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:22-23, İlkkanun 1942, s.366-368.

_____, “İç Yüzleri”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:22-23, İlkkanun 1942, s.394-397.

_____, “Ziya Gökalp’in Hatırasına Açık Mektup”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:24, 30 İlkkanun 1942, s.422-424.

_____, “Orijinal Bir Kitap”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:24, 30 İlkkanun 1942, s.454-456.

_____, “Hümanizma”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:25, Sonkanun 1943, s.14-20.

_____, “Terbiye ve Tenkit”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:25, Sonkanun 1943, s.32-33.

_____, “Hayata Atılmak”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:26-27, Şubat-Mart 1943, s.80-84.

_____, “İnanın Ki…”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:26-27, Şubat-Mart 1943, s.90.

_____, “Beethoven’ın Hümanizması”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:28, Nisan 1943, s.118-122.

_____, “Bir Mucize Kitabı”, **Yurt ve Dünya,** Sayı:30, Temmuz 1943, s.267-268.

_____, "Ben'cilik", **Yurt ve Dünya,** Sayı:31, Ağustos 1943, s.308-309.

_____, "Gün Doğarken" **Yurt ve Dünya,** Sayı:32, Eylül 1943, s.338-343.

_____, "En Güzel Hadise: Klasikler", **Yurt ve Dünya,** Sayı:34, Sonteşrin 1943, s.461.

_____, "Cumhuriyet'in 20. Yılı Dolayısıyla Yayınlanan Klasikler", **Yurt ve Dünya,** Sayı: 34, Sonteşrin 1943, s.462-464.

_____, "Cumhuriyet Rejiminde Milliyetçilik ve İnkılapçılık", **Yurt ve Dünya,** Sayı:34, Sonteşrin 1943, s.424-426.

_____, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", **Yurt ve Dünya,** Sayı:36, Sonteşrin 1943, s.8-18.

_____, "Aradığı Bunlar Mı?", **Yurt ve Dünya,** Sayı:37, 15 Sonkanun 1944, s.71-72.

_____, "Dertleri Nedir?", **Yurt ve Dünya,** Sayı:38, 1Şubat 1944, s.98-99.

_____, "Fikir Mesuliyetsizliği-I", **Yurt ve Dünya,** Sayı:39, 15 Şubat 1944, s.115-118.

_____, "Fikir Mesuliyetsizliği-II", **Yurt ve Dünya,** Sayı:40, 1 Mart 1944, s.149-158.

_____, "Koyu Milliyetçilik Nedir?", **Yurt ve Dünya,** Sayı:40, 1 Mart 1944, s.164-165.

_____, "Faşizm Misyonerleri No:1", **Görüşler,** Sayı:1, 1 Aralık 1945, s.8.

_____, "Bir Eleştiri Çerçevesinde", **Çağdaş Eleştiri,** Sayı:5, 1982, s.54-57.

_____, "Roger Martin du Gard Üzerine", **Yazko Çeviri,** Sayı:4, 1982, s.92-94.

_____, “Jean-Cristophe Üzerine Bir Konuşma”, **Sanat Olayı,** Sayı:19, 1983, s.43-45.

_____, “Rolland ve Bir Sanat Anıtı”, **Sanat Olayı,** Sayı:19, 1983, s.45-77.

_____, “Türkiye Kore Savaşına Nasıl Sokulmuştu?”, **Yeni Düşün,** Sayı:28, 1986, s.33-39.

_____, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Barış Hareketleri-I”, **Bilim ve Sanat,** Sayı:69, 1986, s.16-18.

_____, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Barış Hareketleri-II”, **Bilim ve Sanat,** Sayı:70, 1986, s.46-47.

Çubuk, Mehmet Ali, “Adnan Cemgil: Yürekli Bir Aydın, Yiğit Bir Baba”, **Sanat ve Hayat,** Sayı:32, 2008, s.24-26.

Dinçer, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, **Atatürk Yolu,** Sayı:42, Kasım 2008, s.193-230.

Gevrek, Meltem Ağduk, “Yurt ve Dünya/1941-1944: 1940’ların Solunun Ankara Çevresi”, **Toplum ve Bilim,** Sayı:78, Güz 1998, s.255-272.

Günyol, Vedat, “Tercüme Bürosu Konusunda…”, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.333-336.

Karabulut, Pakize Çoban, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Milli Korunma Kanunu ve Ege Kırsalına Etkileri”, **Tarih Okulu Dergisi,** Sayı:22, Haziran 2015, s.271-298.

Karantay, Suat, “Tercüme Bürosu, Normlar ve İşlevler”, **Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.338-345.

Oran, Baskın, “İç ve Dış Politika Açısından Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar”, **A.Ü. S.B.F. Dergisi,** Ankara, Sayı:23, 1969, s.227-274.

Özdemir, Emin, Şendil, Fatih, "Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu: Demokrat Parti'nin Sol Hareketlere Yaklaşımı", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** Sayı:23, 2016, s. 337-367.

Şakiroğlu, Mehmet, "Tamamlanması Pek de Beklenmeyen İki Ansiklopedimiz: İslam Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi", **Tarih ve Toplum,** Cilt:10, Sayı:60, 1988, s.58-67.

Şenyürek, Muzaffer, "Biyolojik ve Kültürel Veraset", **Yurt ve Dünya,** Sayı:5, Mayıs 1941, s.39-43.

Şeref, Muvaffak, "Fikir Hayatımızda Geri Temayüller", **Yurt ve Dünya,** Sayı:35, İlkkânun 1943, s.470-472.

Yıldız, Aytaç, "Yurt ve Dünya: Tek Parti Döneminde Bir Fikir Dergisi", **Halil İnalcık Armağanı-II,** Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2011, s.378-391.

Yırcalı, Sıtkı, "Büyük Köye Doğru", **Yurt ve Dünya,** Sayı:2, Şubat 1941, s.6-15.

Süreli Yayınlar

Arcayürek, Cüneyt, "İkinci Dünya Savaşına Ait Gizli Belgeler: Türkiye Ne Kazandı, Ne Kaybetti", **Milliyet,** 23 Ekim 1972.

Er, Ali, "Kurucu Üye ve Genel Sekreter Adnan Cemgil'den TBC", **Cumhuriyet,** 7 Temmuz 1996.

Cumhuriyet, 13 Ocak 1945.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1968.

Cumhuriyet Kitap Eki, 25 Haziran 1998.

"Genel Başkan Behice Boran'ın Barışseverler Derneği ile İlgili Konuşması", **Çark Başak,** Sayı:14, 1 Eylül 1976.

Görüşler, Sayı:1, 1 Aralık 1945.

"Kore'ye 4500 Kişilik Bir Askeri Kıt'a Göndermeye Dün Karar Verdik", **Yeni Sabah,** 26 Temmuz 1950.

"Moskova'nın ağzile konuşan cemiyet", **Cumhuriyet,** 29 Temmuz 1950.

"Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Basına Tebliği", **Barış,** Sayı:8, 1 Ağustos 1950.

"Türk Barışseverler Cemiyeti'nin T.B.M.M.'ye Çektiği Telgraf", **Barış,** Sayı:8, 1 Ağustos 1950.

Tezler

Dinçer, Hasan, **Niyazi Berkes'e Göre Kemalizm ve Çağdaşlaşma,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.

Gevrek, Meltem Ağduk, **Yurt ve Dünya (1941-1944),** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.

Vural, Mithat Kadri, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sol Düşünceler,** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1969

https://www.biyografya.com/biyografi/5858.

Sözlü Tarih Görüşmeleri

Gevrek, Meltem Ağduk, Adnan Cemgil ile Yaptığı Görüşmenin Ses Kaydı, 17 Eylül 1993.

EKLER

EK 1

Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Kore'ye Asker Gönderme Kararını Protesto Eden Bildirisi (28 Temmuz 1950)[218]

Aziz Türk Halkına;

Adnan Menderes Hükümeti, Korede harp etsin diye 4500 Türk çocuğunu General Mac Arthur'un emrine veriyor.

Adnan Menderes Hükümetinin bu kararı Türk milletine nasıl gösterilirse gösterilsin, Amerikan menfaatleri uğruna harbe katılmamız demektir. Hükümet bu kararı Amerika'nın zoruyla vermiştir. Çünkü: 15 Temmuzda Birleşmiş Milletlerden gelen Telgrafa Hükümet Birleşmiş Milletler Anayasasının bu gibi işlerde üyelere dayadığı haklara dayanarak doğrudan doğruya asker gönderemeyeceğini ima yollu bir karşılık vermişti. Zaten Birleşmiş Milletlerin bu müraacatını 52 üye devletten ancak 12'si cevaplandırmış ve onlar da bir tek kara askeri göndermemişlerdir.

Dahası var: Korede harp etmek için gönüllü toplamıya kalkıştığı zaman Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir Fransız gazetecisine mülakat vererek bazı komşularımıza tahrik olur, diye Koreye gönüllü göndermiye hükümetin razı olmayacağını söyledi. Demek oluyor ki Adnan Menderes Hükümeti kara askeri göndermeyi ilk önceleri doğru bulmuyor, kendisini buna mecbur saymıyordu.

Derken, Amerikan senatörü Cain 23 Temmuzda Ankaraya geldi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'la konuştu. Bu konuşmalarından sonra memleketin muhtelif yerlerinde Bakanlar alelacele Ankarada toplanarak Koreye 4500 Türk çocuğunu göndermeye karar verdiler. Arkasından da senatör Cain gazetecilere verdiği mülakatta, (Bu

[218] "Ankara 13 Haziran 1951 T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi Esas: 951/14, Karar: 951/16 Gerekçeli Hüküm", Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Başkanlığı Behice Boran Dosyası İçinde. Aktaran: Atılgan, **a.g.e.,** s.448-449.

harbde piyade kuvvetlerinin rolü büyüktür. Diğer milletlerden kara kuvveti istememizin tek sebebi, Amerikanın yıpranmamasını temindir) diyerek işin içyüzünü meydana koydu, yani bu işin Amerikanın zoru ile yapıldığını açıkladı. Koredeki savaşa, Türk milletinin katılmasında istiklâlimiz, güvenliğimiz bakımından hiçbir fayda yoktur. (Biz şimdi Koreye asker göndermezsek, bizim başımız darda kaldığı zaman Amerika da bize yardım etmez) diyenlere yakın zamana kadar Dışişleri Bakanlığı yapmış ve milletlerarası ilişkileri içinden takip etmiş olan Necmettin Sadak cevap veriyor: (Bu işler menfaat işidir, hissî sebepler rol oynamaz, eğer o gün Amerika'nın çıkarı varsa bize yardım eder, yoksa etmez) diyor.

Kaldı ki, bugün karşılaştığımız hadise de gösteriyor ki mesele, bize Amerika'nın (yardım) edip etmemesi değil, fakat bir üçüncü cihan harbine yol açacak maceralara sürüklemek istemesidir. Bundan da anlaşılıyor ki Koreye asker göndermekte Türk milletinin herhangi bir menfaati yoktur. Türk milletinin istiklâli ve güvenliği dünya barışına sıkı sıkıya bağlıdır. Koreye asker göndermek ise Türk milletine nasıl bildirilirse bildirilsin herhalde barışçı bir hareket değildir. Bütün dünya milletleri ve bu arada Türk milleti de barışseverdir. Türk halkının menfaati dünya barışının bozulmamasındadır. Bu barışın bozulmaması için Koredeki iç savaşın barışçı yollar bulunarak hemen sona erdirilmesi gerekir. Türk milletine yaraşan ve gerçek menfaatlerine uygun düşen şey, mesela Hindistan Başkanı Nehrunun yaptığı gibi barışçı teklifler yapmaktır.

Biz, Türk Barışseverler Cemiyeti, bunları Türk halk efkârına bildirirken onun en samimî düşüncelerini belirttiğimizi ve gerçek her Türk vatanseverinin bizimle aynı fikirde olduğuna inanıyoruz. Adı söylenmeden bir harp ilânı demiye gelen Adnan Menderes Hükümetinin bu kararını Türkiye Büyük Millet Meclisinin reddedeceğini umuyoruz. Çünkü anayasamız gereğince harp ilân etmek yetkisi sadece Büyük Millet Meclisine aiddir. Millî menfaatlerimize ve dünya barışının korunmasına aykırı olan bu kararı şiddetle protesto ederiz.

Türk Barışseverler Cemiyeti

EK 2

Adnan Cemgil'in Tüm Çevirileri

Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri,** Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

Antoine de Exupery, **Gece Uçuşu,** Yankı Yayınları, İstanbul, 1969.

Daphe du Maurier, **Jamaika Hanı,** Ekicil Basımevi, İstanbul, 1956.

Denis Diderot, **Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup,** Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1945.

_____, **Kaderci Jacques ile Efendisi,** Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1949.

_____, **Konuşmalar,** Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1946.

_____, **Rahibenin İsyanı,** OKAT Yayınevi, İstanbul, 1965.

_____, **Rameau'nun Yeğeni,** Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1946.

Emile Zola, **Bir Aşk Hikayesi,** Hayat Neşriyat, İstanbul, 1968.

_____, **Germinal,** Güven Yayınevi, İstanbul, 1968.

_____, **Nana,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1972.

_____, **Therese Raquin,** Hayat Neşriyat, İstanbul, 1968.

Frans Emil Sillanpaa, **Taşra Kızı,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967.

Guy Sajer, **Askerin Öyküsü,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1972.

Jorge Amado, **Gecenin Çobanları,** Payel Yayınevi, İstanbul, 1973.

Luigi Pirandello, **Gölgelenmiş Yıllar,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1971.

Maksim Gorki, **Klim Samgin'in Hayatı: Kırk Yıl,** May Yayınları, İstanbul, 1975.

Marcel Rousselet, **Adalet Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri: Türkiye'nin Meseleleri,** Havass Yayınları, İstanbul, 1981.

Philippe Heriat, **Aşk Çocuğu,** Halk Kitabevi, İstanbul, 1965.

Pierre Denoyer, **Modern Basın,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918),** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1969.

Platon, **Epinomis,** Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.

_____, **Menon,** Maarif Vekaleti, Ankara, 1942.

Rabindranath Tagore, **Gora,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1966.

Roger Garaudy, **Karl Marx'ın Fikir Dünyası,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1969.

Roger Martin du Gard, **Thibault'lar,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.

Romain Rolland, **Jean-Cristophe,** Sosyal Yayınları, İstanbul, 1983.

_____, **Sevgi Çağı,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1968.

_____, **Yaşama Sevinci,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1966.

Vicente Blasco Ibanez, **Baharlar Açarken,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1970.

EK-3

Adnan Cemgil'in Yurt ve Dünya dergisinden Arkadaşları ile Fotoğrafı

Soldan Sağa: Adnan Cemgil, Nazife Cemgil, Mediha Berkes, Aliye Ali, Pertev Naili Boratav, Hayrünnisa Boratav, Sabahattin Ali, Önde: Korkut Boratav, Filiz Ali.

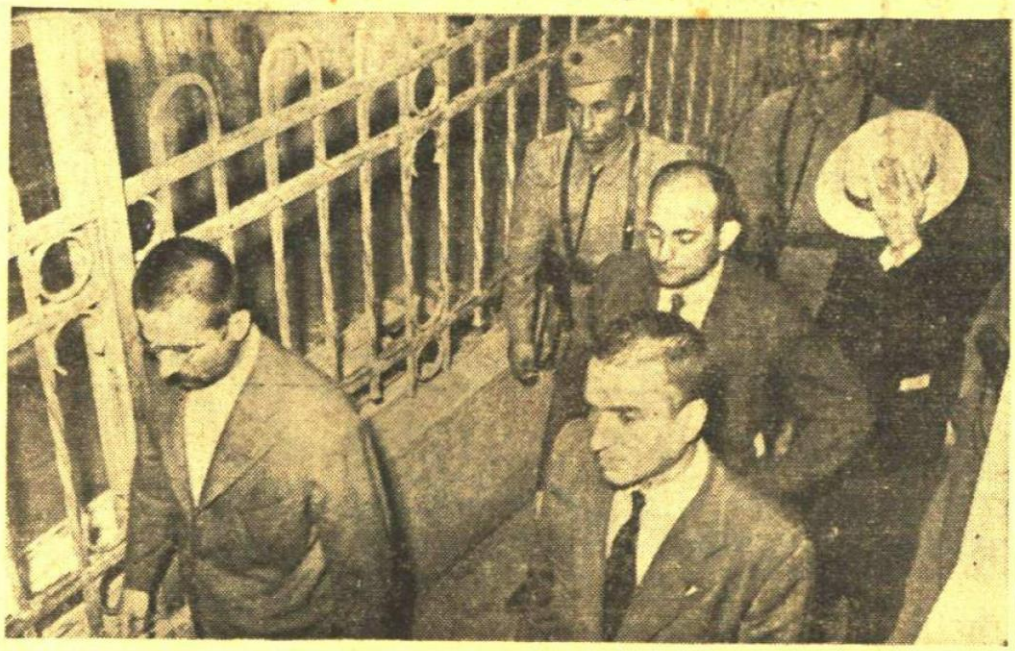
EK-4

Adnan Cemgil ve Türk Barışseverler Cemiyeti üyelerinin Mahkumiyetini Bildiren Gazete Haberi (Cumhuriyet, 31 Aralık 1950.)

Cumhuriyet
Yayın Tarihi : 31.12.1950
Sayfa : 1

Barışseverler dün mahkûm oldular

3 sene 9 ar ay hüküm giyen Behice Boran ve arkadaşları Cezaevine gönderildiler

Barışseverler, muhakemeye getirilirlerken

Ankara 30 (ANKA) — Türk Barışseverler Cemiyeti kurucularının muhakemelerine bugün saat on birde askerî siyasî mahkemede devam edilmiş ve sanıklar geçen cel-

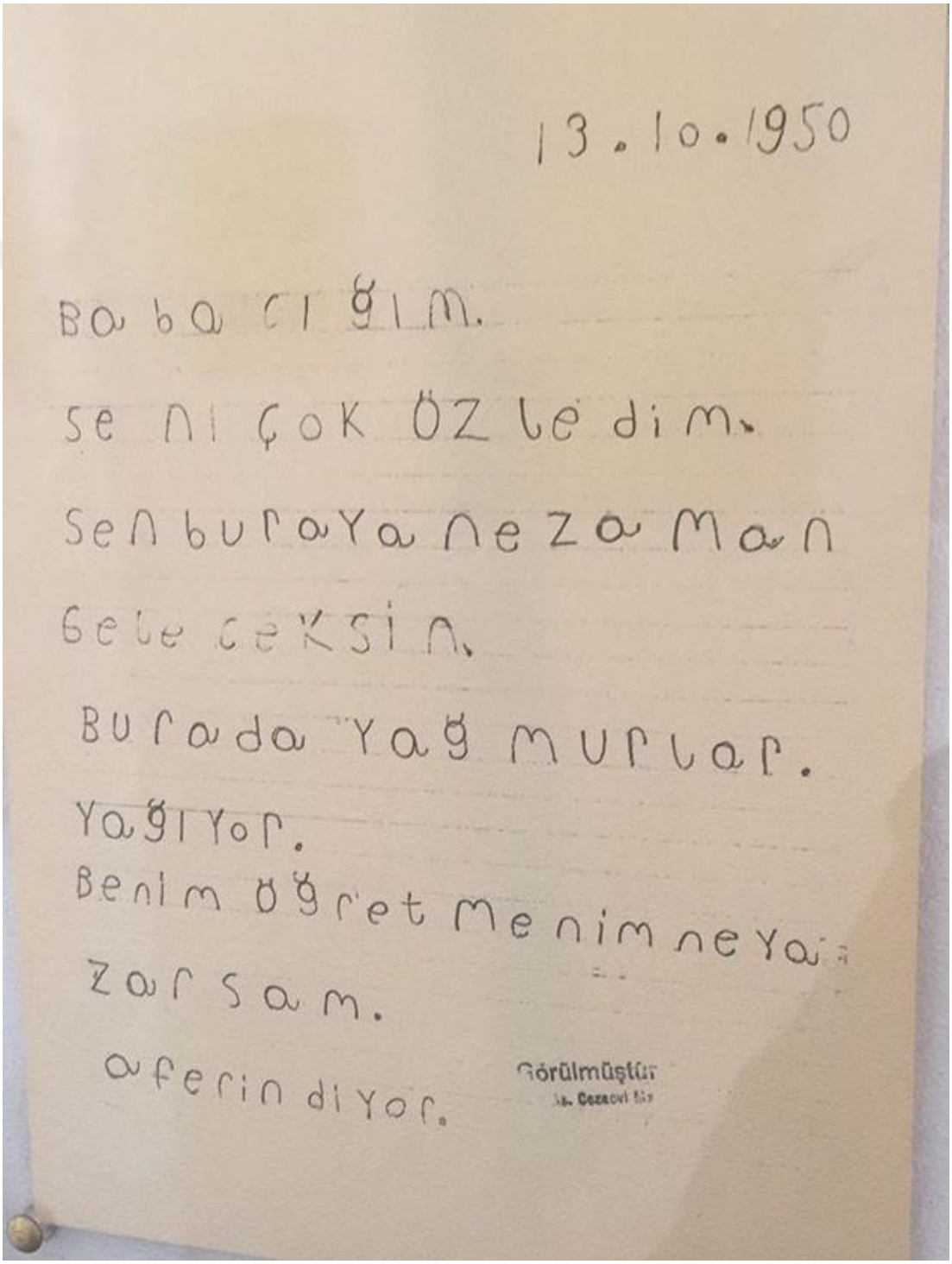
— Arkası Sa. 3, S'ü. 6 da —

İzmit fabrikası

Orijinal Boyut : 15 * 15 cm

EK-5

Adnan Cemgil'in Ulucanlar Cezaevi Müzesinde Sergilenen Oğlu Sinan Cemgil ile Yazışmaları

13.10.1950

Babacığım.

seni çok özledim.

Sen buraya ne zaman gelecexsin.

Burada yağ murlar.

Yağıyor.

Benim öğretmenim neya-

zarsam.

aferin diyor.

Görülmüştür
... Cezaevi ...

11 MART 1951

SİNANCIĞIM;

BU SABAH PENCEREDEN BAKINCA NE GÖREYİM? HER TARAF BEMBEYAZ DEĞİL Mİ? DEMEK Kİ GECE KAR YAĞMIŞ. YOZGATTA DA YAĞMIŞTIR HER HALDE. ŞİMDİ SİZ SOBAYI FAYRAP EDİP KEYİF ÇATIYOR SUNUZDUR.

BANA KARLI BİR MASAL YAZIP GÖNDER.

BUNDAN ÖNCE SORDUĞUN SORULARIN CEVAPLARINI ARKAYA YAZIYORUM.

GÖZLERİNDEN ÖPERİM SEVGİLİ OĞLUM.

BABAN
Adnan Cemgil

Teyzene selamlar.

EK-6

Adnan Cemgil'in Türkiye İşçi Partisi'nin 14 Kasım 1966 Tarihli Merkez Yönetim Kurulu Toplantısında Fotoğrafı

Soldan sağa: Adnan Cemgil, Salih Özkarabay, Kemal Sülker, Kemal Nebioğlu, Cemal Hakkı Selek, Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, Nihat Sargın, Behice Boran, Ali Karcı, Sina Pamukçu.

EK-7

Adnan Cemgil'in Meltem Ağduk ile 17 Eylül 1993 Tarihinde Yaptığı Görüşme Sırasında Çekilmiş Bir Fotoğraf

Eşi Nazife Cemgil ile.

EK-8

Adnan Cemgil'in Ölümünü Bildiren Gazete Haberi

Cumhuriyet
Yayın Tarihi : 24.11.2001
Sayfa : 4

Oğlu Sinan Cemgil, 1971 yılında Nurhak Dağı'nda öldürülmüştü

Adnan Cemgil toprağa verildi

İstanbul Haber Servisi - Çevirmen, eğitimci, eski TİP yöneticilerinden **Adnan Cemgil**, Nurhak Dağı'nda, 1971 yılında güvenlik güçlerince öldürülen oğlu **Sinan Cemgil**'in Karacaahmet Mezarlığı'ndaki kabrinin yanında toprağa verildi. Adnan Cemgil için 3 Haziran 1971'de oğlunun cenazesinin kaldırıldığı Erenköy Galippaşa Camii'nde öğle vakti cenaze namazı kılındı. Dün gerçekleştirilen cenaze törenine oğlu **Dumrul Cemgil**, Sinan Cemgil'in oğlu **Taylan Cemgil**, yazar **Şükran Kurdakul, Eşber Yağmurdereli, Alp Selek, Server Tanilli, Mehdi Başpınar**, EMEP Genel Başkanı **A. Levent Tüzel**'in de aralarında bulunduğu çok sayıda dostu katıldı. Sinan Cemgil'in cenazesini Adıyaman'dan birlikte getirdikleri arkadaşı **Orhan İyiler**, Adnan Cemgil'in antiemperyalist mücadelenin ön saflarında yer aldığını belirterek **"Adnan Cemgil, inandığını değiştirmeyen ama kendisini ve düşüncelerini eleştirmekten çekinmeyen bir yoldaşımızdı"** dedi.

OĞLUNUN YANINA GÖMÜLDÜ - Baba Cemgil, 1971 yılında öldürülen oğlu Sinan Cemgil'in Karacaahmet Mezarlığı'ndaki kabrinin yanında toprağa verildi. (Fotoğraf: ALPER İZBUL)

Adnan Cemgil kimdir?

1909 Fatih Zeyrek doğumlu olan Adnan Cemgil, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun olduktan sonra Yeni Adam dergisini çıkardı.

Kazandığı bir bursla Paris'te doktora yapan Cemgil, Ankara Erkek Sanat Okulu, Ankara Musiki Öğretmen Okulu ve Ankara Atatürk Lisesi'nde öğretmenlik yaptı.

Eşi **Nazife Cemgil** de kendisi gibi öğretmen olan Cemgil, 1941'de **Behice Boran**'la Yurt ve Dünya dergisini çıkardı. Kuruculuğunu yaptığı Türk Barışseverler Cemiyeti'nin yayımladığı bir bildiri nedeniyle 7 ay cezaevinde kaldı. Evren Yayınları'nı kuran Cemgil, 1962 yılında TİP'e girerek genel yönetim kurulunda yer aldı.

Orijinal Boyut : 17 * 15 cm

Cumhuriyet, 24 Kasım 2001.

ÖZGEÇMİŞ

1996 Yılında Çorum/Sungurlu ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta Öğrenimini Sunguroğlu İlköğretim Okulu'nda, Lise eğitimini ise Sungurlu Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2018 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi programında Yüksek Lisans eğitimine başlamış olup, halen burada lisansüstü eğitimine devam etmektedir.